

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra studií občanské společnosti

Diplomová práce

Občanství a vlastenectví u příslušníků Armády České republiky

Praha 2012

Autorka práce: Bc. Jana Čavrnichová

Vedoucí práce: PhDr. Marek Skovajsa, M. A., Ph.D.

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.“

V Praze dne 20. června 2012

Poděkování

Touto cestou bych velmi ráda poděkovala všem, kteří mi pomáhali při vzniku této práce. Především bych však chtěla vyjádřit velký dík vedoucímu této diplomové práce, PhDr. Markovi Skovajsovi, M. A., Ph.D., za jeho podnětné konzultace, metodologické poznámky, rady, připomínky a celkově za čas věnovaný této práci.

Obsah

Úvod	1
Teoretická část	3
1. Občanská společnost v demokratickém politickém systému.....	3
1.1. Vymezení pojmu občanská společnost	3
1.2. Vymezení pojmu občanský sektor	4
1.3. Funkce občanské společnosti v demokratickém politickém systému	6
1.4. Občanství	8
1.5. Občan a politika.....	12
2. Národ, stát a vlastenectví	15
2.1. Národ a stát	15
2.2. Vlastenectví a nacionalismus	16
2.3. Vlastenectví jako obrana demokratického státu nebo otevřená struktura?	20
3. Armáda České republiky	23
3.1. Vývoj Armády České republiky	25
3.2. Profesionální armáda	29
4. Armáda a občanská společnost.....	34
4.1. Protikladné prvky ve vztahu armády a občanské společnosti	34
4.2. Synergie armády a občanské společnosti	35
5. Armáda a společnost v sociologii a politické teorii	40
5.1. Vojenská sociologie	40
5.2. Post-vojenská společnost a postmoderní armáda	43
5.3. Postmoderní voják	44
5.4. Ideál občana vojáka	48
Závěr teoretické části	53
Empirická část	55
6. Metodologie výzkumu.....	55
6.1. Základní výzkumné otázky	55
6.2. Výzkumná strategie a design výzkumu	56
6.3. Vzorek.....	57
6.4. Metoda sběru dat a jejich zpracování.....	58
7. Analýza a interpretace dat	62
7.1. Charakteristika výzkumného souboru	62
7.2. Postmoderní armáda?.....	65
7.3. Občanství u příslušníků Armády České republiky.....	76
7.4. Vlastenectví u příslušníků Armády České republiky.....	96
Závěr empirické části	103
Diskuze.....	107
Seznam použitých zdrojů	111
Seznam tabulek	117
Seznam grafů	117
Seznam příloh	117
Slovníček klíčových pojmů.....	131
Rejstřík důležitých pojmů.....	132
O AUTORCE.....	133

ABSTRAKT

V této diplomové práci se zabývám problematikou občanství a vlastenectví u příslušníků Armády České republiky, tedy u vojáků a vojákyně. Jelikož občanství a vlastenectví bylo historicky spjato s vojenskou službou, rozhodla jsem se zaměřit na tyto vazby i v dnešním světě, a to konkrétně v kontextu České republiky. Cílem je zjistit, jak příslušníci Armády České republiky chápou své občanství a vlastenectví, a jak je jejich občanství a vlastenectví manifestováno. Dále se také pokusím zjistit, jaké motivace pro výkon služebního poměru považují vojáci a vojákyně za nejdůležitější.

K dosažení vytyčeného cíle uvádím v této práci relevantní literaturu a představuji vlastní smíšený sociologický výzkum, který byl proveden na vybraném vojenském útvaru. Vzhledem k tomu, že toto téma je v českém kontextu značně opomíjené, mohou závěry této práce přispět k diskuzi o současné podobě armády a zároveň poukázat na souvislosti mezi občanskou společností a armádou. Jedním z důležitých závěrů této práce je zjištění, že vojáci a vojákyně pociťují potřebu větší spolupráce mezi příslušníky armády a občany, která by mohla probíhat skrze organizace občanské společnosti, a mohla by tak otevřít cestu širšímu prolínání světa armády a občanské společnosti a posílení vazeb mezi nimi.

Klíčová slova:

občanství, občanská společnost, vlastenectví, armáda

ABSTRACT

This thesis is focused on the issue of citizenship and patriotism of Czech Republic Army members, ie soldiers. Since citizenship, patriotism and military service has been historically linked, I decided to focus on those links in today´s world and especially in the Czech Republic context. The aim is to determine how Czech Republic Army soldiers understand their citizenship and patriotism, and how is their citizenship and patriotism manifested. Furthermore, I also try to determine, which motivations soldiers consider the most important for their performance of military service.

To achieve the goals, I present the relevant literature and introduce my own mixed sociological research that was realised on one selected military unit. Whereas that topic is considerably neglected in the Czech context, this thesis represent a contribution to the debate on the current form of the army and also point out the connection between civil society and army. One of the most important conclusions of this work is the finding, that soldiers feel the necessity of greater cooperation between the military and citizens, which could take place through civil society organizations and could thus open the way for greater interconnection of military world and civil society, and strengthen the links between them.

Key Words:

citizenship, civil society, patriotism, army

Úvod

V květnu 2011 schválila vláda „Bílou knihu o obraně“, která popisuje a hodnotí stav ozbrojených sil, také ale doporučuje možná řešení problematiky stávající dlouhodobé nestability Armády České republiky, způsobené nekonceptními škrty a nehospodárností (Pejšek, 2011). Armáda se na jedné straně musí vyrovnat s neustále klesajícími finančními prostředky určenými Ministerstvu obrany, na straně druhé je spojována s finanční rozmařilostí ve vztahu k podezřelým zakázkám a korupčním kauzám jako nákup letadel Gripen nebo nákup obrněných vozů Iveco a Pandur. V souvislosti s přípravou publikace „Bílá kniha o obraně“ proběhla diskuze o charakteru armády obecně. Základní spor v diskuzi o charakteru armády je možné spatřovat mezi příznivci zachování armády a stoupenci jejího zrušení z důvodu nepotřebnosti armády vzhledem k aliančnímu způsobu obrany a finanční náročnosti vynakládané na její udržování. Ti, kdo se shodnou na důležitosti české armády, se přou o její konkrétní podobu či zaměření ve smyslu upřednostnění obrany českého teritoria nebo její expediční síly. Na základě této situace jsem se i já rozhodla zapojit do této diskuze, avšak z poněkud netradičního hlediska, které není v českém kontextu podrobněji zkoumáno. Ve své práci se konkrétně zaměřuji na problematiku souvislosti příslušníků Armády České republiky a jejich občanství a vlastenectví.

V této práci jsem se pokusila zúročit zkušenosti a teoretické poznatky, nabyté na Katedře studií občanské společnosti Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy, která se v různých aspektech zaměřuje na problematiku občanské společnosti a občanského sektoru. Zaměřením této práce na souvislosti mezi armádou a občanskou společností jsem chtěla rozšířit záběr možného zkoumání občanské společnosti. Kromě akademického zájmu o tuto problematiku mě k napsání této práce vedla i motivace osobní. Jelikož je působení v armádě rodinnou tradicí, od dětství jsem vnímala specifika tohoto povolání, se všemi jeho výhodami i nevýhodami. Jelikož armáda byla vždy osou, kolem které byl prakticky do jisté míry organizován rodinný život, chtěla jsem se na toto téma zaměřit i v teoretické rovině. Logickým vyústěním bylo právě propojení problematiky armády a občanské společnosti, kterému se věnuji v této práci.

Cílem mého výzkumu je snaha poodkrýt významy pojmů občanství a vlastenectví pro současné vojáky a vojákyně. To znamená zjistit, co si příslušníci armády pod uvedenými pojmy představují a s jakými obsahy si je spojují. Dále jsem si dala za cíl odhalit, jakých forem u vojáků a vojákyně občanství a vlastenectví nabývají, jinak řečeno, jaký mají praktický dopad na jejich jednání. Dílčím cílem mého výzkumu je také snaha prozkoumat, jakými motivacemi je vedena ochota vojáků a vojákyně sloužit u armády.

Vnímají vojáci a vojákyně vojenskou službu jen jako prostředek pro své finanční zabezpečení? Nebo je jejich motivace stát v řadách Armády České republiky vedena i nefinančními stimuly, jako je například touha sloužit vlasti?

V úvodní kapitole teoretické části této práce nejprve představím koncept občanské společnosti a občanského sektoru. Dále budou popsány funkce občanské společnosti v demokratickém politickém systému, jakým je i Česká republika. V souvislosti s občanskou společností se také soustředím na občanství, občanské postoje a občanskou kulturu. Druhá kapitola bude věnována vztahům národa, státu, nacionalismu a vlastenectví. Ve třetí kapitole bude prezentována Armáda České republiky z historického hlediska, znázorním tedy vývoj české armády od nejstarších typů vojsk až k současné profesionální armádě. Ve čtvrté kapitole propojím téma občanské společnosti a armády a budu se zabývat jak jejich vzájemnými protikladnými stránkami, tak aspekty a prvky, kterými se doplňují a napomáhají tak jejich synergickému působení. V závěru teoretické části se zaměřím na armádu a společnost v sociologické a politické teorii, představím tedy obor vojenské sociologie a poté uvedu koncepty postmoderní armády, které se snaží zachytit charakter současných armád a mohou být aplikovány i v rámci české armády. Nakonec přiblížím historickou vazbu voják-občan-vlastenec, která se snoubí v ideálu občana - vojáka, kterému je v českém kontextu, na rozdíl od situace v západní Evropě či Americe, věnována minimální pozornost.

V empirické části bude nejprve popsána metodologie a nástroje sběru dat vlastního smíšeného sociologického výzkumu, který byl realizován na jednom vojenském útvaru. Pomocí dotazníkového šetření a následných rozhovorů se budu snažit odpovědět na výše uvedené základní výzkumné otázky a načrtnout tak obrázek vztahu českých vojáků a vojákyně k občanství a vlastenectví. Nejprve se zaměřím na zjištění motivací, které vojáky a vojákyně přitahují k vojenské službě a celkově na vnímání vojenského povolání jimi samotnými v současné době. Dále budu zjišťovat, jaké představy mají vojáci a vojákyně o občanství a vlastenectví a jak je jejich občanství a vlastenectví prakticky uskutečňováno, zejména skrze jejich občanskou a politickou participaci. K tomuto účelu bude využito několik dílčích témat, například postoj vojáků a vojákyně k organizacím občanské společnosti a zapojení do jejich činnosti, zájem vojáků a vojákyně o politické dění, jejich postoj k politickému dění a důvěra vybraným institucím, jejich představa o správném a aktivním občanovi, definice vlastenectví podle vojáků a vojákyně a jejich projevy vlastenectví či intenzita jejich vztahu k územním částem České republiky.

Teoretická část

Teoretická část této práce představuje základní teoretické zakotvení pro empirický výzkum. Vzhledem k tomu, že cílem empirického výzkumu je podhalit význam občanství a vlastenectví a jejich praktické projevy u vojáků a vojákyně Armády České republiky, jsou témata občanství a občanská společnost, vlastenectví a armáda také osou teoretické části. Poté, co vymezím základní pojmy občanská společnost, občanský sektor, občanský étos, občanská kultura a občanství, zaměřím se také krátce na vztahy národa a státu, jelikož občanstvím se v základním významu rozumí státní příslušnost. Dále se pokusím nastínit, jak důsledkem vazby občana na konkrétní národní stát došlo i k propojení občanství s vlastenectvím. Přiblížím postupný vývoj Armády České republiky od jejích počátků až k dnešním dnům a také se pokusím přiblížit možný vztahový rámec mezi občanskou společností a armádou. Závěrečné kapitoly teoretické části budou věnovány tomu, jak je armáda a společnost zachycena v sociologii a politické teorii včetně uvedení pro tuto práci důležitých konceptů ideálu občana - vojáka a postmoderní armády. Vzhledem k tomu, že dílčím cílem empirického výzkumu je také snaha odhalit, jaké motivace vojáci a vojákyně považují za důležité pro výkon vojenské služby, krátce představím výzkumy provedené na toto téma.

1. Občanská společnost v demokratickém politickém systému

1.1. Vymezení pojmu občanská společnost

Občanskou společnost si můžeme představit jako síť nejrůznějších společenství a seskupení, která chtějí dosáhnout svých cílů (s výjimkou dosažení zisku a politické moci), bránit svá práva či realizovat nějakou společnou věc. Občanská společnost nezahrnuje jen institucionalizované aktivity, které probíhají v rámci občanských sdružení, asociací a podobných uskupení, ale jakékoliv další projevy občanské aktivity (například petice, demonstrace, diskuze o věcech veřejných či volby). Některé projevy občanské aktivity však mohou balancovat na hraně zákona, a dokonce zákony porušovat, mohou ohrožovat svobodu, i životy druhých (skinheads, teroristické skupiny). Takové negativní projevy však navzdory některým vymezením (např. výzkum „Index občanské společnosti“ – Vajdová, 2005) do občanské společnosti nepatří. Občanskou společnost, jak vysvětluje Jiří Pehe, je totiž třeba chápat jako prostor, který je vymezený právem a civilizovaností (Pehe, 2004).

Marek Skovajsa definuje občanskou společnost jako sféru, ve které dochází k formálnímu i neformálnímu sdružování občanů, a ve které působí nesčetná hnutí, iniciativy, spolky, sdružení, církve, nadace, kluby, svazy a další společnosti a

společenství, která usilují o dosažení různých, vzájemně či veřejně prospěšných, cílů. Činnosti občanů v této sféře jsou velmi důležité pro každý moderní demokratický systém (Skovajsa, 2010), neboť občanská společnost zaručuje přirozenou diferenciaci a mnohotvárnost společnosti a představuje rozmanitost způsobů, jak naplnit individuální cíle lidí (Podracký, 2003).

Pojem občanská společnost je však nejednoznačný, a proto se můžeme setkat s různými pojetími, která odrážejí různé historické chápání pojmu a jeho vývoj. V zásadě můžeme odlišit tři konceptuální **pojetí občanské společnosti**, která se liší svým rozsahem. V prvním, **základním** (úzkém) pojetí se za sféru občanské společnosti pokládá oblast mimo rodinu, trh a stát. Označení základní pojetí vychází z faktu, že se s tímto konceptem často pracuje na teoretické úrovni v odborné literatuře, i na úrovni praktické – sama organizovaná občanská společnost často chápe sebe samu jako sféru oddělenou od rodiny, státu a trhu. Na rozdíl od základního pojetí se v **nestátním** (středním) pojetí občanskou společností chápe i oblast trhu, zde jde zejména o důležitou protiváhu ke státu. Poslední, **všezahrnující** (široké) pojetí občanské společnosti zahrnuje oblast mimo rodinu, trh a stát (základní pojetí), dále oblast volného trhu (nestátní pojetí) a navíc demokratický stát (Skovajsa, 2010). V této práci budu vycházet ze základního pojetí občanské společnosti, to znamená, že občanskou společností myslím oblast mimo rodinu, trh a stát a zároveň mezi nimi. Občanskou společnost tedy chápu jako „*prostor svobodného jednání a sebeorganizace občanů mezi rodinou, trhem a státem*“ (Skovajsa, 2010: 64).

Interakce v meziprostoru mezi občany, státem a také trhem jsou mimo jiné realizovány prostřednictvím organizací občanské společnosti, v rámci kterých občané vyjadřují své zájmy. Soubor organizací občanské společnosti tvoří občanský sektor, kterému je věnována následující podkapitola.

1.2. Vymezení pojmu občanský sektor

Aktivity občanské společnosti často probíhají v rámci různých organizací. Právě soubor takových organizací, které jsou formou dobrovolného sdružování občanů, tvoří **občanský sektor**. Občanský sektor je podle Martina Potůčka (2005) jedním z hlavních regulátorů života společnosti, mezi další regulátory řadí Potůček trh a stát. Potůček uvádí zmíněné regulátory života společnosti do vzájemných souvislostí a poukazuje na přednosti a možná selhání každého z nich. Na jedné straně je prostřednictvím trhu, který představuje příležitost pro uplatnění tvořivosti a podnikavosti občanů, možno dosahovat maximální ekonomické efektivity, na straně druhé může trh při důsledné aplikaci kritéria ekonomické efektivity představovat riziko pro udržitelný způsob života, lidskou

důstojnost, hodnoty či distribuční spravedlnost. V oblastech, kde se nerozhoduje na základě ekonomické efektivity či tam, kde se můžeme setkat s tržními nedokonalostmi, je efektivnější stát než trh. I stát však musí čelit řadě možných selhání, v našem prostředí může jít zejména o selhání státní správy a reprezentativní demokracie, ke kterým patří například preferenční balíčky, odcizení zvolených reprezentantů zájmům voličů, vliv lobby či rozhodování upřednostňující krátkodobý časový horizont. Pozitivní stránky občanského sektoru se mohou rozvinout zejména při činnostech, které generují jen malý zisk, vyžadují citlivost, důvěru a okamžitou efektivní pomoc jednotlivcům. Činnost organizací však ohrožuje nedostatečná kapacita na řešení problémů a celkově nejistota a nestabilita občanského sektoru. Potůček také upozorňuje na problém možného zneužití činnosti organizací, která může být příležitostí pro neoprávněné obohacování a může se stát pouhou „zástěrkou pro krytí ziskového motivu“ (Potůček, 2005: 108). Jak je patrné z předchozího výkladu, každý sektor má své přednosti i nedostatky, které jsou v různé intenzitě manifestovány v odlišných oblastech a situacích. Funkce občanského sektoru tedy spočívá v nahrazení nebo doplnění neuspokojivého či neefektivního fungování ostatních sektorů, státu a trhu.

Pro vznik občanského sektoru, jinými slovy neziskového soukromého sektoru, jsou klíčové aktivity, činnosti a občanské postoje jednotlivců, rodin, domácností, jednoduše komunity. Podle Potůčka (2005) se prostřednictvím občanského sektoru realizují tři základní funkce: sociální, politická a ekonomická. V rámci občanského sektoru jsou vykonávány činnosti, kterými se občané chtějí zabývat, upevňuje se politická soudržnost, posiluje se politická kultura a často zde zároveň dochází i k ekonomické produkci. Organizace občanského sektoru však jsou na státu do jisté míry nezávislé a jejich činnost není primárně vedena ziskovým motivem. Proto mohou vyrovnávat nedostatky způsobené fungováním státu i trhu.

Do občanského sektoru jsou v České republice obvykle řazeny čtyři právní formy nestátních neziskových organizací:

- občanská sdružení¹
- nadace a nadační fondy²
- obecně prospěšné společnosti³
- církve a evidované církevní právnické osoby⁴.

¹Zákon č. 83/1990 Sb., o **sdružování občanů**, ve znění pozdějších předpisů.

²Zákon č. 227/1997 Sb., o **nadacích a nadačních fondech**, ve znění pozdějších předpisů.

³Zákon č. 248/1995 Sb., o **obecně prospěšných společnostech**, ve znění pozdějších předpisů.

⁴Zákon č. 3/2002 Sb., o **svobodě náboženského vyznání a postavení církví** a náboženských společností, ve znění pozdějších předpisů.

V České republice byl ve spolupráci s mezinárodní organizací CIVICUS proveden výzkum „Index občanské společnosti“, jehož cílem bylo zmapovat podobu a stav české občanské společnosti a občanského sektoru. Vajdová (2005) shrnuje výsledky výzkumu, podle kterých se organizace občanské společnosti v České republice vyznačují různorodostí, která se projevuje v jejich zaměření na různé skupiny, cíle a činnosti. Za důležité hráče s velkým vlivem byly identifikovány organizace působící v oblasti ekologie a v sociální oblasti. Tomuto stavu nahrává fakt, že ochrana přírody a starost o sociálně slabé skupiny je silnou hodnotou české občanské společnosti. Co se týče postojů občanů k činnostem organizací občanské společnosti, výzkum potvrdil, že velký počet občanů je ochotný se angažovat a zapojit do činnosti organizací občanské společnosti. Mnohé však může odradit problém, který je u organizací občanské společnosti v České republice velice rozšířený a může být příčinou nedůvěry občanů. Tím je neschopnost zajištění kvalitní samosprávy, která pramení z několika následujících nešvarů: klientelismus, neprůhlednost, nízká sebepropagace a s tím související neschopnost mobilizovat veřejnost, neprofesionalita, nekvalitní řízení a rozhodování, nedostatečné fungování střežových organizací, neschopnost kvalitní komunikace v rámci občanské společnosti i směrem k veřejné správě či soukromým subjektům. Tento neutěšený stav je z části způsoben nedostačujícími finančními prostředky, které jsou limitem pro kvalitní činnost a růst neziskových organizací a vedou k závislosti na státu.

V předchozích dvou podkapitolách jsem vymezila občanskou společnost a občanský sektor, který je organizovanou formou občanské společnosti. Jakou však občanská společnost hraje roli v demokratickém politickém systému? Podle Karla Müllera (2002) plní občanská společnost, za předpokladu, že je vyzrálá a silná, několik významných funkcí. Müller zdůrazňuje čtyři základní funkce či hodnoty občanské společnosti: ochrannou, legitimizační, participační a integrační, na něž se podrobněji zaměřím v další podkapitole.

1.3. Funkce občanské společnosti v demokratickém politickém systému

Občanská společnost bývá obvykle sférou neomezeného a nezávislého lidského sdružování a spolčování, která - právě proto, že je nezávislá - představuje podle Müllera (2002) **ochranu** proti rozpínavosti státní moci. Občanská společnost tedy zajišťuje, aby se státní moc, která má tendence k centralizaci, příliš nerozpínala a aby její síla nekontrolovatelně nerostla.

Na státu nezávislá občanská společnost, díky své nezávislosti a autonomii, vytváří společenské zdroje politické moci, **legitimizuje** stát a jeho vládu. Neboť moc vlády je podle Müllera (2002) legitimní pouze tehdy, má-li důvěru občanů. Naší důvěrou

vyjadřujeme to, že se spoléháme na očekávané chování či vlastnosti druhých. Otázkám důvěry obecně je v současné společnosti věnována velká pozornost. Giddens (1998) spojuje důvěru s pocitem ontologického bezpečí v podmínkách komplexních společností, které jsou ohrožovány rostoucími riziky. V komplexních společnostech lidé musí spoléhat na vědění druhých a projevovat jim důvěru. Z pohledu legitimacy demokratického systému je důležitá zejména důvěra institucím, které zajišťují chod státu. Podle mnoha signálů je však důvěra občanů ve vládu České republiky dlouhodobě nízká. Za určitého ukazatele nízké důvěry občanů vládě a jejich nespokojenosti s politickou situací, můžeme považovat výzkumy veřejného mínění. Podle tiskové zprávy Střediska empirických výzkumů („STEM“) z května 2011, většina občanů České republiky (55 %) vyjádřila rozhodnou nespokojenost s politickou situací, a pouze jejich naprostá menšina vyjádřila rozhodnou spokojenost (1 %) (Středisko, 2011a). Podle tiskové zprávy Centra pro výzkum veřejného mínění („CVVM“) z prosince 2011, deklarovalo spokojenost s politickou situací jen 5 % občanů a důvěru vládě jen 20 % občanů České republiky (Centrum, 2012). Problémem, který vede k těmto alarmujícím výsledkům je zřejmě fakt, že na politické scéně jsou občané často svědky střetu dvou světů – světa morálky a světa osobního prospěchu (Konfršt, 2010). Podle toho, co nám je předkládáno médii, se zdá, že politikům je často bližší právě osobní prospěch než prospěch celku. Můžeme se o tom snadno přesvědčit například prostřednictvím různých korupčních kauz a afér, v rámci kterých se politikům nepříčí dopustit se nepoctivého jednání a zneužít své postavení k dosažení soukromého prospěchu. Základní otázka ale podle mého zní, co je třeba změnit, aby v naší společnosti k takovým jevům nedocházelo.

Podle Müllera (2002) je občanská společnost dále také prostorem, ve kterém dochází k vytváření vztahů přináležitosti a loajality – **integrace**. Občané jsou propojeni finančními, právními i pospolitými vztahy, které nepředpokládají žádné osobní vazby. Jelikož je každý v občanské společnosti vázán společným souborem pravidel, mohou si občané důvěřovat, i když se neznají (Scruton, 2011). Čím více občanů se spojí za prosazením svých zájmů, tím větší je šance, že svých zájmů dosáhnou. Pokud by nedocházelo k vytváření takových vztahů mezi občany, hrozilo by, že bude každý z nás trpět pocitem bezmoci a beznaděje.

Občanská společnost v neposlední řadě umožňuje efektivnější a rychlé zapojení občanů do správy veřejných věcí. Jednou ze základních forem participace občanů na věcech veřejných je veřejnost, která je tou formou občanské společnosti, v níž se občané setkávají skrze média nebo osobně tváří v tvář, aby se v diskursu věnovali tématům vzbuzujícím obecný zájem a utvořili si k nim postoje a názory (Pehe, 2003). Široká **občanská participace** může zajistit kvalitnější politické rozhodování a jeho kontrolu (Müller, 2002). Pojem participace v sobě skrývá dva základní významy, které vysvětluje

Bernard (2007). Prvním typem participace je explicitní **politická participace**, která předpokládá přímou účast občanů na procesech vládnutí na různých rovinách (komunální, národní). Druhým typem je tzv. širší **občanská participace**, v rámci které se občané účastní veřejného života v rozmanitých podobách, které se vládnutí přímo týkat nemusejí. Základní aktivitu politické participace představují volební akty občanů, avšak možnosti politické participace jsou nesčetné - například sledování politických událostí, vedení diskuzí o politice, iniciování či podepisování petic, účast na demonstraci apod. Občané, kteří se rozhodnou vyjádřit k určitému problému například formou demonstrace či petice, tak mohou legální cestou vstupovat do rozhodování o veřejných záležitostech a formovat podobu veřejného života.

Müller však upozorňuje, že ke kvalitnímu fungování občanské společnosti musí být splněn předpoklad **otevřené společnosti** v Popperově smyslu - taková společnost uznává fakt, že její vědění je pouze nedokonalé a může být vyvráceno - s vyžralou občanskou politickou kulturou (Müller, 2002).

1.4. Občanství

Demokracie je forma politického zřízení, systém vlády a společenský systém, vycházející z principu suverenity lidu. V demokraciích se uznávají takové hodnoty jako rovnost, svoboda, politická práva občanů a princip podřízení menšiny většině, přičemž ovšem menšiny mají být chráněny před šikanou většiny. V demokratickém systému vlády se občané podílejí na rozhodování a správě veřejných věcí (Mičienka, 2003). V moderních demokraciích se vůle lidu projevuje zejména u voleb, jejichž prostřednictvím se občané svými hlasy mohou podílet na řízení společnosti. Podle způsobu uplatnění podílu občanů na moci můžeme rozlišit několik variant demokracií. Základním rozlišením je dělení demokracií na přímé a zastupitelské (Dohnalová; Malina, 2006). Předpokladem demokratického politického systému jsou **aktivní občané**, kteří se angažují ve věcech veřejných, projevují své názory a stanoviska a mohou tak demokratický systém zkvalitňovat (Mičienka, 2003). Aktivní občané se skrze svůj zájem o veřejné dění a následnou angažovanost mohou účastnit na rozhodování a řešení problémů, a přímo tak ovlivňovat stav a vývoj veřejných záležitostí. Demokracie tedy znamená účast všech občanů na správě a řízení státu, i když podoba a míra takové účasti se v různých demokraciích liší. Fakt, že se občané mohou (a mají) podílet na politickém rozhodování, by se dal označit za klíčový princip demokracie.

Legitimita demokratického systému je založena na principu **občanství**. Členové demokratických společností jsou integrováni prostřednictvím společného občanství, naopak jejich odlišnosti - rasa, pohlaví, náboženství, příslušnost ke skupinám, ekonomické a sociální znaky - jsou opomíjeny. Všichni občané bez rozdílu mají stejná práva a povinnosti, jsou si rovni a jsou svobodní. Mezi občanstvím a národem existuje historická vazba, avšak občanství se projevuje i na jiných než národních rovinách (Boudon et kol., 2004). Občanství může vyjadřovat vztah občana a nějaké územně organizované jednotky nižší než stát (obecní úroveň) či naopak vyšší (nadmárodní úroveň). Příkladem uvažování o občanství na nadnárodní úrovni může být zavedení občanství Evropské unie Maastrichtskou smlouvou. Občanství Evropské unie je odvozováno od občanství některého z členských států a rozšiřuje státní občanství o nově přiznaná občanská práva. Mezi práva občanů Evropské unie mohou jmenovat například právo svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států či právo volit a být volen do Evropského parlamentu. Mezi občany Evropské unie je uplatňován princip nediskriminace, to znamená, že platí zákaz diskriminace občanů Evropské unie z důvodů státní příslušnosti (Úřad vlády České republiky, 2005-2012).

Jak jsem výše uvedla, občan je pro chod demokratického státu základním prvkem. Co ale přesně rozumíme pod pojmem občan? **Občan** je podle definice plnoprávným příslušníkem nějakého státu, který je svému státu zavázán oddaností a kterému se od něj dostává ochrany. Mezinárodní právo vychází z toho, že občanství⁵ je určeno státní příslušností. To, jaké jsou podmínky státního občanství, je ponecháno na vymezení danému státu (Dohnalová; Malina, 2006). Podmínky pro nabývání, udělování či pozbývání státního občanství České republiky upravuje Ministerstvo vnitra⁶.

Občanství znamená **příslušnost** k nějakému státu, spojenou s právy a povinnostmi. Cituji Scrutona, který definuje občanství následovně: „*Občanství je vztah, který vzniká mezi státem a jedincem, je-li každý z nich plně právně odpovědný vůči tomu druhému. Skládá se ze soustavy oboustranných práv a povinností podepřených zákonem, který stojí nad oběma stranami*“ (Scruton, 2011: 19). Stát má tedy povinnost chránit občana a jeho práva, na druhou stranu musí občan plnit uložené povinnosti, které má stát právo vynucovat. Práva a svobody vymezuje zákon, který je zároveň chrání. Jak Scruton (2011: 20) poznamenává, „*v prostředí chráněném zákonem je možné svobodně*

⁵Na občanství jsou navázána určitá základní práva a svobody. Marshall odlišuje tři typy občanství, přičemž každý typ je spojen s určitými právy. Nejprve byl zahájen boj o občanská práva, která by zajistila ochranu osob před státem. Tento boj byl zahájen v nejvyspělejších zemích v 18. století. Později, v 19. století se usilovalo o zavedení také politických práv, která by umožnila osobám účast na politickém rozhodování. Ve 20. století vyvrcholil boj o sociální práva, která představují nárok na minimální sociální zabezpečení a civilizovaný život (Marshall in Skovajsa, 2010).

⁶Problematikou státního občanství se zabývá Ministerstvo vnitra - Odbor všeobecné správy oddělení státního občanství a matrik (Ministerstvo vnitra, 2010).

uzavírat smlouvy a vymáhat je". Takové prostředí je předpokladem růstu trhu a prosperity.

Prvními občany byli občané „*polis*“ - starých řeckých městských států. Z demokracie v Athénách však byli vyloučeni otroci, cizinci a ženy (Mičienka, 2003). Zrození „*polis*“ na přelomu 8. a 7. století př. n. l. řadí Vernant (1995) k jednomu z nejdůležitějších mezníků vývoje řeckého myšlení. Důležitým rysem „*polis*“ bylo mimořádné postavení slova, které se stalo nástrojem přesvědčování, uplatňování argumentů, diskuze a tedy i mocným politickým nástrojem. Pro „*polis*“ byla také charakteristická veřejnost významných projevů společenského života, které tak podléhaly obecné kontrole. Občané v „*polis*“ si byli rovni. Koncept „*isonomie*“ – rovnosti ve veřejném prostoru se odrážel v právu rovné účasti všech občanů na činnosti soudů a vlády (Vernant, 1995).

Historie českého občanství ale sahá do mnohem pozdější doby. K uzákonění československého státního občanství došlo současně se vznikem Československé republiky v roce 1918. Toto občanství bylo uděleno každému, kdo měl „*domovské právo v obci, nad kterou vykonával československý stát právo svrchovanosti*“ (Jirásková 1999: 15). K československé státní příslušnosti byl navázán výkon hlasovacího práva a branná povinnost. Změna nastala v období protektorátu Čechy a Morava, kdy za plnoprávné platilo jen říšské občanství. Většina občanů však měla protektorátní příslušnost, která představovala diskriminaci (Jirásková: 1999). Problematice průniku institutu německého státního občanství (říšského občanství) do českých zemí v letech 1938 až 1945 se podrobně věnuje František Emmert. Emmert (2010) konstatuje, že v uvedeném období bylo více než tři a půl milionu předválečných československých občanů (zejména německé národnosti a jejich rodinných příslušníků) zahrnuto do státoobčanského svazku Velkoněmecké říše. Většina držitelů říšského občanství byla později v letech 1945 a 1946 z českých zemí odsunuta, statisíce jich ale v obnovené Československé republice zůstaly a opět se staly československými občany, přitom však mnozí z nich o svoji německou státní příslušnost fakticky nepřišli. Pod správu nacionálně-socialistického Německa se nejprve dostaly Sudety, jejichž postoupení si Německo vymohlo v Mnichovské dohodě. V roce 1938 byla stvrzena „*Smlouva mezi republikou Česko-Slovenskou a Německou říší o otázkách státního občanství*“ a „*opce č. 300/1938 Sb.*“, která upravovala otázky občanství na obsazeném území. Do zbylé části českého teritoria proniklo říšské občanství po německé nacistické okupaci v roce 1939, kdy vstoupilo v platnost „*Nařízení o získání německé státní příslušnosti pro bývalé československé občany německého původu*“, kterým získali německé občanství všichni Němci a členové smíšených rodin žijící v českém vnitrozemí. Hlavním kritériem pro určení národnosti byly údaje získané během československého sčítání lidu provedené v letech 1910 a 1930. I rodilým Čechům byla přiznána možnost získat říšské občanství skrze proceduru tzv. poněmčení, která byla položena na prokazování německých předků a

dobrovolném vstupu do německého vojska (Emmert, 2010). Po ukončení druhé světové války nabyli občané zpět svá ztracená občanská a politická práva. V roce 1968, ve kterém byla ústavním zákonem vyhlášena federace, se poprvé objevují občanství české a slovenské, která stála vedle československého občanství. Rozdělením československé federace v roce 1993, došlo k několika problémům v souvislosti s občanstvím. Občané, kteří měli před rozdělením federace trvalý pobyt na území České republiky, ale nebyli jejími občany z důvodu místa narození, ztratili plnoprávné postavení na území České republiky. Pro získání českého občanství musela být splněna řada podmínek, což pro některé skupiny bylo obtížné (Romové, děti v dětských domovech) (Jirásková 1999: 15 - 17).

Skovajsa uvádí, že „občanství tradičně neznamenovalo jen pasivní státní příslušnost, ale také aktivní participaci na výkonu suverénní moci“ (Skovajsa, 2010: 72). Podobně i Vlastimil Podracký (2003) upozorňuje, že již samotné slovo občan v sobě nese význam určitého angažovaného poslání a takové angažované členy předpokládá každá společnost. Naplnění pojmu občanské společnosti spatřuje právě v těchto angažovaných členech společnosti. Podle Jiráskové (1999: 13) můžeme občanství rozumět v několika dimenzích. V užším významu znamená občanství „*přináležitost k určité pospolitosti či společenství, v širším pojetí pak odkazuje k vědomému převzetí a naplňování odpovědnosti za celek a uvědomění si morálního závazku vůči společnosti, ke které občan přináleží*“. O tom, jakých podob by měla **aktivní participace** nabývat, ovšem nepanuje všeobecná shoda. Například republikáni a radikální demokraté upřednostňují přímé zapojení občanů do politického rozhodování, a to na všech úrovních. Oproti tomu zastánci elitní nebo ekonomické teorie zastupitelské demokracie si pod pojmem politická participace občanů představují volební akt (Downs in Skovajsa, 2010). Ať mluvíme o jakémkoliv typu demokracie, platí, že občanská společnost hraje v demokratickém systému důležitou roli a plní několik nenahraditelných funkcí.

Pokud občanství chápeme v jeho širším smyslu - tedy ve smyslu aktivního přístupu občanů k využívání svých práv, plnění povinností a participaci v politickém procesu, jenž do jisté míry společnost utváří - vyvstává otázka, kde mohou občané potřebné schopnosti, znalosti a postoje získat. V tomto procesu hraje kromě rodiny důležitou roli výuka ve škole. Rámcový vzdělávací program, který pojmenovává klíčové kompetence, jichž by měli žáci a studenti na jednotlivých úrovních vzdělávací soustavy dosáhnout, obsahuje i témata zaměřená na posilování občanských kompetencí. Podle „Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání“ (Výzkumný ústav pedagogický, 2004) by děti před nástupem do školy měly znát základní pravidla soužití

ve společnosti, její základní hodnoty a měly by mít pozitivní vztah a aktivní postoj ke světu, k životu a ke kultuře společnosti. „Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání“ (Výzkumný ústav pedagogický, 2007) se soustředí na další rozvoj těchto kompetencí a tematizuje obec, region, kraj, vlast i zásady lidského soužití. Průřezové téma „Výchova demokratického občana“, přibližuje žákům hodnoty jako spravedlnost, tolerance, odpovědnost a cílí na rozvoj kritického myšlení. Má vybavit žáka základní úrovní občanské gramotnosti a seznámit jej s úlohou občana v demokratické společnosti. „Rámcový vzdělávací program pro gymnázia“ (Výzkumný ústav pedagogický, 2007) pak ještě podrobněji propracovává principy demokracie, podstatu občanské společnosti a politický život společnosti, kterému by studenti měli v odpovídající míře porozumět a osvojit si občanskou a politickou kulturu. Do světa dospělých by tak mladiství měli vstupovat se základní teoretickou znalostí politické a občanské kultury.

1.5. Občan a politika

Prvenství v zavedení pojmů politické a občanské kultury patří Gabrielu A. Almondovi a Sidneymu Verbovi. Almond a Verba pracují s třemi základními typy politické kultury, které závisejí na různých druzích politických postojů. Tito autoři chápou politickou historii jako proces, v němž se nejprve musely vytvořit politické instituce, a teprve potom mohla vzniknout demokracie. Tento proces se pak odráží v níže uvedených typech politické kultury.

Prvním typem je **parochiální (lokální)** politická kultura, která vzniká v situaci, kdy ještě neexistují politické instituce, nebo politické instituce sice existují, ale osoby k nim nezaujímají žádné postoje. **Poddanská** politická kultura je druhým typem. Ta se utváří tam, kde sice působí rozvinuté politické instituce, ale osoby ještě nejsou obdařeny politickými právy, a nemají tedy možnost vstupovat do politického rozhodování. Třetím typem je **participační** politická kultura, která přibližně odpovídá pozdní fázi vývoje moderních politických systémů, v níž občané disponují politickými právy, a mohou se tak aktivně účastnit politického života a vstupovat do politického rozhodování (Almond; Verba in Skovajsa, 2006). Pro demokracii je podle Skovajsy nejvhodnější kombinace všech uvedených typů, neboť postoje občanů nejsou v žádné demokracii jen postoji participačními - pokud by tomu tak bylo, životy občanů by spočívaly jen v politickém jednání.

Pro fungování demokratického státu jsou nezbytné politické strany, které představují pluralismus a legitimují existenci různých zájmů. Politická strana může být charakterizována jako organizovaná skupina nebo sdružení, usilující o získání podílu na

vládě prostřednictvím voleb. Politické strany vycházejí z různého ideologického zakotvení, které se obvykle odráží v jejich politickém programu, na základě kterého se ucházejí o podporu ostatních občanů ve volbách. Prostřednictvím voleb právoplatní voliči volí své zástupce a mohou tímto způsobem hodnotit výsledky předešlé vlády a také vládu změnit. Kromě toho volby posilují vědomí občanů, že se podílejí na politickém životě společnosti (Mičienka, 2003).

Erik Tabery (2006) popisuje situace, ke kterým dochází, pokud občané nejsou spokojeni s činností politických stran a obecně s úrovní a kulturou politiky ve své zemi. V takové situaci začnou být někteří občané aktivnější a pravděpodobně vznikne nějaká výzva či iniciativa, jejímž cílem je právě změna neuspokojivé úrovně či kultury politiky v zemi. Podobných výzev či iniciativ se objevilo v historii České republiky hned několik. Patrně jednou z nejznámějších byla výzva „Děkujeme, odejděte“, jejíž signatáři požadovali odstoupení vůdčích politiků a návrat slušnosti a morálky do politiky. Poslední velká vlna nejrůznějších iniciativ se zrodila v rámci předvolebního boje do Poslanecké sněmovny v roce 2010, kdy například iniciativy „Vyměňte politiky“, „Máš hlas – tak ho použij“, „Volte nevyvolené“ či „Defenestrace 2010“ předkládaly občanům – voličům argumenty, proč, jak a koho volit či nevolit. Promítnutí skutečného vlivu iniciativ do výsledků nelze změřit, nicméně lze říci, že iniciativám se podařilo skrze média a sociální sítě upozornit na téma voleb, a to zejména u mladší populace, což dokazovaly počty fanoušků těchto iniciativ například na sociálních sítích. Pro některé z nich může být podpora iniciativ prvním krokem k tomu, že se budou chtít různými způsoby podílet na kultivaci politického a společenského prostředí v České republice. Podle Taberyho je pro demokracii důležité, aby existovala co nejpočetnější část veřejnosti, která se o politiku a vůbec o společnost zajímá a neprojevuje se jen u voleb. Iniciativám se podařilo zaujmout, ale pokud opravdu chtějí napomoci k proměně dění na politické scéně, měly by soustavně provokovat občany k větší aktivitě a snažit se jim připomínat jejich možnosti politické participace.

Demokracie zaručuje možnost angažovat se. Co víc, kvalitní fungování demokratické politické sféry dokonce předpokládá kvalitní fungování občanské společnosti, protože státním orgánům oponují motivované prvky občanské společnosti (Podracký, 2003). Kvalita demokracie závisí také na kvalitách, postojích a ctnostech občanů, kteří v rámci institucí jednají. Podmínky rozkvětu občanských ctností a postojů posilujících stabilitu politického zřízení tematizuje občanský republikanismus (Císař, 2007). Podobně i Klicperová - Baker et kol. (2007) uvádí, že vytvoření i udržení demokracie je závislé mimo jiné na demokratických sklonech občanů. Podle ní připravenost k demokratickému jednání záleží zejména na sociálně psychologických dispozicích, kterými jsou zejména: **občanská, demokratická kultura** (demokratičnost),

občanský étos (civilita občanské společnosti) a **vlastenectví** (občanský nacionalismus, patriotismus).

Občanská kultura (demokratičnost) znamená pozitivní postoje občanů ke státu a jeho institucím, spoluobčanům a různým formám politické aktivity. Občanskou kulturou se tedy označují takové postoje občanů, které podporují stabilní a kvalitní demokracii (Skovajsa, 2010).

Občanský étos (občanskou slušnost) můžeme chápat jako charakter příslušný statusu občana, soubor občanských ctností (civilitu) nebo morálku demokratické společnosti (Klicperová-Baker et kol., 2007). K občanským ctnostem můžeme počítat například odpovědnost či toleranci. Tyto ctnosti jsou velmi uznávané zejména v republikánské tradici. Významem občanské ctnosti se zabývalo mnoho filozofů (antičtí filozofové, Machiavelli, Montesquieu). Shils (1995) charakterizuje občanský étos jako starost o zájem celé společnosti a obecné blaho. Určitá míra občanského étosu je podle něj potřebná k tomu, aby liberální instituce mohly vůbec fungovat. Občanský étos je postoj a způsob jednání směřující k vytvoření rovnováhy mezi konfliktními požadavky a zájmy. Občanský étos Shils (1995) chápe jako usmiřující sílu veřejné sféry, výsledkem které je slušnost ve veřejných záležitostech.

Vlastenectví neboli patriotismus definuje „Velký sociologický slovník“ (1996) jako oddanost k pospolitosti, k níž člověk náleží. Patriotismus je odvozen z řeckého slova „*patriotes*“, které má význam rodák nebo krajan. Projevy lokálního patriotismu, svázanosti s rodným krajem, můžeme najít i v antice, kde byly součástí pocitu kulturní identity. V období 18. století však patriotismus dostává nový význam a vlast (patrie) začíná označovat ideál svobodné země, jejíž osud mají v rukou občané. *„Postupně se však pojem vlasti začíná plnit emotivním obsahem a patriotem se stává ten, kdo nezná nic sladšího, než zemřít pro svůj národ, který je vlastní. Patriotismus začíná slibovat těm, kdo jsou mu oddáni, lepší budoucnost, než jakou mohou očekávat ostatní, a vyžaduje za to oběti“* (Velký sociologický slovník, 1996: 760).

Na vlastenectví jsou úzce navázány pojmy jako národ, stát nebo nacionalismus, na které se zaměřím v další kapitole.

2. Národ, stát a vlastenectví

2.1. Národ a stát

Podle Baumana (2000: 43) prožíváme se členy vlastní skupiny blízkost, pocit sounáležitosti a bezpečí. Naopak „oni“ představují skupinu, ke které nenáležíme a vůči které chováme jakousi nedůvěru, neboť „je“ neznáme. Pomyslnými pravidly života ve vlastní skupině je vzájemná pomoc a ochrana. Takovou skupinou je i národ, v rámci kterého jsou možné střety zájmů překonávány díky společné představě „my“. A právě národ nebo národnost, jak Scruton (2011: 25) vysvětluje, je jedinou formou příslušnosti, která je, podle historických zkušeností, schopná podporovat demokratický proces a liberální zákony.

„Sociologický slovník“ definuje národ jako určitý způsob seskupení lidí ve společnosti. Jeho první formy se začaly v Evropě objevovat v průběhu čtrnáctého a patnáctého století, jeho rozvinuté formy však datujeme až do devatenáctého a dvacátého století. Seskupení, které označujeme jako národ, je založeno na zájmech a společných představách, že úděl každého národa je jiný. Pro národ jako takový je zpravidla velmi důležitá minulost zachycená historiografií, která vznik a vývoj národa líčí jako jednotlivé etapy, které vedou stanoveným směrem až do společné přítomnosti. Národní stát představuje politickou organizaci, kde je dřívější dynastická nebo náboženská legitimita nahrazena principem legitimacy politické, a tedy principem suverenity lidu (Boudon et kol., 2004). Zatímco národ představuje kulturní entitu, propojenou hodnotami, tradicemi, jazykem, dějinami nebo náboženstvím, která pobývá v rámci vymezeného geografického území, stát je především politická instituce disponující suverenitou (Adamová, 2001). Vztahy mezi národem a státem popisuje také například Zygmunt Bauman (2000). Podle něj občané určitého státu k němu právně přináležejí a jsou podřízeni jeho pravidlům. Mají ale možnost ovlivňovat činnost státu a podílet se na definování a správě „*zákona a pořádku*“. Stát má jasně vymezené území a svrchovanou autoritu, díky kterým je stát jasně definovaný a „*reálný*“. Státy se snaží legitimizovat potřebu občanské poslušnosti poukazem na prospěch, který přináší společná jednota. Stát je tedy sdružením, do kterého vstupujeme za účelem prosazení společných zájmů. Naproti tomu věrnost národu žádné vnitřní rozpory nezná. „*Nacionalismus, který vyžaduje bezpodmínečnou oddanost národu, se nemusí odvolávat na rozum či kalkulaci zisků a ztrát*“ (Bauman, 2000: 162). Národ je imaginární komunitou a duchovní realitou. Hlavním nástrojem nacionalismu je mýtus původu, spojení jednotlivců společnou minulostí. Aby nacionalismy mohly zabezpečit kontinuitu národa, dožadují se práva užít donucení – což splňuje státní moc. Výsledkem vzájemné přitažlivosti je pak **národní stát** (Bauman, 2000). Ve společnosti se běžně používá pojmu vlastenectví k vyjádření jak kladného

vztahu k vlasti, tak k národu – v podmínkách národního státu, jakým je Česká republika - spolu vlast a národ těsně souvisejí.

Hroch (1999b) pojmenovává tři podmínky, které jsou nutné pro existenci moderního národa: za první, je občanskou pospolitostí rovnoprávných jedinců, za druhé, tito jsou si vědomi své příslušnosti k národu, a za třetí, mají společnou historickou zkušenost. Při formování moderních národů neměli Češi státní národ, v rámci kterého by se moderní občanský národ utvářel pouze vnitřní transformací a emancipací (jak tomu bylo například ve Francii, Švédsku, nebo Dánsku). Češi se totiž, stejně jako Slováci, Maďaři, Řekové či například Irové, na přelomu 18. a 19. století nacházeli v situaci nevládnoucí etnické skupiny, která netvořila státní pospolitost. Formování moderního národa v těchto podmínkách mělo charakter národního hnutí.

2.2. Vlastenectví a nacionalismus

Vlastenectví, či jinak řečeno patriotismus, znamená ztotožnění se se zemí nebo národem, ke kterému člověk patří. Vlastenectví odkazuje k zemi, ve které se člověk narodil, ve které žije nebo ke které pociťuje příslušnost. Zároveň by člověk měl být ochoten pro tuto zemi a příslušné společenství něco udělat nebo přinést určitou oběť, a to včetně vlastního života. S patriotismem se setkáváme již v antice, avšak aktuálním se stal v Evropě v 18. století, kdy vyjadřoval spojení s vlastní svobodnou zemí, ale opět i s rodnou obcí, krajem nebo lokalitou, ve které člověk žije. V takovém případě mluvíme o lokálním patriotismu. Ten může vést k angažovanosti ve prospěch dané lokality a k projevům občanské společnosti (Čermák; Ambros, 2001). „Blackwellova encyklopedie“ definuje vlastenectví jako lásku k domovině, ze které pramení ochota bránit ji a i jinak jí prospívat. Někdy se zaměňuje za nacionalismus, patriotismus je však mnohem starším přesvědčením. Zatímco patriotismus odkazuje prostě k náklonnosti a pocitu spojení s nějakým místem nebo způsobem života, nacionalismus předpokládá, že národy jsou skutečnými a odlišnými entitami (Miller, 1995). *„Silné národní uvědomění, doložené odpovídajícím chováním, se zpravidla nazývá vlastenectvím. O nacionalismu se dá mluvit tehdy, jestliže intenzita národního uvědomění je natolik vyhraněná, že se střetává se zájmy, popř. vůbec existencí jiných, zpravidla sousedních národů“* (Velký sociologický slovník, 1996: 669). Vlastenectví je tedy společenský a politický postoj, který pramení z kladného vztahu osoby k vlasti, ve které se narodila, nebo ve které dlouhodobě žije, v případě národního státu může jít i o vztah k národu. Z vlastenectví vyrůstá ochota být vlasti prospěšný, bránit ji a položit za ni život.

Zatímco definice vlastenectví se poměrně shodují, vymezení nacionalismu je méně jednoznačné. Některá vymezení ztotožňují nacionalismus s politickým přesvědčením, že národy si mají vládnout samy (Adamová, 2001), podle jiných je nacionalismus natolik intenzivním národním uvědoměním, „že se střetává se zájmy, popř. vůbec existencí jiných, zpravidla sousedních národů“ (Velký sociologický slovník, 1996: 669). Podle jiných definic vyjadřuje nacionalismus prostě fakt, že je národ propojen společnými vazbami a jeho příslušníci náležejí ke stejné kultuře (Gellner, 2003). Každopádně je možné konstatovat, že nacionalismus velmi těsně souvisí s vymezením národa a státu. V „politologickém slovníku“ je načrtnuto dělení nacionalismu na různé proudy podle cílů. Nejstarším typem je nacionalismus liberální, který je spjat s francouzskou revolucí a jehož ideovým základem je obhajoba suverenity lidu. Ideálem liberálního nacionalismu je svět nezávislých národních států spjatých stabilním mezinárodním řádem. Cílem konzervativního nacionalismu je udržování národní jednoty podporováním vlastenectví a hrdosti na svůj národ. Zejména při pocitech ohrožení národní identity například vlivem přistěhovalců, může povzbuzovat projevy netolerance a legitimizovat rasistické a xenofobní obavy. Přesvědčení o nadřazenosti jednoho národa nebo rasy nad ostatními, je extrémní formou nacionalismu, šířícího nesnášenlivost a nenávisť vůči jiným národům. Příkladem takového nacionálního šovinismu může být ruský panslavismus nebo na opačné straně německý pangermanismus (Adamová, 2001).

Termín národ má podle Hrocha (2003: 12) kořen v latinském „*natio*“. Převod tohoto slova má však v různých jazycích různé konotace vlivem odlišných kulturních a jazykových podmínek. Čeština definovala od počátku národ jazykem, kulturou a společnými dějinami. Národ podle Hrocha (2003) označuje sociální realitu, mnohem pozdější nacionalismus označuje politický nebo myšlenkový postoj, názor a odkazuje k systému hodnot. Obecně se uznává, že každý nacionalismus má nějakou historickou dimenzi, vazbu k minulosti. Většina autorů považuje za zásadně důležité význam národní kultury a jazyk. Například podle Ernesta Gellnera (2003) jsou nacionalismy vázány na určitou dobu a na určitou fázi vývoje společnosti, v Evropě jsou pak spjaty především s 19. a 20. stoletím. Gellner soudí, že lidské společnosti charakterizují kultura a organizace, které jsou na sobě závislé. Pomocí těchto dvou pojmů Gellner vysvětluje svou teorii nacionalismu. „*Nacionalismus je politický princip, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto. Ať už mezi lidmi existují jakékoliv principy autority, jejich legitimita závisí na tom, že členové dané skupiny patří ke stejné kultuře (neboli, jazykem nacionalismu řečeno, ke stejnému „národu“)*“ (Gellner, 2003: 17). Podmínkou legitimního členství je právě kulturní podobnost a schopnost ovládat „*vysokou kulturu*“ (jazyk a vzdělání). Nacionalismus předpokládá vymezené hranice jednotky a nějaké institucionalizované vedení (stát). Ve střeoevropském a východoevropském nacionalismu je podle Gellnera (2003: 19 - 21) vysoce frekventovaným pojmem

„buditel“, který má „probudit“ národní identitu u lidí a také politické důsledky z toho vyplívající - to znamená chránit národní kulturu státní ochranou a vypudit cizince, kteří by jí mohli ohrozit. Gellner se zabývá odhalováním skutečných kořenů národní identity a pátrá po tom, které národy mají svůj „pupek“. V případě Čechů jej spatřuje například v období středověkých a raně moderních Čech, které byly významnou politickou entitou s vazbami k české kultuře a psanému jazyku, tradici Univerzity Karlovy nebo husitství. I když tedy v sedmnáctém století Čechy vymizely z mapy Evropy a čeština přestala být nositelem vysoké kultury, mohla být národní identita navázána na výše zmíněné tradice (Gellner, 2003).

Vývoji národního vědomí se věnuje na obecné rovině i Bohuš Tomsa (2005), podle kterého byl renesanční princip osobní svobody nejprve aplikován na jednotlivce, poté na stát (učení o státní suverenitě) a nakonec na samotný národ (19. a 20. století). Stejně jako Gellner považuje pro vznik národního vědomí za důležité určité podmínky, ve kterých si národ uvědomí svou individualitu a hodnotu. U nejvyšších kruhů je možné pozorovat známky rodícího se národního uvědomění již na začátku novověku, ale až během 18. století se nacionalismus začíná demokratizovat pod vlivem osvícenství. Zároveň se podle Tomsy vytvořily dvě koncepce nacionalismu: osvícenská, která je zabarvena politicky a je blízká konceptu občanské společnosti a romantická, pro kterou je národ něčím přirozeným, kulturním, historickým a tedy nepolitickým. Myšlenka, že národ bez státu není schopen se spravovat, přispěla k vytvoření národních států, které předpokládají jeden vládnoucí národ. V situaci plurality národů v rámci států mluvíme o „národnostním státu“ (Tomsa, 2005: 248). S postupným vývojem dochází podle Tomsy (2005) k úpadku národního státu a jeho kompetence přebírají vyšší celky.

Kořeny české národní identity sahají daleko do minulosti (české království). Na významu však nabyly zejména během formování moderního českého národa. Hroch (1999a) přibližuje formování moderního českého národa a dobové pojmosloví národ a vlast. V té době označoval národ etnickou skupinu, spojenou jazykem. Užívání pojmu národ však bylo zpočátku velice řídké a upřednostňován byl pojem „vlast“. Vlastenectví bylo užíváno buď v širším významu ve vztahu k habsburské monarchii, nebo v užším významu k české vlasti. Slova „vlastenec“ nebo „vlastenectví“ byly vždy označením pro obecnou společenskou prospěšnost. V podmínkách formování moderního českého národa byli za vlastence považováni ti, kteří se aktivně podíleli na utváření národa a podporovali české národní aktivity. Vlastenectví bylo možno chápat v několika významech - jako lásku k zemi, ve které se člověk narodil, vedle toho i v souvislosti s etnickým a jazykovým momentem. Čeští aktivisté vlast ztotožňovali s mravní autoritou a také s národem, jelikož pro ně vlast byla základem národa, který je k ní poután jazykem, osudem i mravy. „*Národu lze prospívat především tím, že sloužíme vlasti*“ (Hroch,

1999a: 241). Podle Klicperové-Baker et kol. (2007) se novodobé české vlastenectví silně rozvíjelo zejména v období československé první republiky a během boje za ni. Masaryk se snažil spojit československé vlastenectví s myšlenkami humanismu a s občanskými hodnotami. I když jde o idealizovaný náhled, k pocitům národní hrdosti, podle ní jistě přispívaly výborné hospodářské výsledky a také fakt, že si Československo udrželo demokracii nejdéle z regionu. Klicperová – Baker et kol. (2007: 17) spojuje období komunistické nadvlády s tvrdou zkouškou vlastenectví, kdy bylo mnoho patriotů popraveno a vězněno, a kdy mělo být české vlastenectví nahrazeno proletářským internacionalismem a „*bratrskou spoluprací*“. Jisté projevy vlastenectví však bylo možné přesto pozorovat v reakcích na různá výročí, vlastenecká díla či sportovní klání. Češství pak bylo důležitým motorem během sametové revoluce v roce 1989.

Ani v současné době není téma vlastenectví neproblematické. Jak vlastně máme významu vlastenectví rozumět ve světě, ve kterém globalizace pronikla do nejdlehlších koutů? V situaci, kdy mnoho autorů tvrdí, že se hranice států stírají, a že síla a moc národních států jako samostatných celků chřadne? Jiní naopak potřebu silného národního státu obhajují. Například Roger Scruton (2011) kritizuje snahy nahradit národní stát⁷ nějakou nadnárodní formou politického uspořádání. Z historického hlediska podle něj tyto snahy skončily marně, buď vyústily v diktaturu (Sovětský svaz), nebo v nikomu se nezodpovídající byrokratický aparát (Evropská unie). Obhazuje národní stát, který se osvědčil jako základ stabilní demokracie a úřední moci. Za výhody národní loajality v rámci národního státu považuje fakt, že jsou všichni občané vázáni recipročními závazky, mohou se účinně sjednotit na obranu svého území, a navíc jsou zákonodárci voleni občany, pro které platí jimi schválené zákony.

Mnoho evropských států v několika posledních desetiletích a letech stálo na pomyslné křižovatce a rozhodovalo se, zda podstoupí proces integrace do Evropské unie a stanou se součástí vyššího celku, či nikoliv. Takové rozhodnutí stálo i před Českou republikou, která se stala plnoprávným členem Evropské unie 1. května 2004. S tím souvisí i otázka vlastenectví v tomto, pro Českou republiku poměrně novém, evropském kontextu.

⁷Ve druhé polovině 19. století se v Evropě prosadila forma národního státu, hranice těchto států však byly často stanoveny s odvoláním na mnohdy již velmi vzdálené dědictví minulosti a tak státní hranice neodpovídaly vždy hranicím národním. V dnešním světě je unikátním vyzyvatelem myšlenky národního státu evropská integrace a rozvoj dalších nadnárodních či nevládních struktur (Hroch, 1999a).

2.3. Vlastenectví jako obrana demokratického státu nebo otevřená struktura?

Tématu vlastenectví se ve svých projevech věnovali oba čeští prezidenti, Václav Havel i Václav Klaus, každý však z trochu odlišného úhlu pohledu. Zatímco Havel zastává pojetí vlastenectví jako otevřené struktury, Klaus chápe vlastenectví v tradičním pojetí. Jejich přístupy se liší v tom, že zatímco Havel se pokusil chápání vlastenectví rozšířit a nahlédnout jej i v jiných než národních rovinách (konkrétně zahrnul do vlastenectví dimenzi evropanství), Klaus chápání vlastenectví opět „uzavírá“, obhajuje národní stát a vrací se zpět k chápání vlastenectví jako obrany českého národa a státu.

Projev prezidenta republiky Václava Havla (1997) ve Spolkovém sněmu v Bonnu je úvahou na téma vlast. Havel konstatuje, že při pokračujícím procesu evropské integrace je nutné zamyslet se nad významem vlastenectví v nových podmínkách, jeho interakcí s jednotnou Evropou a fenoménem evropanství. Podle Havla je naše identita spoluutvářena mnoha vrstvami toho, co nazýváme domovem, například rodinou, obcí, krajem, profesí, spolky, národem, státem, ale zároveň také širším civilizačním okruhem, ke kterému náležíme. Vlastí podle Havla (1997) obvykle rozumíme zemi, ve které žije národ, ke kterému patříme. Jelikož se vlastenectví utvářelo spolu s národními státy, byla vlast totožná s národním státem, a vlastenectví tak znamenalo citovou vazbu jak k národu, tak ke státu. Se vznikem novodobých národních států se patrně začal čím dál výrazněji pod pojmem vlasti chápat národní stát, jehož je člověk občanem, a pod pojmem vlastenectví citová vazba jak k vlastnímu národu a k zemi, kterou obývá, tak ke svému státu. Havel se však domnívá, že je třeba význam vlastenectví redefinovat. Svou úvahu dokládá významem německého slova „*haima*“ (česky vlast), které označovalo jak známý, blízký svět, tak univerzum. Havel se obává, že koncepce vlasti jako uzavřené struktury může vést k rasismu, xenofobii a egoismu, k násilí, etnickým čistkám či válkám. K nové reflexi vlastenectví by podle Havla (1997) mělo dojít kvůli postupnému oslabování národního státu v jeho tradičním pojetí. Evropané budou podle Havla muset chápat jako svou vlast Evropu, nebo ji budou muset chápat jako vlast svých vlastí. To však bude možné jen v případě, že vlast budou chápat jako otevřenou strukturu v tom smyslu, že některé city určené národnímu státu se začnou vázat k jiným úrovním (region, kontinent). Podobně i podle Konfršta *„být vlastencem neznamena přednostňovat zájmy jen tak zvané národní. Můžeme být přeci současně kosmopolitními občany domovské planety, a přitom být hrdi na svou vlast, obec, svůj domov“* (Konfršt, 2010: 89).

Prezident Václav Klaus naopak chápe vlastenectví zejména jako obranu demokratického státu v jeho tradičním pojetí. Za nebezpečné tendence pokládá sílící vliv Evropské unie a multikulturalismus. Ve svých veřejných projevech i esejích se často kriticky vyslovuje na adresu Evropské unie, naopak za důležité pokládá vlastenectví, tradice a hodnoty českého státu. Například „V projevu prezidenta na Národní svatováclavské pouti“ (2011), Klaus vyjádřil nesouhlas s názorem, že by stát byl překonaná instituce. Naopak soudí, že nadstátní seskupení nemohou nikdy získat demokratickou legitimitu. *„Při pohledu kolem sebe vidíme, že „pokrokáři“ všeho druhu vedou soustavný a stále nezakrytější útok na naše tradiční společenské hodnoty a ctnosti. Vlastenectví je vydáváno za šovinismus. Demokratický stát za překonanou instituci, která má být obětována ve prospěch nadstátních uskupení, která nikdy nemohou získat demokratickou legitimitu. Přirozeně strukturovaná národní společenství se svými hlubokými tradicemi, duchovními a kulturními hodnotami, vycházejícími ze staletých zkušeností a z životů mnoha předchozích generací, jsou erodována politickým tlakem na přijetí multikulturalismu jako oficiálně naordinované ideologie. Vše přirozené, a proto dosud většinově spontánně přijímané, je vydáváno za překonané a málo zajímavé. Vše tradiční a konzervativní je vydáváno za zastaralé a nemoderní, je zesměšňováno a je vylučováno ze společenského dialogu“* (Klaus, 2011: 1). Klaus také při svém „Vystoupení na Žofínském fóru“ kritizoval přesouvání mnoha pravomocí z národní úrovně na úroveň Evropské unie, následkem čehož se o České republice rozhoduje na dvou místech. Tento fakt vede podle Klause (2012) k nejednoznačné odpovědnosti za uskutečněná rozhodnutí. Varuje před plánem vytvořit Evropskou politickou unii s celoevropskou vládou a zdůrazňuje nevýhody centralizace, násilné homogenizace a standardizace kontinentu, který je velmi různorodý. Kritizuje nebezpečnou „ideologii kontinentálního vládnutí“, jelikož takový supranacionální stát vzniká mimo standardní demokratické procesy a je vládnutím bez občana. Naproti pokračující centralizaci a standardizaci evropského kontinentu navrhuje začít s procesy opačnými: tedy s decentralizací a deregulací ekonomiky i celé společnosti. Vyzdvihuje důležitost návratu demokracie, která může existovat pouze na úrovni států, nikoli na úrovni kontinentu (Klaus, 2012).

Na téma vlastenectví probíhají různé výzkumy, které se snaží zjistit, zda se čeští občané v dnešní době pokládají za vlastence, a co pod pojmem vlastenectví chápou. V tomto směru byla zajímavým počinem publikace Petra Majera (2004) „Jsme hrdí na svou zemi aneb se známými i neznámými občany na vlasteneckou notu“. V této publikaci vojáci, sportovci, umělci, politici, vědci a další podávají své vlastní definice vlastenectví. Pro názornost uvedu několik úryvků. Vzhledem k tématu své práce se budu soustředit na odpovědi vojáků.

„Myslím, že nic nemůže mít tak hluboké, přirozené kořeny, jako je vztah člověka ke své rodné zemi. Nevím, jaký biologický faktor to způsobuje, ale vím, že je zde něco, co vytváří neopakovatelné pocity vztahu k rodičům, příbuzným, přátelům, řeči, krajině, východu a západu slunce, k rodnému kraji, ke své první škole, k vojákování, k hospůdce... Vlastenectví nemá nic společného s 'huránárodovectvím', není v rozporu s vnímáním sounáležitosti s evropanstvím a s lidským rodem obecně. Je však v příkrém rozporu s vyhraněným nacionalismem, s rasovou nenávisí a s náboženskou netolerancí. Tím více tento pocit hrdosti a náležitosti ke své zemi by měl být charakteristickým pro příslušníka ozbrojených sil. Zavazuje nás k tomu naše vojenská tradice, současnost a odpovědnost za budoucnost...

Armádní generál v. v. Ing. Karel Pezl

„Dostali jsme do vínku stát, ve kterém jsme vyrostli a s pocitem úcty pěstovali nespočetná pouta dvou bratrských národů. V tomto prostředí jsem začal vnímat vlastenectví a hrdost na svůj stát. Svou lásku k vlasti jsem dostával již mravní výchovou v rodině, rozšiřoval si ji poutavými výklady svých učitelů a profesorů v hodinách zeměpisu a dějepisu a statečnou výchovou v Sokole. Snažil jsem se uplatňovat vlastenectví s energií mladého občana ve prospěch společnosti. Lásky k vlasti a hrdost na vlastní stát je krásná věc, ctí každého muže. Vyžaduje slušného a čestného občana s upřímnými citovými vlastnostmi, schopného ve prospěch společnosti plnit přísahu vojáka – občana na místě nejčestnějším“.

Generálmajor v. v. Antonín Petrák

„(Vlastenectví je)...hrdost na to, že jsem Čech, že jsem povinen pro vlast něco udělat, nejen brát, ale něco dát zpátky, něco obětovat.“

Generálporučík v. v. Ing. Tomáš Sedláček

Jak je vidět z odpovědí, vlastenectví je především spojováno s tradicemi země, hrdostí na vlast, národ, s ochotou něco pro vlast a národ udělat. Právě zde spatřuji styčnou plochu s širším pojetím občanství, které odkazuje k vědomému převzetí a naplňování odpovědnosti za celek, uvědomění si morálního závazku vůči společnosti a aktivní participaci. Pokud má člověk kladný vztah k vlasti a cítí k ní lásku, měl by mít zájem na tom, aby jeho vlast vzkvétala, a aktivně by měl tomuto procesu napomáhat. Podle uvedených definic neznamena vlastenectví „jen“ lásku k zemi a pocit příslušnosti k ní, ale také ochotu něco pro svou zemi a příslušné společenství udělat, prospívat jí, přinášet oběti, a to včetně té nejvyšší, vlastního života. Takovou obětí přinášejí občané, kteří se rozhodnou vstoupit do armády, a tímto vstupem zpečetí slib, že v případě ohrožení vlastní nebo spojenecké země nasadí pro jejich obranu i svůj život. Právě na souvislosti mezi armádou, občanstvím a vlastenectvím se zaměřím v následujících kapitolách.

3. Armáda České republiky

Každé společenství občanů musí být chráněno, aby se mohlo svobodně rozvíjet. Zajištění funkce bezpečnosti státu vytváří základní předpoklad pro rozvoj hospodářských aktivit v České republice a následný růst blahobytu (Pernica, 2007). Bezpečnostní zájmy České republiky jsou vymezeny její „Bezpečnostní strategií“. Nejdůležitějším zájmem je zajištění existence, územní celistvosti a politické nezávislosti České republiky. Dále se jedná o zachování všech náležitostí demokratického právního státu a ochranu základních lidských práv a občanských svobod obyvatel. Zajištění obrany České republiky se řídí platnými právními předpisy, především „Ústavou České republiky“; „ústavním zákonem č.110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky“; „zákonem č.219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky“; „zákonem č.221/1999 Sb., o vojácích z povolání“; „zákonem č.222/1999 Sb., o zajišťování obrany České republiky“ a „zákonem č.585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování“ (Ministerstvo obrany, 2011a).

Vláda zajišťuje obranu země prostřednictvím ozbrojených sil⁸, které jsou podřízeny Ministerstvu obrany České republiky. Jejich hlavním úkolem je jejich příprava k obraně suverenity a územní celistvosti České republiky a obrana České republiky před vnějším napadením. Ozbrojené síly však mohou být nasazeny i při záchranných pracích, k likvidaci následků živelních katastrof a v mezinárodních operacích na prosazení, podporu a udržení míru a na záchranných a humanitárních akcích (Ministerstvo obrany, 2011a). Hlavní složkou ozbrojených sil je Armáda České republiky, která se člení na vojenské útvary a vojenská zařízení podle jejich zaměření (například dělostřelecká brigáda, základna letectva, nemocniční základna apod.). Součástí armády jsou také vojenské úřady a ústavy. Kromě Armády České republiky náleží dále k ozbrojeným silám zejména Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž.

Zajištění obrany území České republiky je možné pouze v rámci sdílené odpovědnosti a vzájemné pomoci v systému kolektivní obrany. Vojenská spolupráce je přednostně rozvíjena se spojenci v Severoatlantické alianci, se zeměmi Evropské unie a se zeměmi zapojenými do programu Partnerství pro mír. Velice důležitým úkolem ozbrojených sil je působení v zahraničních misích a operacích, vedených zejména Severoatlantickou aliancí, Evropskou unií a Organizací spojených národů, proto se nyní krátce zaměřím právě na jmenované organizace.

Organizace Severoatlantické smlouvy (North Atlantic Treaty Organization, „NATO“) je mezivládní politicko-vojenská organizace, která vznikla podepsáním

⁸Struktura ozbrojených sil je graficky znázorněna v příloze č. 3.

„Severoatlantické smlouvy“ v roce 1949. Impulsem pro vznik NATO byla zhoršující se mezinárodní situace, kterou je možné ilustrovat na příkladu událostí únorového převratu v Československu. NATO funguje na principu kolektivní obrany, která je vyjádřením společného závazku vzájemné spolupráce mezi členskými státy, založené na nedělitelnosti jejich bezpečnosti. Základním posláním NATO je ochrana svobody a bezpečnosti členských zemí politickými a vojenskými prostředky, a to v souladu s principy „Charty Spojených národů“. Organizace Spojených národů (United Nations, „UN“ – česky „OSN“) je mezinárodní organizace kolektivní bezpečnosti, která vznikla v roce 1945, krátce po podepsání „Charty Spojených národů“. Charta vytváří právní základ pro založení Aliance, dále stanovuje všeobecnou odpovědnost Rady bezpečnosti OSN za mezinárodní mír a bezpečnost. Hlavním cílem OSN je zachování mezinárodního míru, rozvoj přátelských vztahů mezi národy, prosazování mezinárodní spolupráce při řešení problémů, posilování a upevňování úcty k lidským právům a základním svobodám. Podobnými principy se řídí i Evropská unie (European union, „EU“), která vznikla podepsáním „Římské smlouvy“ v roce 1957. Idea evropské integrace vždy zahrnovala bezpečnostní a obranný aspekt. Hlavním vnitřním posláním EU je prosazování ekonomického a sociálního pokroku, hlavním posláním na externí úrovni je prosazovat svoji identitu na mezinárodní scéně, zejména společnou zahraniční a bezpečnostní politikou včetně rozvoje společné obranné politické koncepce (NATO, 2001).

Příslušníci Armády České republiky měli možnost zúčastnit se několika misí: operace UNPROFOR v bývalé Jugoslávii, humanitární strážní mise v Iráku (UNGCI), operace IFOR, SFOR, KFOR na Balkánu, ISAF v Afghánistánu, vojenské operace EUFOR v Bosně a Hercegovině a dalších. Česká republika nasadila do zahraničních operací a misí široké spektrum sil a prostředků, ať již přímo bojové jednotky, tak polní nemocnici, specialisty vzdušných sil, speciální jednotky, vojenskou policii a mnoho dalších odborníků. Charakter těchto operací a jejich vedení, odlišné kulturní i klimatické prostředí, či „*asymetrický protivník*“ klade na schopnosti vojáků odlišné nároky, zejména ve smyslu úrovně jejich přípravy. Základními přínosem účasti Armády České republiky v zahraničních operacích a misích je potvrzení České republiky jako hodnověrného partnera při zajišťování kolektivní obrany a také následné zvýšení prestiže příslušníků armády u české veřejnosti (Tůma; Janošec; Procházka, 2009).

3.1. Vývoj Armády České republiky

Ozbrojené síly České republiky navazují ve svém poslání na dřívější vojenské tradice, jakými jsou například husitské tradice, rakouská vojenská tradice, plukovní tradice či legionářské tradice. Werner Lassak (2003) popisuje vývoj českého vojenství a dělí jej na několik etap. Počátky českého (středoevropského) vojenství a tedy jeho první etapa je charakteristická **pěším vojskem** – lidovým nebo národním – a její konec je datován do 12. století. V druhé etapě, a tedy v období 13. a 14. století, převažovalo **rytířské vojsko** a těžká jízda (Lassak, 2003). Michael Eliot Howard (1997) podává charakteristiku takového rytířského vojska. Ozbrojení válečníci na koních, pokud byli úspěšní, mohli dostat půdu a proniknout tak do šlechtického stavu. Šlechtický stav však vyžadoval dodržování kodexu. Rytíř měl být odvážný, čestný, zdvořilý, cudný a měl se projevovat uhlazenými mravy. Podle Šedivého a Koldinské (2008) bylo podstatou uplatňování lenního závazku šlechticů vůči králi. Král sestavoval vojsko ze svých vazalů a z hotovosti, která byla tvořena svobodným lidem a poddanými. Tento systém pramenil ze středověkého ideálu rytířství a obsahoval morální étos. Šlechtici byli ochotni nasadit svůj život i životy poddaných ve prospěch krále, „*jemuž byli oddáni a věrni*“ (Šedivý, Koldinská, 2008: 119).

Po tomto období následovala doba **Žižkova husitského válečnictví**, která se vyznačovala takovými prvky jako pěší vojsko, vozová hradba a podle Lassaka (2003) i vysokou úroveň morálních hodnot. V pozdním středověku se podle Šedivého a Koldinské (2008) rozvinul fenomén českého **žoldnéřství**. Během husitských válek se mnoho vojáků profesionalizovalo a byla po nich značná poptávka. Na počátku novověku tak existovalo paralelně jak žoldnéřské vojsko, určené především k boji za úplatu na cizím území, tak zemská hotovost, která byla určena k obraně vlastní země (Šedivý, Koldinská, 2008). Na počátku novověku se Evropou šířily myšlenky Machiavelliho, který se zabýval vojensko – teoretickou problematikou a porovnával výhody a nevýhody různých typů vojsk. Vyzdvihoval zejména vlastní vojsko složené z odvodů poddaných, jelikož ti se po bojovém konfliktu navrací zpět ke svým obživám a není nutné je vydržovat jako drahé stálé vojsko. Nakloněn nebyl žoldnéřskému vojsku, které podle něj bojuje jen kvůli penězům a neumírá s láskou pro svého pána (Machiavelli, 2001).

V 18. století se v Evropě zavádí **stálé vojsko**. Podle Howarda (1997) se přelom osmnáctého a devatenáctého století nesl ve znamení postupné **profesionalizace** armád a silícího **vlastenectví**. Profesionálové sloužili státu a tato služba byla jejich zaměstnáním se stálým platem a možností kariérního růstu. Sloužili státu či vlasti za dob válek stejně jako za dob míru. Právě toto je období, kdy je možné poprvé jasně odlišit civilní a vojenské prvky společnosti. Vznik takové armády byl umožněn vývojem státní

moci a státního aparátu. Armáda se stala symbolem státní moci a vyznačovala se vlastní samostatnou subkulturou s vlastním režimem dne, obřady, hudbou, odíváním, zvyky i stylem života. Docházelo k čím dál větší propasti mezi občany, buržoasií, ekonomy a vojáky. Podle osvícenců nebyly války nezbytně nutné a občané byli čím dál více přesvědčeni, že k bohatství vede spíše obchod a směna než válečné výboje.

I ve střední Evropě se v 18. století postupně žoldnéřské pluky proměňovaly ve stálou armádu řízenou státem. V 18. století se také odehrála změna ve způsobu doplňování armády. „*Dosavadní praxe verbování nových rekrutů byla nahrazena konskripčním způsobem doplňování armády, které zavedla Marie Terezie a Josef II*“, což umožnilo státu plně kontrolovat armádu (Šedivý, Koldinská, 2008: 133). V roce 1808 byla na našem území zřízena zeměbrana a armádní záloha. Definitivní podobu získala rakousko-uherská armáda branným zákonem z roku 1868, který zavedl všeobecnou brannou povinnost pro všechny ke službě způsobilé muže. Ve Francii byla všeobecná branná povinnost „*levée en masse*“ zavedena již v roce 1793, což představovalo zásadní zlom při náhledu na válku. **Obrana vlasti a válka byla od té doby záležitostí celého národa a zrodil se tak ideál národa ve zbrani.** Avšak v našich podmínkách nebyla soudobá armáda považována za součást občanské společnosti ani za národní či státní instituci, jelikož v Rakousku - Uhersku nevznikl jeden etnický národ, který by myšlenku národa ve zbrani prosazoval. V českém prostředí byl „*požadavek na ozbrojení národa*“, který představoval sblížení vojenského a občanského stavu, poprvé artikulován v letákové výzvě v březnu 1848 (Šedivý; Koldinská, 2008: 136).

I po zavedení stálé armády se vojenství vyvíjelo, docházelo zejména k modernizaci a reorganizaci armád v důsledku revolučních nálad a válek. Moderní český stát byl budován v době první světové války za velkého přispění desítek tisíc českých vojáků v řadách československých legií (Ministerstvo obrany, 2011a). Československé legie během první světové války představovaly příklad revolučního vojska. Byly založeny na principu dobrovolnosti, ale legie byla částečně tvořena také zběhy. Cílem bylo ustavení samostatného státu Čechů a Slováků (Šedivý; Koldinská, 2008). Činnost **československých legionářů**, kteří prokázali obdivuhodné hrdinství, obětavost, spolehlivost i vojenské umění během první světové války, se stala vzorem pro mravní výchovu vojáků nově vzniklé **československé armády** (1918-1939). Při vytváření konceptu nové armády měl velké slovo T. G. Masaryk, který podle Šedivého a Koldinské (2008) demokratickou armádou myslel tyto její významy - za první, armáda slouží k obraně demokratických hodnot, za druhé, armáda je součástí této demokracie a za třetí, obrodu jejího vnitřního ducha. Václav Vondrášek (2000) popisuje, jakou pozornost věnoval Masaryk a Beneš otázkám budování demokratické armády, která sloužila k obraně státní suverenity a celkovému zajištění bezpečnosti první československé

republiky, jež byla novým státním útvarem. Každý příslušník armády měl být kultivován ve smyslu mravním i civilizačním a měl jít příkladem ostatním. Idea demokratické armády měla podle Beneše stát na republikánských principech. Zakladatelé první republiky, Masaryk a Beneš, často zdůrazňovali otázky humanity, etiky a morálky vojáků. Masaryk i Beneš dali vzniknout přesnému vojenskému programu na mravních základech, který sledoval cíle jako světový mír, odzbrojení, společenství národů či vzájemné respektování práv i smluv. Důstojník té doby měl být symbolem nejvyšších vojenských ctností, měl být sečtělý, ukázněný, měl svou mravní autoritou vnášet do armády pravou rovnost, svobodu, bratrství a kázeň a měl být zodpovědný.

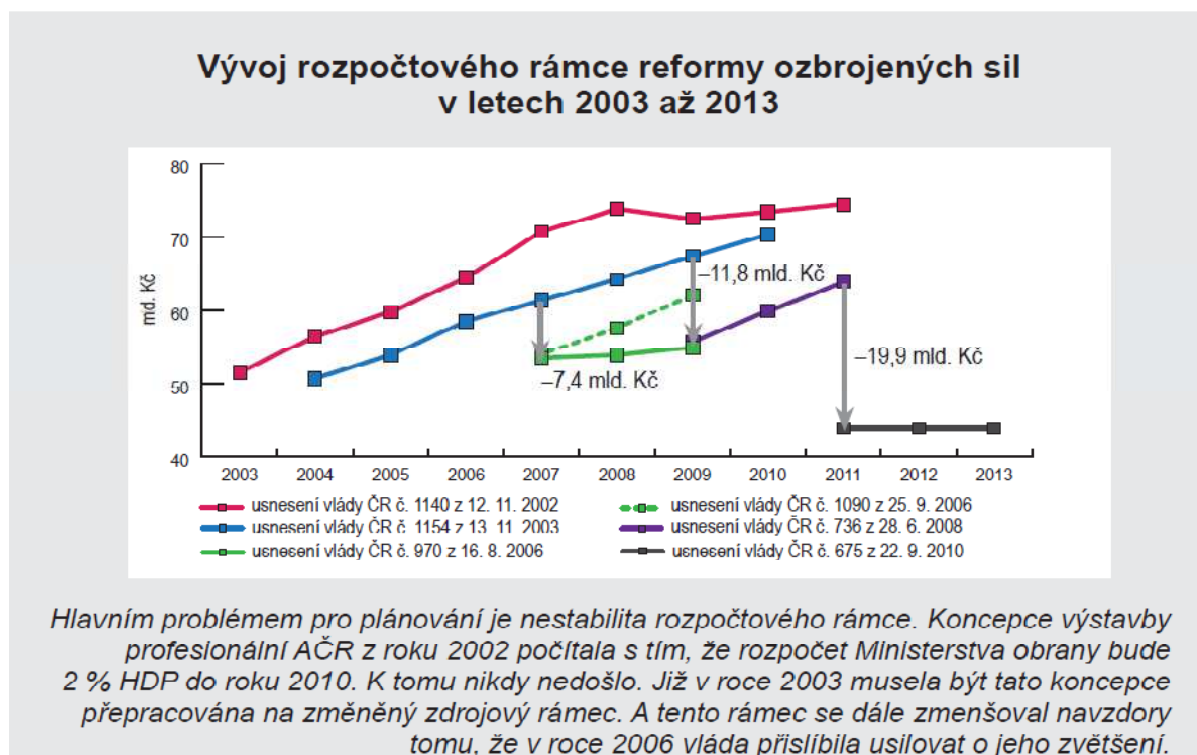
Rok 1948 znamenal počátek **komunistické nadvlády**. Komunistické vedení začalo budovat novou armádu, byla provedena radikální politizace armády, avšak na úkor její odbornosti (Šedivý; Koldinská, 2008). Šedivý a Koldinská (2008) seznamují čtenáře s výzkumem provedeným v roce 1965, který ukázal neoblíbenost vojenského povolání. V uvedeném výzkumu si dvě třetiny dotázaných nepřály, aby jejich dítě bylo vojákem, mladí lidé projevili mizivý zájem o vojenské povolání a třetina vojáků se na veřejnosti setkávala s nepříznivým ohlasem. Prestiž armády byla pošramocena také v roce 1968. Ve druhé polovině 20. století se zrodila dvě velká konkurenční uskupení se značnou vojenskou i politickou silou (Sovětský svaz a západní státy), která soupeřila ve studené válce. Československá armáda se stala součástí sovětského bloku až do roku 1989, který znamenal pád komunistického režimu a návrat k demokratické společnosti, osamostatnění Československa a tedy i jeho armády a ukončení studené války (Lassak, 2003).

Devastace důvěry v armádu za socialismu však byla patrná i po roce 1989. Reputace armády se začala lepšit až s přistoupením k NATO, její reformou a v souvislosti s novým bezpečnostním prostředím (Šedivý; Koldinská, 2008). Po pádu komunistického režimu bylo nutné armádu začlenit do nové demokratické společnosti a podřídit ji fungujícímu civilnímu řízení a demokratické kontrole. Zároveň s tím musela proběhnout modernizace českých ozbrojených sil – jejich rozsahu, struktury, schopností, způsobu velení, řízení a výcviku, výzbroje a personální práce. Cílem se stalo co nejrychlejší a nejúplnější začlenění do politických, ekonomických, bezpečnostních a vojenských struktur Západu (Ministerstvo obrany, 2011a). Od roku 1989 do roku 2009 autoři Tůma, Janošec a Procházka (2009) rozlišují 4 vývojové etapy. První z nich je možné pojmenovat **demokratizace**. Obdobím demokratizace můžeme chápat období od roku 1989 do rozdělení federace a armády na dvě nezávislé části na přelomu let 1992 a 1993. Během této etapy došlo k vytvoření základních legislativních podmínek pro zavedení civilního řízení a demokratické kontroly armády podle principu západních zemí. Následovala etapa **integrace**, která představovala období příprav na přistoupení k „Severoatlantické

smlouvě" a vlastní přistoupení k ní dne 12. 9. 1999. Tato etapa je charakteristická definitivním vymezením obranné politiky České republiky, orientované na západní politicko-vojenské demokratické struktury. Cíle obranné politiky byly shrnuty do „Bílé knihy o obraně České republiky“, která byla vydána v roce 1995. Po přistoupení České republiky k „Severoatlantické smlouvě" začala **etapa reforem**, která byla obdobím jednotlivých kroků a opatření vedoucích k vytvoření plně profesionalizované armády. Strategické revize obrany v roce 2001 poukázaly na nedostatky a vyústily v důležité reformy jako úplné zrušení základní vojenské služby (zanikla povinnost, kterou poprvé na obyvatelstvo území dnešního Česka uvalil branný zákon v roce 1868) a vytvoření plně profesionalizované armády v roce 2005. „Cílem reformy bylo vytvořit malé, mobilní, moderní a mladé síly, které budou schopny interoperabilního působení se spojenci" (Tůma; Janošec; Procházka, 2009: 15). Poslední etapa, kterou můžeme pojmenovat **transformace**, představuje období, které je charakteristické snahou o vytvoření moderní armády s expedičními schopnostmi pro mnohonárodnostní operace mimo území České republiky, ve všech možných klimatických, geografických a kulturních podmínkách. Tato poslední etapa reaguje na proces transformace NATO po summitech v roce 2002 a 2004. V roce 2008 došlo k vůbec prvnímu vypracování dlouhodobějších vizí o budoucích schopnostech resortu obrany v rámci „Dlouhodobé vize" (Tůma; Janošec; Procházka, 2009).

Současné směřování a možné scénáře vývoje předkládá „Bílá kniha o obraně", která byla schválena vládou České republiky 18. května 2011. „Bílá kniha o obraně" představuje návrh, jak čelit rozpočtovým škrtnům v resortu obrany a jak se vypořádat s novým bezpečnostním prostředím. Na grafu č. 1 je načrtnut vývoj rozpočtového rámce reformy ozbrojených sil v posledních deseti letech. Je patrné, že rozpočet přidělený resortu obrany se dramaticky snižuje. Z této situace vyplývá nutnost určit v resortu obrany priority a tím pádem rozhodnout o podobě ozbrojených sil České republiky a jejich schopnostech a síle.

Graf č. 1: Vývoj rozpočtového rámce reformy ozbrojených sil v letech 2003-2013

Zdroj: Ministerstvo obrany, 2011a

3.2. Profesionální armáda

Počínaje rokem 2005 je Armáda České republiky profesionální. Profesionalizací armády se nazývá přechod od armád konskripčního typu k plně profesionalizovaným (dobrovolným) armádám. Zrušení povinné vojenské služby vyplývalo jak z organizačních, společenských a ekonomických změn, tak také dílem ze zvyšujícího se tlaku ze strany Rady Evropy, Organizace spojených národů a dalších institucí kontrolujících dodržování lidských práv (zejména Amnesty International), a to z důvodu práva jednotlivce odmítat vojenskou službu (MoInár, 2005). Od vietnamské války (1964 - 1975) se čím dál více diskutovala alternativa k občanům ve zbrani a vytvoření profesionálních sil. Od 60. let rozvolňovalo vztah občana ke státu postupné posilování spotřebních rysů v západních společnostech a prezírávý názor na vojenství a armádu. Mocenským elitám se nedařilo mobilizovat občany k misím, jejichž cíle jim byly skryty. Masové armády již nebyly efektivní, jelikož během základní vojenské služby nebylo možné vycvičit z branců kvalitní vojáky schopné ovládat technologické novinky (Šedivý; Koldinská, 2008).

Profesionální armády začaly země zavádět po druhé světové válce. Nejprve Velká Británie (60. léta) a po nich USA (70. léta). Později také Nizozemí, Belgie, Francie i Španělsko. Z tohoto výčtu je zřejmé, že k profesionalizaci přistoupily ty země, jejichž

armády měly materiálně technickou a vědeckovýzkumnou základnu na velmi dobré úrovni (Rašek, 2007). Argumentů pro zavedení profesionálních armád je několik, předně je třeba zmínit to, že přímé ohrožení států NATO je velmi nízké, a proto stačí malá armáda, zvládnutí moderní bojové techniky se navíc nedá dosáhnout po dobu povinné vojenské základní služby. Na druhou stranu je třeba uvést i opačné argumenty. Podle některých názorů je profesionální armáda drahá. Branná povinnost také podle odpůrců profesionalizace stmeluje národ a vytváří předpoklady k tomu, aby každý občan cítil zodpovědnost za obranu státu (Škvrnda, 2005).

O profesionalizaci československé armády se vedly debaty již po listopadu 1989. Profesionalizaci však stálo v cestě několik problémů. Za prvé, na profesionalizaci nebyl dostatek financí. Za druhé, armáda ještě nebyla plně transformována. Začít v této situaci profesionalizovat armádu by nebylo správné, protože by se vytlačil občanský prvek, který představovali vojáci v základní službě a civilní zaměstnanci. Třetí problém byl způsoben neochotou mladých mužů dobrovolně sloužit v armádě, která měla v té době velice nízkou prestiž (Rašek, 2007). Nakonec byla profesionální armáda zavedena v roce 2005. Stát ovšem může občany povolát v případě ohrožení země, to znamená, že branná povinnost zcela nezanikla. Podmínky branné povinnosti upravuje „zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování“ (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů. Brannou povinností uvedený zákon definuje jako povinnost státního občana České republiky plnit úkoly ozbrojených sil České republiky, zahrnuje povinnost občana podrobit se odvodnímu řízení, vykonávat vojenskou činnou službu a plnit další povinnosti stanovené tímto zákonem. Branná povinnost, kterou občan plní při ohrožení státu nebo v době válečného stavu, vzniká občanovi po dosažení věku 18 let, a zaniká při dosažení věku 60 let. Armáda může být také za jistých podmínek doplněna aktivní zálohou ozbrojených sil České republiky. V aktivní záloze jsou podle „zákona č. 585/2004 Sb.“, vojáci nebo občane na základě dobrovolného převzetí výkonu branné povinnosti.

Na webových stránkách Ministerstva obrany jsou uvedeny podmínky a kritéria pro vstup jedinců do profesionální armády České republiky. Zároveň tam každý uchazeč najde výhody (viz tabulka č. 1), které jsou profesionálnímu vojákovi nabízeny. Přímou na těchto stránkách je explicitně řečeno, že služba v armádě má ve srovnání s civilním zaměstnáním řadu odlišností a uchazečům je proto doporučeno dobře zvážit všechna pro a proti (Ministerstvo obrany, 2011-2012a).

Tabulka č. 1: Výhody pracovního poměru

Výhody pracovního poměru	
Přídavek na bydlení	Pravidelná a bezplatná zdravotní péče
Dovolená 37 dnů (včetně sobot a nedělí)	Osobní ohodnocení
Bezplatné výstrojní náležitosti	Tělesná příprava jako součást pracovní doby
Náhrady při služebních cestách	Příspěvek z Fondu kulturních a sociálních potřeb
Výsluhové náležitosti při zániku služebního poměru	Možnost náborového příspěvku
Možnost studia v rámci zaměstnání	Možnost jazykové přípravy (i kurzy v zahraničí)
Možnost výběrové rekreace	Možnost 14denní rehabilitace
Možnost služby v zahraničí	

Zdroj: Ministerstvo obrany, 2011-2012b, vlastní zpracování

Podmínky průběhu vojenského služebního poměru upravuje „zákon č.221/1999 Sb., o vojácích z povolání“, ve znění pozdějších předpisů. Vojákem z povolání je podle uvedeného zákona občan, který vojenskou činnou službu vykonává jako svoje zaměstnání. Voják je ve služebním poměru k České republice a může se jím stát každý občan České republiky, který splňuje zákonné podmínky pro povolání do služebního poměru, to znamená-je starší 18 let, složil vojenskou přísahu, vykonal nebo vykoná „základní přípravu“, je trestně bezúhonný, zdravotně způsobilý, splňuje kvalifikační předpoklady pro své služební zařazení a není členem politické strany či hnutí nebo odborové organizace. Dále voják nesmí podporovat, propagovat, nebo sympatizovat s hnutím, které prokazatelně směřuje k potlačování práv a svobod člověka nebo hlásá národnostní, náboženskou či rasovou zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob.

„Zákon č.221/1999 Sb.“, upravuje **omezení občanských práv vojáka z povolání**. Podle § 44, který se týká shromažďovacího práva, nesmí voják ve vojenských objektech pořádat politická shromáždění ani provádět politickou agitaci. Omezení sdružovacího práva upravuje § 45, podle kterého voják nesmí být členem politické strany, politického hnutí ani odborové organizace. Vojáci se ale mohou sdružovat v profesních sdruženích, jejichž činnost však musí být zabezpečena dohodou o spolupráci s ministerstvem a vnitřní normou ministerstva. Omezení se týkají dále práva svobodně projevit náboženství nebo víru - brání-li tomu důležitý zájem služby, nesmí voják podle § 46 pořádat náboženské obřady a bohoslužby a účastnit se jich. Omezení hospodářských a sociálních práv je popsáno v § 47. Voják může výjimečně vykonávat výtěžnou činnost, pouze pokud s ní služební orgán písemně souhlasí a neovlivní-li tato činnost výkon jeho služby nebo jiný důležitý zájem ozbrojených sil. Vojákovi je zakázáno

vykonávat činnost odpovědného zástupce a být členem statutárních nebo kontrolních orgánů právnických osob, které provozují podnikatelskou činnost⁹.

Ještě před nástupem do činné služby každý voják písemně skládá vojenskou přísahu podle „zákona č.220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičeníh a o některých právních poměrech vojáků v záloze“, ve znění pozdějších předpisů. Příklad přísahy zní: *„Já, voják ozbrojených sil, vědom si svých občanských a vlasteneckých povinností, slavnostně prohlašuji, že budu věrný České republice. Budu vojákem statečným a ukázněným a budu plnit ustanovení vojenských předpisů. Svědomitě se budu učit ovládat vojenskou techniku a zbraně a připravovat se k obraně České republiky a bránit ji proti vnějšímu napadení. Pro obranu vlasti jsem připraven nasadit i svůj život. Tak přísahám!“* (Ministerstvo obrany, 2011-2012c).

Vstupem do armády se voják také zavazuje dodržovat **kodeks**, jenž by měl být vodítkem v jednání a chování vojáka. V armádách NATO je otázkám morálky a etiky přikládán velký význam (například morálně-etický kodeks amerického vojáka, který zdůrazňuje službu vlasti jako čest občana USA, odpovědnost, loajálnost, součinnost a vzájemnou pomoc, zásady spravedlnosti a čestnosti, vzájemné důvěry a úcty) a proto se potřeba zavedení kodexu zaktualizovala se vstupem České republiky do NATO (Lassak, 2003). Zároveň se tímto kodexem vojenští velitelé snaží znovu nastolit a navázat na tradice první republiky v období let 1918 až 1938 (Kříž, 2010). Kodeks zahrnuje pět základních oblastí:

- **odpovědnost a smysl pro povinnost:** respektování a dodržování zákonů, nařízení a rozkazů, samostatnost, iniciativa a tvořivý přístup
- **obětavost:** zájmy celku jsou nadřazené nad individuálním zájmem
- **odvaha:** snaha překonat složité, nebezpečné a riskantní situace
- **věrnost:** sepětí vojáka se zájmy a osudy národa a armády
- **čest**

Zásady vycházejí z bojových tradic, z mezinárodně uznávaných právních zásad a z obecně uznávaných etických a mravních principů. K dodržování všech těchto zásad se profesionál zavazuje ve „**Slibu vojáka**“, který zní: *"Jako příslušník ozbrojených sil České republiky slibuji, že budu hájit zájmy České republiky a jejích občanů ve shodě se svým svědomím a přesvědčením a podle svých nejlepších schopností. Ve svém jednání se budu řídit právním řádem České republiky a předpisy ozbrojených sil. Budu sdílet, dodržovat a prosazovat hodnoty ozbrojených sil - odpovědnost, obětavost, odvahu, věrnost a čest. Budu plnit rozkazy velitelů a nadřízených a budu dbát na profesionální přístup k plnění*

⁹ Výjimku tvoří členství ve statutárních nebo kontrolních orgánech nestavebních bytových družstev zřízených ke správě bytového fondu, a právnických osob a organizačních složek státu, jejichž zřizovatelem nebo zakladatelem je ministerstvo nebo jiný správní úřad.

svých povinností. Budu bránit svobodu a demokracii, v případě ohrožení vlastní nebo spojenecké země jsem připraven pro jejich obranu nasadit i svůj život" (Majer, 2004).

Služební poměr trvá vždy jen dobu určitou, jejíž délka vzniká na základě dohody mezi uchazečem a služebním orgánem, obvykle však trvá 4 roky. Místem služby se rozumí jakékoliv místo na území státu i v zahraničí, podle potřeb ozbrojených sil. Dle potřeb ozbrojených sil může být voják přeložen do jiného místa. Voják je zařazen do hodnostního sboru a jmenován do určité vojenské hodnosti v závislosti na dosaženém vzdělání, služebním hodnocení a délky služebního poměru. Plat vojáka se skládá z platového tarifu, hodnostního příplatku, osobního příplatku, příplatku za vedení a zvláštních příplatků¹⁰ (Ministerstvo obrany, 2011-2012b). Podle zjištění uvedených v „Bílé knize o obraně“ (Ministerstvo obrany, 2011a) se nedaří naplnit očekávané stavy počtu vojáků, a to v řádech tisíců vojáků¹¹. Vzhledem k tomu, že lidé tvoří nejvyšší hodnotu a jsou klíčovým činitelem pro naplňování požadovaných schopností ozbrojených sil, je v „Bílé knize o obraně“ doporučeno zavést nový kariérní řád a zvýšit tak konkurenceschopnost na trhu práce a atraktivitu kariéry vojáka. Ta je podle tvůrců ovlivňována výší platu, výsluhami, kompenzací za službu v místě podle potřeb ozbrojených sil, podporou rodin vojáků sloužících v operacích a misích v zahraničí, zkvalitňováním infrastruktury ve vojenských posádkách, zlepšováním pracovních podmínek, zdravotní péčí o válečné veterány a vojenské důchodce a komplexní psychologickou a duchovní službou (Ministerstvo obrany, 2011a).

¹⁰Platové tarify a příplatky jsou uvedeny v příloze č. 4.

¹¹Podle materiálu „Transformace resortu Ministerstva obrany České republiky“ z roku 2007 bylo cílem dosáhnout na konci roku 2010 počtu 36 800 osob (z toho 26 200 vojáků, 8 800 občanských zaměstnanců a 1 800 vojáků-čekatelů). K 1. lednu 2011 však v působnosti Ministerstva obrany bylo skutečně jen 21 309 vojáků, 8 011 občanských zaměstnanců a 937 vojáků-čekatelů (Ministerstvo obrany, 2011a).

4. Armáda a občanská společnost

Šedivý a Koldinská (2008: 292-305) identifikují několik historických postojů veřejnosti k armádě, které se promítly do několika stereotypů statusu českého vojáka. Prvním z nich je „*Nešťastný statečný vojáček*“, který existoval do zavedení všeobecné branné povinnosti a vyjadřoval postavení mladíků, kteří byli proti své vůli odvedeni do vojska, ale statečně bojovali za císaře. Ve stejné době paralelně existoval stereotyp „*Důstojník je pán*“, který odkazoval ke kultu důstojnického sboru a přesvědčení o výlučnosti důstojníků. Dalším výrazným stereotypem byl podle autorů „*Český voják-hrdina*“, který byl během první světové války odhodlán sloužit vlasti a padnout za ni. Podobně lze také identifikovat stereotyp „*Legionářský voják-hrdina*“. Vojáci druhé světové války byli vnímáni podobně jako legionáři, kteří dobrovolně bojují za svobodu národa. Podle autorů měl za druhé světové války mimořádné postavení „*Válečný pilot*“. Uvedené stereotypy vyjadřují postupné proměny postojů a vztahů společnosti k vojákům a armádě. Snaha identifikovat vztahy a postoje společnosti k současné armádě je předmětem této kapitoly.

4.1. Protikladné prvky ve vztahu armády a občanské společnosti

Vztah armády a občanské společnosti může mít i v současné společnosti několik podob. Nejprve nastíním jistou **protikladnost armády a občanské společnosti**. Armáda je hierarchická organizace, založená na příkazech, vojáci mají například jen velmi omezené možnosti bránit se moci svých nadřízených. Základní řád ozbrojených sil České republiky (2001) stanovuje, že podle služebního zařazení a vojenské hodnosti si vojáci jsou navzájem buď nadřízenými, nebo podřízenými, přičemž podřízení jsou povinni plnit rozkazy nadřízených. Služební hlášení nadřízenému nebo hodností vyššímu musí být stručné, jasné a bez zdvořilostních výrazů. Při osobním styku se uvádí pouze vojenská hodnost bez titulů a vědeckých hodností. Základní řád ozbrojených sil (2001) také stanovuje systém kázeňských trestů a odměn či povinnost nosit stejnokroj. V občanské společnosti se naproti tomu obvykle uplatňují principy rovnosti a demokracie.

Propast mezi armádou a společností mohou rovněž prohlubovat hodnotové orientace občanů a jejich postoje v západních demokratických společnostech, které jsou některými autory charakterizovány jako pacifistické a antimilitaristické. Řada autorů armádu dokonce považuje přímo za **negativní jev**. Marx například ztotožňuje armádu s nadvládou vládnoucích vrstev, Foucault s nadvládou státu a prostředkem státního násilí. Místo společnosti, která byla protkána válečnickými vztahy, nastoupil podle

Foucaulta (2005) postupně stát se svými vojenskými institucemi. Válka se tak stala trvalým základem pro všechny mocenské instituce.

Podle Stejskala (2004) je na konci 20. století a počátku 21. století možné identifikovat patrné tendence, které občany postupně uvádějí do stavu **izolace od sféry zajišťování bezpečnosti, obrany a ochrany**, jelikož přímá zkušenost zapojení občanů do ozbrojených sil jako součást občanství se postupně v různých státech stávala minulostí a upřednostňována byla profesionalizace. Občané Evropy postupně vytěsňovali pocity ohrožení, neboť v případě skutečného ohrožení jaderným konfliktem byla hrozba příliš fatální. Rostla nechuť občanů vůči přípravě v rámci civilní ochrany a po skončení bipolární konfrontace došlo k rozpuštění mechanismů civilní ochrany (Stejskal, 2004).

4.2. Synergie armády a občanské společnosti

Na druhou stranu se armádě a občanské společnosti otevírají mnohé možnosti propojení a součinnosti. Mezi armádou a občanskou společností může být **vztah pozitivní, vzájemně doplňující a podporující**. Česká republika podle „Bílé knihy o obraně“ (Ministerstvo obrany, 2011a) důsledně uplatňuje principy civilního řízení a **demokratické kontroly ozbrojených sil**. To znamená, že otázky obrany jsou záležitostí všech občanů. Tyto otázky jsou řešeny a rozhodovány prostřednictvím vlády, která svou legitimitu nabývá z vůle občanů ve volbách. V České republice je armáda plně podřízena voleným politikům, kteří jsou zodpovědní za vytváření bezpečnosti a obraných politik a rozhodují například o hlavních směrech tréninku v armádě či o využití a výši rozpočtu armády. Míra důvěry českých vojáků politickým institucím je relativně stabilní. Mezi lety 1996 až 2004 důvěra českých vojáků prezidentovi začínala na 70,3 % a postupně klesala na 45 % (prezident Václav Havel). V roce 2004 došlo k zvýšení na 82,4 % (prezident Václav Klaus). Důvěra vojáků v parlament a vládu je mnohem nižší a dlouhodobě se pohybuje okolo 20 %. V roce 2004 87 % českých vojáků souhlasilo se zapojením české armády v Kosovu, 68 % v Afghánistánu a 66 % v Iráku. Pokud by většina českých vojáků byla proti členství České republiky v NATO a EU, pravděpodobně by nepodporovali účast v misích, které jsou v souladu s politikami NATO a EU (Kříž, 2010). Na zavedení demokratických principů do procesu vytváření a formování zahraniční, bezpečnostní a vojenské politiky však existují rozdílné názory - podle liberálního pohledu je demokratická kontrola v těchto oblastech možná, a veřejnost by měla být zapojena do řešení vzniklých problémů v této oblasti. Naopak podle realistického pohledu je účinná zahraniční a bezpečnostní politika nekompatibilní

s fungováním demokracie, neboť veřejné mínění je velice nespolehlivé a schází mu racionalita. Její realizace by měla být ponechána pouze na profesionálech (Sarvaš, 1999).

Nástrojem propojení armády s občanskou společností je také **institut aktivní zálohy**. Prostřednictvím aktivní zálohy je naplněno právo občana podílet se na zajišťování obranyschopnosti České republiky i v době míru. Příslušníci v aktivní záloze jsou součástí ozbrojených sil České republiky a doplňují jejich vybrané složky (Ministerstvo obrany, 2011a). Zajímavý pohled na unikátní sociální pozice příslušníků aktivní zálohy nabízí Edna Lomsky-Feder, Nir Gazit a Eyal Ben-Ari (2008), kteří příslušníky aktivních záloh přirovnávají k transmigrantům, kteří se pohybují mezi dvěma světy – mezi světem vojenským a mezi světem občanů. Záložníci jsou zároveň vojáky i občany a migrují tak mezi vojenskou a občanskou sférou. Svou migrací záložníci umožňují tok myšlenek, prolínání identit a sociálních spojení mezi oběma sférami. Tato skupina stojí obvykle mimo armádu, ale v časech zvýšeného ohrožení může být relativně rychle mobilizována. Záložníci přinášejí do armády znalosti a dovednosti z jejich civilních zaměstnání a specializací. Záložníci také mohou prolomit civilně vojenskou bariéru a začlenit armádu do širší společnosti. Tato role může být velice důležitá vzhledem k antimilitaristickým postojům mnoha západních zemí.

Další nástroj propojení armády s občanskou společností je možné spatřovat v činnosti **organizací občanské společnosti**, které mohou také významně ovlivňovat veřejné mínění a napomáhat výchově a přípravě specialistů, vytvářet nezávislá stanoviska a vypracovávat analýzy. Mohou také formovat a kultivovat vztah občana ke státu, bezpečnosti a armádě (Sarvaš, Stach, 1997). I podle Miloše Balabána je jednou z nejvýznamnějších podob demokratické kontroly zapojení organizací občanské společnosti v procesu její realizace. Podle Balabána je v České republice vytvořen dobrý prostor pro činnost organizací občanské společnosti, které se zabývají otázkami demokratické kontroly armády. Mělo by však být v zájmu organizací občanské společnosti tento prostor dále rozšiřovat a rozšiřovat i okruh subjektů veřejnosti, které by měly zájem angažovat se v oblasti vojenské a bezpečnostní politiky a její demokratické kontroly. „*Demokratická kontrola armády je vždy oboustranným procesem mezi armádou a společností a integrální součástí vytváření občanské společnosti*“ (Balabán, 1999: 53). Tyto organizace občanské společnosti mohou být volně napojeny na armádu, ale také mohou být zaměřené proti činnostem armády. V obou případech platí, že organizace občanské společnosti dokážou přiblížit občanům situaci v armádě, zvýšit jejich zájem o tuto oblast, a docílit tak větší kontroly armády ze strany občanů. Ministerstvo obrany České republiky aktivně spolupracuje s více než dvaceti občanskými sdruženími a

organizacemi, jejichž činnost se nějakým způsobem dotýká vojenské tematiky¹². Za spolupráci s občanskými sdruženími a dalšími organizacemi zodpovídá Odbor mimozorní spolupráce Ministerstva obrany České republiky. Mezi hlavními oblastmi spolupráce náleží zejména: součinnost při prosazování společenské vážnosti ozbrojených sil a prestiže vojenského povolání, posilování branného vědomí a odpovědnosti za obranu, utváření hrdosti na vojenské tradice a na tradice jednotlivých útvarů, branné a technické činnosti, sportovní a kulturní aktivity, prevence sociálně nežádoucích jevů a překonávání potíží vojáků z povolání a jejich rodin při vyslání a návratu ze zahraničních misí. Spolupráce probíhá zejména formou výměny informací, konzultací, přípravy a organizování přednášek, školení, akcí nebo sportovních a kulturních vystoupení. Ministerstvo také může na činnost sdružení finančně přispívat formou dotací (Ministerstvo obrany, 2011b). Veřejnost má možnost zjistit mnoho informací o Armádě České republiky také prostřednictvím internetu a sociálních sítí¹³.

Spolupráci armády a občanské společnosti se otevírá široké pole možné spolupráce také v oblasti participace občanů a občanské společnosti na bezpečnosti, obraně a ochraně. Právě touto oblastí se zabývá Libor Stejskal (2004), jehož výchozí tezí je konstatování, že v současné době nejsou občané České republiky připraveni ani připravováni na možná bezpečnostní ohrožení. Stejskal (2004) představuje tradiční formy občanské participace na zajišťování bezpečnosti, obrany a ochrany. Vývoj občanské participace během 19. a 20. století prošel následujícími vývojovými stádii: vojenská služba, ochrana obyvatelstva a demokratická kontrola. Nejprve byli občané chápáni jako „zbraň“ a participovali na bezpečnosti, ochraně a obraně vykonáváním branné povinnosti prostřednictvím vojenské služby v masové armádě. Stejskal připomíná, že tento vztah mezi společností a ozbrojenými silami někdy přecházel do identity (Francie: „*armáda občanů*“). Vojenská služba byla vyžadována státem, avšak objevoval se i aktivní přístup občanů ve formě dobrovolných polovojenských hnutí zaměřených na teritoriální obranu, domobranu a zvyšování branné připravenosti obyvatelstva (národní gardy, domobrany, střelecké svazy, některá tělovýchovná hnutí). Civilní ochrana je druhou rovinou občanské participace a představuje přesvědčení, že občané jsou „*zdrojem*“, který je třeba chránit a

¹²Jejich přehled a krátká charakteristika je uvedena v příloze č. 7.

¹³Nabízí se hned několik zajímavých zdrojů:

- Oficiální stránky Ministerstva obrany České republiky <http://www.acr.army.cz/>
- Informační portál <http://www.armadaceskerekrepubliky.cz/>
- Internetový magazín <http://www.armadninoviny.cz/o-webu.html>
- Portál zaměřen na problémy v armádě <http://problemyvarmade.cz/>
- Informační, komunikační a poradenský portál <http://www.nova-armada.cz/>
- Webové stránky určené zájemcům o službu v armádě <http://kariera.army.cz/cz/>

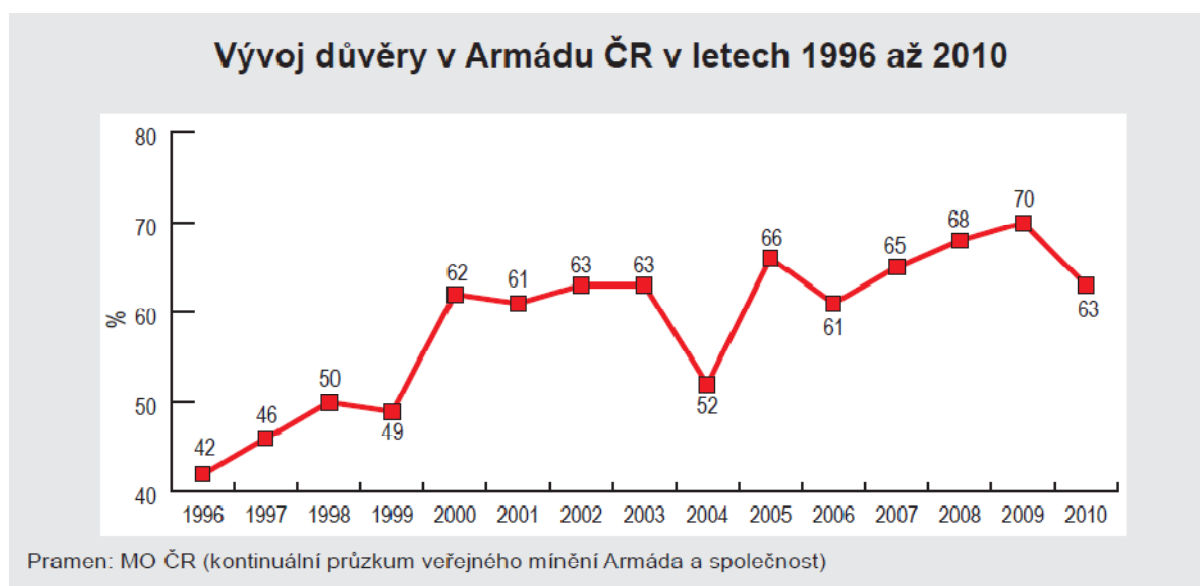
Armáda České republiky má také založen poměrně zdařilý profil na sociální síti Facebook, kde jsou pravidelně umísťovány aktuality, fotografie, videa či pozvánky, a je zde také prostor pro diskuzi.

v jehož zájmu se válka vede (totální světové války). Převládá pasivní forma účasti občanské veřejnosti, aktivní formy jsou vyjádřeny prostřednictvím činnosti nevládních organizací (Červený kříž, Civilní protiletectká obrana). Třetí, historicky nejnovější rovinou zapojení občanů do bezpečnostních otázek je demokratická kontrola, při které jsou občané chápáni jako „partneři“. Občanská veřejnost se v druhé polovině 20. století posouvá do role aktéra bezpečnostní politiky. Společnost sama je předmětem obrany a ochrany, a různými způsoby se podílí na politickém rozhodování o své bezpečnosti.

Stejskal (2004) kritizuje současné přílišné spoléhání na jednostranné budování kapacit oficiálních institucí jako armáda, hasičský záchranný sbor a policie, přičemž vládne technokratický profesionalismus, tedy nedůvěra politické reprezentace a odborníků k zapojení širší veřejnosti. V stávající situaci by většina obyvatelstva v případě ohrožení byla nepřipravená, odkázaná do pasivní role a plně závislá na činnosti institucí státu. Autor vychází z principu občanské odpovědnosti za bezpečnost, obranu a ochranu, který vyžaduje, aby občané a občanské organizace hráli významnější roli a byla jim svěřena větší odpovědnost nejen v praktickém zajišťování, ale i v řízení bezpečnosti a obrany země. Vojenská činnost občanů ve formě teritoriální obrany by mohla být komplementem profesionální armády a působení organizací občanské společnosti by pěstovalo v občanech vůli k obraně a specifické schopnosti jako je sport, pobyt v přírodě apod. V oblasti civilní obrany autor spatřuje řešení v kombinaci s dobrovolnictvím a možný rozvoj prostřednictvím výchovy ve školách, činnosti organizací občanské společnosti nebo komerčních aktivit (daňové výhody pro zaměstnavatele). Stejskal (2004) nabádá k aktivnějšímu využívání svého práva účastnit se jak zajišťování, tak řízení bezpečnosti a obrany a zároveň k zamýšlení nad větším důrazem na všeobecné lidské a občanské povinnosti.

V demokratických systémech musí být veřejnost přesvědčena, že armáda plní úkoly v zájmu národa, že je schopna tyto zájmy bránit a že armáda využívá své zdroje efektivně. **Veřejné mínění** má v demokratickém systému rozhodující a velice důležitou kontrolní funkci. Co je výrazem civilní kontroly ze strany veřejnosti? Například důvěra v armádu nebo prestiž vojenského povolání (Sarvaš, Stach, 1997). Česká armáda se v posledních letech těší poměrně velké důvěře veřejnosti, jak naznačují mnohé výzkumy. K této situaci jistě nemalým dílem přispělo úspěšné působení v zahraničních misích a také příspěvek k záchraně životů a majetku během živelních katastrof na území České republiky. Ozbrojeným silám dlouhodobě důvěřují téměř dvě třetiny českých občanů, což znamená, že patří mezi nejrespektovanější instituce státu (Ministerstvo obrany, 2011a).

Graf č. 2: Vývoj důvěry v Armádu České republiky v letech 1996 - 2010

Zdroj: Ministerstvo obrany, 2011a

Také podle tiskové zprávy Střediska empirických výzkumů z února 2011, důvěřuje české armádě přes 60 % občanů. Historicky nejvyšší míru důvěry (69 %) zaznamenala armáda v roce 2009. Poté následoval v důvěře mírný pokles a její stabilizace (63 %) (Středisko, 2011b). Podle Kříže (2010) byla nedůvěra společnosti vůči armádě obzvláště vysoká mezi lety 1989 - 1990, kdy se mnoho lidí obávalo, že se armáda může pokusit udržet komunistický režim za použití síly. Podle tiskové zprávy Centra pro výzkum veřejného mínění z března 2011, jejímž předmětem byl průzkum důvěry v různé instituce veřejného života, se armáda ukázala být třetí nejdůvěryhodnější institucí za rozhlasem a televizí. Nižší důvěra než armádě byla vyjádřena například policii, tisku, soudům nebo neziskovým organizacím (Centrum, 2011a).

Tak, jak se proměňovaly postoje veřejnosti k armádě, vyvíjely se i názory na funkce armády, její cíle, na místo armády ve společnosti či její vliv na společnost. Jelikož války doprovázejí lidstvo od nepaměti a válečníci byli neodmyslitelnou skupinou snad každé společnosti, není divu, že se na různé aspekty armády a na vzájemné působení armády a společnosti soustředila sociologická i politologická literatura, která bude prezentována v rámci následující kapitoly.

5. Armáda a společnost v sociologii a politické teorii

5.1. Vojenská sociologie

O místě vojáků a armády ve společnosti pojednává vojenská sociologie. V centru zájmu vojenské sociologie stojí vojáci, ozbrojené síly, války a bezpečnost. Sociologii vojenství definuje „Velký sociologický slovník“ (1996) jako sociologickou disciplínu *„zabývající se vojenstvím jako specifickou lidskou činností zaměřenou na řešení vztahů mezi státy pomocí ozbrojeného násilí. Zkoumá stupeň militarizace společnosti, brannost obyvatelstva, úroveň výzbroje příslušného státu, mobilizační schopnost společnosti, vztah společnosti a ozbrojených sil, jakož i úroveň vojenského myšlení, organizační schopnosti a společenskou prestiž vojenské elity. Hlavním nositelem vojenských aktivit je armáda, tvořící jádro ozbrojených sil země“* (Velký sociologický slovník, 1996: 1174).

Názory na válku, armádu a jejich vliv na společenský život vznikaly od nepaměti. Informace o zřízení armády a službě v armádě obsahuje na několika místech i „Bible“. Mezi nejstarší myslitele, kteří se těmito tématy zabývali, je možné řadit autory jako Thukydides, César nebo Mistr Sun. Z období středověku není možné opomenout Machiavelliho a jeho dílo „Vladař“ nebo „Úvahy o umění válečném“. Ve „Vladaři“ Machiavelli (2001) zdůrazňuje potřebu států mít obrannou i útočnou sílu a vedle zákonů považuje dobré vojsko za hlavní základ všech států. Pojednává o výhodách různých druhů vojsk, které dělí na vlastní, najaté, pomocné či smíšené, přičemž za nejlepší považuje vlastní vojsko. Bez vlastního vojska, jehož členy mohou být poddaní, občané anebo lidé závislí na panovníkovi, není podle Machiavelliho (2001) žádný stát v bezpečí, jelikož nemá vlastní sílu, která by jej ochránila. Za hlavní starost vladaře považuje Machiavelli (2001) válku, umění válečné totiž podle něj neodmyslitelně patří k nejvyšší hodnotě, navíc velká vítězství a statečnost jsou nejúčinnějším prostředkem k získání úcty lidu.

Tématy vojenské sociologie se sociologičtí autoři okrajově zabývali už od vzniku samotné sociologie. Vojenská sociologie jako vědní disciplína se však začala formovat až v polovině dvacátého století. Podle Škvrndy (2008) pramení zdroje vojensko-sociologického myšlení ze třech základních teoretických oblastí: za prvé, z problematiky moci a politiky, jelikož armáda je mocenská instituce, která uskutečňuje ozbrojené násilí za účelem naplnění politických cílů. Druhým zdrojem je vývoj názorů na válku, mír a bezpečnost, třetím pak koncepty spojené s vojenstvím a armádou v samotné sociologii. Ze sociologů, kteří se zabývali vojensko-sociologickými myšlenkami lze uvést například jména: Comte, Spencer, Weber, Engels, Marx, nebo Tocqueville.

Druhá světová válka svými přímými vojenskými, politickými, ekonomickými i sociálními důsledky vnesla zásadní změny do oblasti vojensko-sociologické teorie. Postupně docházelo k prolomení bariér mezi akademickou sociologií a vojenským prostředím a k vytváření oboru vojenské sociologie. Během druhé světové války bylo jen v ozbrojených silách USA uskutečněno více než 200 empirických výzkumů, v jejichž rámci došlo ke shromáždění obrovského množství dat (Škvrnda, 2008). „*Základy moderní sociologie vojenství položil Samuel A. Stouffer s kolektivem amerických sociologů, kteří na základě rozsáhlých empirických výzkumů z druhé světové války vydali rozměrné dílo The American Soldier (1949)*“ (Velký sociologický slovník, 1996: 1175). Mezi další klasické práce lze řadit také knihu Samuela Phillipse Huntingtona „The Soldier and the State“ a knihu Morrise Janowitzze „The Professional Soldier“.

Po druhé světové válce nastal ve vojensko-sociologickém myšlení velký zlom. V USA a později v západní Evropě byly vytvořeny první teoretické koncepce vojenské sociologie. Základem pro jejich vznik byly práce Morrise Janowitzze a osob působících v rámci meziuniverzitního semináře „Inter-University Seminar on Armed Forces and Society“. Právě založení tohoto semináře v roce 1960 se považuje za jeden z nejdůležitějších mezníků ve vývoji sociologie vojenství. Od roku 1974 se v rámci tohoto semináře rediguje mezinárodní časopis „Armed Forces & Society“, který publikuje vydavatelství SAGE JOURNALS (Škvrnda, 2008). Časopis obsahuje odborné vojensko-sociologické články o vojenských institucích, civilně-vojenských vztazích, kontrole zbrojení a vojenských konfliktech. Redaktoři a přispěvatelé jsou politologové, sociologové, historici, psychologové, ekonomové i vojenští odborníci. V podmínkách Evropy se organizováním mezinárodních výzkumů a odborných seminářů zabývá od roku 1968 „European Research Group on Military and Society“ (ERGOMAS).

V rámci sociologie vojenství byla zpočátku armáda nahlížena jen jako samostatná organizační jednotka, v poslední době se však čím dál více bere v úvahu interaktivita vojenské a civilní sféry. Proto se také někdy pojem sociologie vojenství nebo vojenská sociologie nahrazuje zastřešujícím pojmem ozbrojené síly a společnost (Armed forces and society). Literatura, týkající se uvedeného oboru, je soustředěna kolem několika témat, jejichž podstatu shrnuje Moskos (2001) v článku „Military sociology“ a jejichž podstatu níže stručně vylíčím.

Za odrazový můstek pro diskusi o **profesionálním vojákovi** (The Professional Soldier) můžeme považovat zmíněné studie Samuela P. Huntingtona „The Soldier and the State“ a Morrise Janowitzze „The Professional Soldier“. Huntington a Janowitz se shodli na tom, že komplexnost moderního válčení a mezinárodních politik vyžaduje nové formulace vojenského vedení. Pro Huntingtona vojenská efektivita a politická neutralita vyžaduje určitou formu vzdálení od hodnot širší a liberálnější společnosti. Janowitz je naproti tomu

nakloněn prolínání určitých externích vlivů (manažerské řízení, civilní vzdělávání) s vojenským professionalismem. Dalším tématickým okruhem je **voják – bojovník** (The Combat Soldier). Základním zdrojem literatury o vojácích – bojovnících, jsou výzkumy amerických vojáků, provedené během druhé světové války. Vojáková solidarita a sociální koheze se spolubojovníky na úrovni malé skupiny je zde označena za klíčovou motivaci k boji. Vzrůstající využívání ozbrojených sil v mírových misích od roku 1990 se také odrazilo v odborné literatuře, která se začala zabývat kontrastem mezi vojákem – bojovníkem a vojákem – vykonavatelem humanitární pomoci a dopady mírových misí na vojenskou efektivnost. Průkopnickým počinem v oblasti výzkumu **vojáků v základní vojenské službě** (The Common Soldiers) byla opět systematická studie vojenského života „The American Soldier“, která přibližuje kulturu vojáků během základní vojenské služby, jejich bojové motivace, vztahy s nadřízenými a dotýká se i problémů rasové segregace. Kromě těchto témat se později sociologové soustředili také na problematiku genderu a socioekonomického pozadí vojáků v základní vojenské službě. Aktuálním tématem je koncept **vojáka – občana** (The Citizen Soldier) a jeho srovnání s profesionálním vojákem. Ústředním motivem výzkumů v této oblasti je způsob nábory vojáků a podoba armád. Podle Segala i po ukončení základní vojenské služby v USA v roce 1973 zájem o koncept občana – vojáka přetrvává. Hlavním paradigmatem pro pochopení **organizační změny** ve vojenské organizaci je institucionální a zaměstnanecký model (Moskos a Wood, 1978). Převládá názor, že současné vojenské organizace se posunují od institucionálního modelu, který je založen na hodnotách a normách k zaměstnaneckému modelu, který vychází z tržní ekonomiky. Na konci studené války se odehrály v armádě západních zemí velké změny. Moderní armáda, která vznikla v 19. století, byla spojena s postupným vznikem národního státu. Byla to konskripční masová armáda orientovaná na válku a ostře odlišná ve struktuře a kultuře od občanské společnosti. Naopak postmoderní armáda ztrácí vazbu na národní stát, stává se víceúčelovou, skládá se z menších dobrovolných sil a má mnohem více průníků s občanskou společností (Moskos, 2001).

Vojenská sociologie je ovlivněna různými proudy sociálního myšlení. Liberální pohled na otázky války a armády nejprve předpokládal, že se jejich vliv v industriální společnosti bude zmenšovat. Po vzniku vojenské sociologie v polovině 20. století začaly na významu nabývat konzervativnější názory, že obrana společenského pořádku a jeho upevňování je stále důležitá, a armáda a vedení válek patří mezi významné otázky. Kritické teorie, které jsou blízké marxismu, chápou armády a války jako nástroje působení silnějších a bohatších subjektů, ať už v rámci státu nebo na mezinárodní úrovni. Ideálem jsou takové poměry, kde pro armádu a válku nebude ve společnostech prostor (Škvrnda, 2008: 18).

5.2. Post-vojenská společnost a postmoderní armáda

Na působení ozbrojených mocenských složek (zejména armád) existuje mnoho názorů a postojů, které se pohybují v rozpětí od extrémního pacifismu (úplné zrušení prvků vojenské organizace), přes nedůvěru a kritický názor založený na liberálním myšlení, zvažování výhod a nevýhod v konkrétních situacích, podporující konzervativní postoj až k extrémnímu militarismu. Shaw pro vyjádření stávající situace, že míra a rozsah vlivu armády na společnost má čím dál nižší význam používá termín **post-vojenská společnost** (Škvrnda, 2005).

Podle Shawa (1997) se odsouvají tradiční vojenské hodnoty a symboly z ústředního místa v národních kulturách, hodnoty jako sláva, úcta nebo respekt, které byly s armádou vždy spjaty, postupně ztrácejí na významu. Výraznou změnu zaznamenalo i poslání armád a jejich úkoly. *„Posun ve vojenské technice směrem k atomovým zbraním a technologickým novinkám znamenal, že armáda tvořená masami, tak jak ji známe z dějin, přestala být během devatenáctého a v první polovině dvacátého století, moderní. Důsledkem toho byl úpadek vojenské účasti a zejména vojenské služby jako součást vlastenectví“* (Shaw, 1997: 20). Vojenské instituce jsou definovány v post-vojenském smyslu jako tvůrci míru a poskytovatelé humanitární pomoci nebo jako instituce, které válku kontrolují. Někteří autoři tuto redefinici války zesměšňují, jiní v ní vidí znaky postmoderní transformace (Shaw, 1997).

Postmodernismus podle sociologů charakterizuje zpružnění socioekonomických struktur a dezorientaci individuálních aktérů v rozvinutých společnostech. Prvky modernosti jsou rozměňovány novými a rychlými vývojovými tendencemi, dochází k flexibilnější produkci, požaduje se čím dál vyšší kvalifikace od zaměstnanců, spotřebitelé jsou náročnější, diverzifikují se životní styly. Obecně řečeno, termín postmoderní označuje nové trendy, které se objevují ve společnosti asi od 70. let 20. století. Tyto nové trendy souvisí s relativizací zažitých hodnot, znalostí a s rychlými změnami (Zetocha, 2007). Podle Baumana (2000) dnes člověk, na rozdíl od života v moderních společnostech, žije mnoha různými projekty. V moderních společnostech hrála nezastupitelnou roli instituce továrny a vojenské kasárny, které také produkovaly jistý řád. Společensky bezproblémovými muži byli ti, kteří se hodili dobře pro role dělníka nebo vojáka. Obě činnosti spjaté s těmito rolemi vyžadovaly silné tělo. Lidé, kteří byli nezpůsobilí k uvedeným činnostem a neprošli tvrdou realitou továrny či kasáren se pohybovali mimo řád a nebylo jim možné důvěřovat. V bohatých společnostech podle Baumana již není taková poptávka po svalnatých dělnících a vojácích. Postmoderní tělo je především odběratelem prožitků, které by měly být vzrušující a fascinující. Změny na pracovním trhu se týkají například úvazků, které jsou kratší, dočasné a pružné, naopak

stálá, doživotní místa pomalu zanikají. Změny se odehrávají i na úrovni armády. Současná vojenská praxe je založená na automaticky řízené technice, a tedy všeobecná mobilizace není nutná. Technický pokrok vede k redukci počtu vojáků i záložníků. Průmyslové továrny, které jsou, podobně jako armáda, neustále redukovány, se již nehodí pro to, aby budovaly a dohlížely na stanovený řád či garantovaly solidnost světa. Lidé jsou vrženi do postmoderní společnosti, kde se jejich vlastní činy jeví jako věc odpovědné volby, svědomí a mravní odpovědnosti (Bauman, 2000).

K nejvýraznějším změnám v armádě dochází až v letech devadesátých v souvislosti s koncem studené války. Moskos se spolu s dalšími autory věnoval konceptu postmoderní armády ve studii „The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War“ (Moskos, Williams, Segal, 2000). Podle nich konec studené války přinesl výrazné změny do fungování armád v západních společnostech. Moderní armády, které se objevily v 19. století, byly spojeny se vznikem národního státu, byly konskripční, maskulinní a válečně orientované. Naopak znaky postmoderní armády autoři spatřují v tom, že se oslabují vazby s národním státem, mění se charakter cílů (humanitární mise), dochází k prolínání civilní a vojenské sféry a rozdílů v hodnotách, druhu vojska, bojových a podpůrných útvarech přestávají hrát tak důležitou roli jako v moderních armádách.

Objevují se však i názory, že jediné, co je na současných armádách postmoderní, je fakt, že klesá význam armády ve společnosti. Přesto je podle Zetochy (2007) termín postmoderní armáda vhodný, neboť vyjadřuje komplexnost změn, na které armáda musí reagovat. Morgan (2003) například upozorňuje na to, že vzrůstající nejistota a komplexnost způsobila, že společnost odmítá absolutní hodnoty a přijímá tolerantnější postoj k odlišnosti a diverzitě. Orientace od absolutních hodnot k relativnímu vidění morálních hodnot naznačuje, že udržení nezbytných standardů jednání a morálky, které je třeba uplatňovat v profesionální armádě, bude v převládajícím klimatu současné společnosti čím dál tím těžší. Podle některých výzkumů vojáci vnímají čím dál víc vojenskou službu spíše jako část pracovního trhu než jako občanskou povinnost. Nejdůležitější demokratická kategorie - občan - se pomalu bude rozpouštět v nové ideologii vyzdvihující odlišnosti.

5.3. Postmoderní voják

Zajímavým výchozím bodem pro diskuzi o současné, chceme-li postmoderní, armádě je typologie kariérních motivací popsaná Battistellim, která rozšiřuje Moskosův

institucionálně – zaměstnanecký model na trichonomii a reflektuje tak vývoj postmoderních vojenských organizací po ukončení studené války (Manigart, 2005). Podle Battistelliho (1997) došlo k přeměně italských ozbrojených sil z moderní armádní organizace na postmoderní, která se soustředí na mírové mise. Pokládá si přitom otázku, zda jsou vojáci v postmoderních dobrovolných armádách k podstoupení mírových misí motivováni ekonomickými nebo neekonomickými faktory. Některé zjištěné motivace z výzkumu vojáků v misích v Albánii a Somálsku mohl Battistelli přiřadit k Moskosově institucionálně-zaměstnanecké dichotomii, některé ale byly do tohoto modelu nezařaditelné. Zejména u mladých lidí pozoroval absenci tradičních motivací a naopak přítomnost postmoderních postojů jako je sebestřednost, individualismus nebo narcismus. Battistelli propojil Moskosův institucionální náhled s předmoderní společností, Moskosův zaměstnanecký náhled s moderní společností a Inglehardtův postmaterialistický náhled s postmoderní společností. Svou novou kategorizaci testoval na motivacích k účasti na misi u italských vojáků. V misi Pellicano v Albánii se u vojáků z 15 % vyskytovaly předmoderní motivace, ze 40 % motivace moderní a z 45 % motivace postmoderní. Velmi podobné výsledky byly zjištěny také u vojáků sloužících v misi Ibis v Somálsku. U odvedených branců byl zaznamenán vyšší počet postmoderních motivací, u profesionálů naopak institucionálních (Battistelli, 1997).

Battistelli označuje termínem postmoderní voják nově se objevující přístupy vojáků k vojenské službě. Battistelli rozlišuje mezi třemi ideálními typy koncepcemi kariérních motivací, které jsou popsány níže. Termín **předmoderní společnost** souvisí se zrodem moderních společností a masovou armádou a vychází z **institucionálního modelu** Charlese Moskose. Vidění vojenské služby jako institucionální, znamená uvažovat o normách a hodnotách, které vytváření a udržují smysl pro povinnost a loajalitu u personálu. U těchto osob má přednost individuální zasvěcení a je pro ně důležité být za výkon oceněn (Griffith, 2008). Do popředí zde vystupují takové motivace, jako služba vlasti, úsilí přispět k zajištění bezpečnosti, být společnosti přínosný, národní hrdost, patriotismus, zájem o osud vlasti či například posílení dobrého jména země. Voják - občan touží po společenském uznání prostřednictvím vojenské služby (Zetocha, 2007).

Pro kategorii **moderní společnosti** je charakteristický **zaměstnanecký** přístup a odpovídá Moskosovu zaměstnaneckému modelu. Zaměstnanecký přístup znamená vnímat vojenskou službu jako civilní zaměstnání se stanovenými úkoly a termíny. Pro osoby se zaměstnaneckou motivací je důležitá dovolená, bonusy, zvyšování platu a povýšení (Griffith, 2008). Vstupem do armády chce voják uspokojit především své vlastní ekonomické zájmy, vydělat peníze a získat znalosti, které budou využitelné i v civilní sféře.

Postmoderní koncepce je charakteristická pro postindustriální společnosti. Tato koncepce souvisí s Inglehartovými postmateriálními hodnotami. Podle něj došlo v sedmdesátých letech k poklesu materialistických hodnot a ke vzestupu hodnot postmaterialistických. V postmaterialistických společnostech přemýšlejí lidé o svém vztahu k organizaci jako o problému identity. Mezi **postmoderní motivace** patří touha po dobrodružství, jednoduše řečeno – snaha získat významnou vlastní zkušenost (Battistelli in Zetocha, 2007).

Na typologii, kterou Battistelli vyvinul z empirické analýzy italských vojáků a jejich motivací zapojit se do mírové mise v Albánii (1993) a Somálsku (1994) navázal Manigart. Manigart (2005) analyzoval požadavky na práci mladých Belgičanů a zjistil, že očekávané nároky se příliš neshodují s tím, co může armáda nabídnout. Při náboru do armády u mladých Belgičanů převládaly zaměstnanecké motivace, avšak armády potřebují čím dál více mladé, motivované lidi s dobrými znalostmi a postmaterialistickými hodnotami, ochotné zúčastnit se často riskantních a fyzicky i psychicky náročných misí. Manigart se pokouší vysvětlit, co stojí za relativně malým zájmem mladých lidí vstoupit do armády. Podle něj jde o kombinaci faktorů – povětšinou zaměstnanecky motivovaní kandidáti, riskantní práce a malá prestiž armády. Manigart také navrhuje řešení, jak se vyrovnat s nízkou motivací mladých lidí vstoupit do armády. Podle něj je v době globalizace logickým vývojem otevření armád občanům jiných zemí EU a tedy „odnárodnění“ armády (Manigart, 2005).

Zetocha (2007) předkládá několik argumentů a ukazuje, jak je možné využít Battistelliho závěry i v případě rekrutace vojáků do české profesionální armády¹⁴. Výzkum, který představuje Zetocha, byl realizován v roce 2007 Ústavem strategických studií mezi skupinou nových příslušníků Armády České republiky, kteří nastoupili do kurzu základní vojenské přípravy na Vojenské akademii ve Vyškově. Výzkumu se zúčastnilo 112 respondentů. Dotazníkové šetření vycházelo ze studie Manigarta, který analyzoval motivace (institucionální, moderní, postmoderní) v případě belgické armády. Respondenti měli k dispozici seznam motivací, které měli ohodnotit ve škále - rozhodující, významná, nedůležitá – pro vstup do Armády České republiky. Pro větší přehlednost uvádím seznam možných motivací a jejich zařazení do kategorií v tabulce níže.

¹⁴ Zetocha upozorňuje na odlišné složení skupin respondentů a tedy nemožnost mechanického srovnání výsledků. Battistelliho výzkum ukázal, že u mladých vojáků základní služby se postmoderní motivace objevovaly častěji než u ostatních respondentů.

Tabulka č. 2: Seznam motivací ke vstupu do služby Armády České republiky

<i>Institucionální motivace</i>	<i>Zaměstnanecké motivace</i>	<i>Postmoderní motivace</i>
Osobní odpovědnost	Pravidelný – jistý příjem	Adrenalinové zážitky – výcvik, bojové nasazení
Prestiž vojenské školy (univerzity)	Sociální výhody zaměstnání (zdravotní, rekreace)	Fyzický trénink
Služba vlasti	Dlouhodobá jistota zaměstnání	Sportovní vyžití
Prestiž uniformy	Dlouhodobá perspektiva kariérního růstu	Možnost služby v zahraničí
Sounáležitost ke kolektivu	Vzdělávání při zaměstnání – plat při studiu	Nevšední zážitky
Rodinná tradice	Vzdělání a výcvik užitečný i pro civilní život	Různorodé zaměstnání – mám rád změnu
Možnost vést kolektiv – velet jednotce	Jinde jsem nenalezl podobně ohodnocené zaměstnání	Příležitost dostat se z domova od rodičů
Získání vojenské hodnosti		
Vojenská disciplína – pořádek		

Zdroj: Zetocha, 2007, str. 33 vlastní zpracování

Výsledkem výzkumu je zjištění, že u čerstvých rekrutů jsou výrazně přítomné postmateriální a zaměstnanecké motivace. Rozhodující motivací byl pro většinu rekrutů *pravidelný, jistý příjem* (47,3 %), dále *sportovní vyžití* (39,3 %) a *nevšední zážitky* (34,8 %). Ukázalo se však, že i institucionální motivace hrají u rekrutů podstatnou roli, jelikož rozhodující motivací bylo pro zhruba pětinu respondentů *prestiž vojenské školy* (22,3 %) a *služba vlasti* (19,6 %).

Podle Manigarta (2005) jsou zaměstnání jako armáda, policie nebo hasiči ve společnosti vnímána jako riziková. Co se týče armády, s vysokou mírou rizika jsou spojeny zejména mírové mise, což může mnohé uchazeče odradit. Vzhledem k tomu, že postmaterialisticky smýšlející lidé mají rádi dobrodružství, jsou ochotni podstupovat riziko. A právě tací se hodí pro mise. Nižší význam institucionálních motivací Manigart vysvětluje trendem denacionalizace armády, která je výsledkem globalizace a úpadku národního státu.

V souvislosti s nábořem nových rekrutů do Armády České republiky, nelze nezmínit také význam a podobu náborových akcí, kterými se zabývala Lenka Kubištová (2010). Ta podle materiálu „Náborová kampaň v roce 2008“, poskytnutého Ředitelstvím personální podpory, analyzovala koncept realizované náborové kampaně. Citují: „*Armáda pro svou kampaň v roce 2008 zvolila slogan „flek pro tebe, a stojí za to“. Tvůrci byli toho názoru, že tento způsob komunikace bude pro mladou generaci srozumitelnější a bude tak mít větší šanci na povšimnutí než kupříkladu apel na ctnostnější vlastnosti typu*

vlastenectví či oddanosti. Mladí lidé podle nich již neberou práci v armádě primárně jako službu vlasti, ale jako zaměstnání. Tuto snahu o moderní ráz dokreslují i vizuály, na nichž je zobrazena skupina ozbrojených vojáků v akci, a za nimi jsou namalovány graffiti. Účelem tykání pak bylo navázat bližší kontakt s potenciálním zájemcem, apelovat přímo na jednotlivce. Slogan „flek pro tebe, a stojí za to“ měl evokovat pracovní místo ušité na míru, které bude zajímavé, bude bavit, bude adekvátně ohodnoceno a přinese pocit profesního uspokojení.” (Kubištová, 2010: 36). Podle mého názoru je důležité povšimnout si, že i styl zmíněné náborové akce je zaměřen na zdůraznění zaměstnaneckých a postmoderních motivací. Jak je uvedeno, tvůrci kampaně byli toho názoru, že apel na vlastenectví či oddanost, by nebyl při náboru efektivní. Podle nich nahlížejí mladí lidé na práci v armádě jako na zaměstnání, ne jako na službu vlasti. Tak, jako každé reklamní sdělení, může mít i způsob vedení a obsah náborové kampaně vliv na vnímání imidže armády veřejností.

5.4. Ideál občana vojáka

V této podkapitole se soustředím na myšlenkovou tradici, podle které je občanství chápáno jako něco, za co by občané měli platit službou v armádě. I když dnes, jak zdůrazňuje Anna Leander (2004), jsou povinnosti vyplývající z občanství spíše ztotožněny s placením daní nebo s aktivní participací v politice, je z historického hlediska tato myšlenková tradice velice důležitá.

Propojení vojenské služby s prvotřídním občanstvím a vlastenectvím je zosobněno v ideálu občana - vojáka v republikánské myšlenkové tradici. Ideál občana – vojáka je založen na představě, že pokud občané svobodné společnosti chtějí užívat svých práv a svobod, musejí také sdílet povinnosti a bránit společnost od nepřátel. Obrana komunity může být chápána zároveň jako povinnost i právo občana (Snyder, 2003). Podle Burka (2002) stojí v centru republikánské teorie angažování občané a jejich aktivita ve veřejném životě. Občanství je založeno na participaci na vládě a obraně republiky. Výsledkem občanské participace je kultivace odpovědnosti za veřejné blaho a posílení občanských ctností. Navíc, když občané slouží jako vojáci, zájmy armády a zájmy státu se překrývají, a snižuje se tak riziko vojenského ohrožení republiky. Republikánská teorie se soustředí na to, jak civilně vojenské vztahy udržují demokratické hodnoty prostřednictvím občanské angažovanosti a to zejména skrze roli občana – vojáka (Burk, 2002). Republikánská tradice tedy identifikuje dobrého občana jako člověka ochotného zemřít na bitevním poli pro svou politickou komunitu (Krebs, 2009). Elizabeth D. Samet pomocí literárních příkladů ukazuje, že nejen ochota zemřít pro svou politickou komunitu má politickou důležitost, i následná identifikace a repatriace těl je stejně významná.

Následný pohřeb bojovníka má svou roli v sjednocení komunity posílením sdílených hodnot. Mrtvý se znovu zapojí do politického těla komunity, kterou voják pomáhal udržet (Samet, 2005).

Zatímco moderní verze této tradice se objevila během demokratických revolucí v 18. století, její počátky jsou tak staré, jako politická teorie sama. Datováno až do starého Řecka a Říma, republikánská tradice přímo odkazuje na vnitřní propojení mezi vojenskou službou a občanstvím skrze ideál občana vojáka (Snyder, 2003). Vernant (1995) popisuje postupný přerod mykénských království v „polis“. V mykénských královstvích, jež měla vojenskou povahu, se panovník opíral o bojovnickou aristokracii, vozataje. Tato bojovnická aristokracie byla podrobená jeho autoritě a byla privilegovanou skupinou s odlišným životním stylem a statusem, ze které se vyvinula pozemková šlechta. Později v „polis“ znamenají vojenský a občanský stav totéž. Právo a možnost rozhodovat o veřejných záležitostech komunity bylo uděleno výměnou za souhlas a ochotu bránit ji. „Řek svobodně poslouchal zákon polis a byl na to hrdý. Jeho identita byla svázána s městem. Nejhorším ze všech osudů byl exil, způsob občanské smrti“ (Minogue, 1995: 15). Podle Garlanda (2005) byla mezi společenským postavením jednotlivců a jejich vojenskou hodností přímá úměra. Již v homérských eposech z 8. století se vojenská způsobilost a odpovědnost dostává do popředí a válečnické ctnosti jsou velice ceněny. Vojenská služba však mohla být požadována jen po těch, kteří byli finančně zajištěni a mohli si tak dovolit opatřit výzbroj na vlastní náklady. Známkou bohatství bylo vlastnictví koně a výsadou nejvyšších společenských kruhů bylo patřit k jízdě. Luciano Canfora (2005) zdůrazňuje, že v klasické době občanství splývalo s obrazem občana jako válečníka. Pouze občanům se dostalo práva a hlavní úlohy svobodných dospělých mužů – účastnit se válečných akcí. Koncept občana – vojáka je snad ještě silněji přítomen v římské tradici, kdy občané měli být ochotni padnout za obranu Říma, za jeho slávu, rozšíření a přiblížení se ke světovládě (Minogue, 1995). Občanskou armádu v Římě, její vrchol a postupný úpadek, popisuje Adrian Goldsworthy (2010). Podle autora fungoval systém římské občanské armády skvěle až do poloviny 2. století př. n. l. Jelikož se Řím neustále rozrůstal, stoupaly i řady jeho občanů a tedy lidských zdrojů. Ať už bylo obcím uděleno občanství nebo ne, měly obce povinnost poskytovat Římu lidské zdroje a posílit tak vojenské oddíly. Druhá výhoda občanského vojska spočívala v ochotě římských občanů i spojenců podřídit se tvrdému výcviku, disciplíně a hierarchii panující v armádě. Na druhou stranu se tato armáda vždy po konfliktech rozpouštěla a ztrácela tak postupně na technické zdatnosti. Navíc vleklé boje daleko od domovů často přivedly občany na mizinu bez osobního zisku nebo dokonce slávy. Tyto a další důvody vedly postupem času ke zrodu armády profesionální.

Republikánské myšlenky se poté objevily za dob renesance v Itálii. Podle Machiavelliho (2001) jsou dobré zákony a dobré vojsko základem všech států. Nejlepší vojsko je takové, které je složeno z občanů panovníka dané země, kteří jsou ochotni bojovat za svou vlast.

Vzor republikánského občanství hrál také formativní roli ve vytváření americké společnosti vedle Lockova liberalismu. V případě Ameriky zakladatelé republiky věřili, že pouze armáda složená z občanů - vojáků může být schopná a ochotná chránit mír, svobodu a minimalizovat tyranii. Vojenská služba byla chápána jako základní odpovědnost všech občanů (Snyder, 2003). V americké historii byl ideál občana - vojáka důležitý také během americké občanské války. Tomuto tématu se věnuje Jiří Hutečka (2009), jehož výchozí tezí je konstatování, že ideál občana - vojáka byl v moderní občanské společnosti 19. století jádrem maskulinní identity. Podle Hutečky je jednou ze základních občanských povinností přispívat k obraně zájmů komunity buď prostřednictvím daní, které byly prakticky až do 20. století určeny primárně k vydržování ozbrojených sil, nebo přímou účastí v ozbrojeném konfliktu. V tomto kontextu podle Hutečky není těžké pochopit prvotní přísné omezení moderního občanství na mužskou část populace. Válka je totiž vnímána jako záležitost mužů, navíc muž - občan je skrze válku přímo definován. Politická moc občana se odvozovala od jeho ochoty obětovat se pro komunitu. Avšak Hutečka dodává, že by bylo naivní předpokládat, že se dobrovolníci hlásili do armád americké občanské války jen na základě svých ideálů. Mnoho z nich chtělo touto cestou vyřešit svou ekonomickou nebo sociální situaci, získat finanční prostředky nebo posílit svůj sociální kapitál a s pomocí hodnosti se posunout na žebříčku váženosti směrem nahoru. Muži si skrze boj potvrzovali a testovali svou maskulinní identitu a tím schopnost přináležet ke společenství skutečných mužů. Snyder (2003) uvádí, že americká demokracie byla postupně čím dál méně chápána jako sdílená odpovědnost republikánského občanství, a od šedesátých let 20. století byla chápána spíše v termínech individuálních práv a svobod v souladu s liberálními představami.

V poslední době však klasická republikánská témata nabývají na síle především díky pesimismu politologů a opětovnému důrazu na význam politické kultury (Miller, 1995). Zejména v USA je vedena diskuze o konceptu občana - vojáka a vzhledem k tomu, že se tento koncept dotýká mé práce, je třeba zde tuto diskuzi nastínit. Vzhledem ke zrušení odvodů v roce 1973 a zřízení americké profesionální armády, by se mohlo zdát, že tradice občana - vojáka nemůže dál existovat, jelikož tato organizační změna podle některých autorů zpřetrhala vazby, které dříve existovaly mezi občanstvím a vojenskou službou (Krebs, 2009). Například Moskos argumentuje, že spolu se zavedením dobrovolné armády byl občan - voják nahrazen člověkem, který je motivován platem a benefity spíše než patriotismem či voláním povinnosti (Moskos, 1993). Navíc

Tresch (2011) ukazuje, jak změna hodnot v 60. a 70. letech minulého století ve spojení s novou bezpečnostně – politickou situací po studené válce oslabila relevanci občana - vojáka. Z civilního pohledu přestávaly být důležité základní hodnoty, jako je poslušnost, disciplína či podřízenost, naopak od 60. a 70. let se stávají důležitými hodnoty autonomie, sebeurčení nebo seberozvíjení, což vyústilo ve snížení sociálního tlaku pro vykonávání vojenské služby. Tyto změny hodnot si společně s posunem ve struktuře i cílech armády a novými hrozbami jako terorismus, vyžádaly profesionalizaci armády. V mnoha zemích byla zrušena branná povinnost, tedy systém založený na konceptu občana - vojáka. Smysl pro povinnost byl nahrazen analýzou nákladů a užítku, kdy se uchazeči o práci v armádě rozhodují na základě poměření výhod a nevýhod pracovního poměru (Tresch, 2011).

Jak jsem uvedla výše, mnozí autoři spojují tradici občana - vojáka s konskripční armádou. Proti této myšlenkové konstrukci se staví například Ronald Krebs (2009), podle kterého sice tradice občana nepokračuje na praktické úrovni, nicméně v myšlenkové rovině je stále velice silná. Krebs ve své studii „The Citizen-Soldier Tradition in the United States: Has Its Demise Been Greatly Exaggerated?“ zastává názor, že tradice občana - vojáka jakožto kulturního fenoménu existuje nezávisle na institucionální změně. Krebs (2009) předpokládá, že je občan - voják spojen s konkrétním institucionálním formátem, a závisí tak na konkrétním způsobu náboru, relativizuje, a soustředí se spíše na myšlenkovou stránku tradice občana – vojáka. Snaží se najít odpovědi na otázky: Jak vojáci prezentují své důvody pro rozhodnutí stát se vojákem? Popisují vojáci sami sebe jako vlastence? Jak je občan - voják praktikován? Krebs (2009) předkládá několik argumentů podporujících jeho tezi, že tradice občana - vojáka je stále významným kulturním fenoménem. Cituje několik projevů významných politických osobností k vojákům, například: *„... jasně rozumíte imperativům občanské povinnosti. Neexistuje jasnější symbol občanství než cesta, kterou jste si vybrali a přísaha, kterou skládáte“* (Clinton, 1994, k absolventům americké námořní akademie) či *„... jako k občanům – vojákům, kteří disponují hodnotami, které jsou klíčové pro americký národ – charakter, odvaha a obětavost – jako k představitelům nejvyšší formy občanství“* (Bush, před válkou v Iráku, k Národní gardě a záložníkům) a argumentuje, že takové projevy by nebylo možné nalézt, pokud by voják byl vnímán společností jako jakýkoli jiný zaměstnanec. Bush také v roce 2002 prohlásil, že lidé sloužící v americké armádě, kteří nejsou občany Spojených států amerických, budou oprávněni okamžitě získat americké občanství, a prohlásil vojenskou službu za nejvyšší formu občanství. Krebs dále poukazuje na to, že státem vynucená povinná základní služba má pramálo společného s patriotickým smyslem pro povinnost a k ideálu občana - vojáka má možná blíže dobrovolné rozhodnutí vstoupit do armády. Republikánská tradice zdůrazňovala důležitost občanských ctností a historicky ztotožnila dobrého občana s někým, kdo je

ochoten zemřít pro politickou komunitu na bitevním poli. Krebs však na několika příkladech americké historie ukazuje, že i před zavedením profesionální armády bylo těžké takové muže získat. Mnoho těch, kterým to dovolila finanční situace, se z této povinnosti vyplatili, jiní zas byli motivováni finanční odměnou, nikoli touhou obětovat se pro dobro své komunity. I když tedy na praktické rovině nebyla tato tradice tak průkazná, myšlenkový ideál byl velmi silný. Krebs svou tezi dokazuje mimo jiné na příkladech vojáků, veteránů a padlích, kteří jsou uznáni za hrdiny. To, že vojáci zabiti v boji jsou obvykle označeni za patrioty a že se vojákům děkuje za službu národu, podle něj znamená, že tradice občana - vojáka zůstává součástí každodenní americké zkušenosti jako rétorická praktika a má velkou sociopolitickou sílu (Krebs, 2009).

Závěr teoretické části

V teoretické části této práce jsem představila základní koncepty, se kterými budu dále pracovat v empirické části, a které jsou důležité pro zasazení mé práce do širšího kontextu. Občanská společnost je souborem občanů, kteří se projevují různými občanskými aktivitami, ať již na úrovni neformální (diskuze o věcech veřejných, petice) či formální (skrze organizace občanské společnosti). Koncept občanské společnosti vychází z faktu, že demokratický politický systém je stavěn na možnosti občana ovlivňovat věci veřejné. Pro udržení kvalitní demokracie a její rozvoj jsou klíčoví aktivní občané, kteří se angažují ve veřejných záležitostech. Tyto projevy občanské aktivity představují občanskou a politickou participaci, která je důležitou součástí kvalitního fungování demokratického politického systému, jelikož - zjednodušeně řečeno - představuje kontrolní mechanismus státní moci, legitimizuje moc vládnoucí vrstvy, spojuje občany s podobnými cíli a zájmy a představuje možnost zapojení občanů do správy veřejných záležitostí. Občané daného státu se mohou podílet na správě veřejných záležitostí na základě svého občanství, díky kterému získávají zejména občanská a politická práva. Občanství ve svém užším významu sice vyjadřuje „pouze“ příslušnost k určitému společenství, nicméně tento možný výklad by neměl znamenat rezignaci na občanskou a politickou angažovanost občanů, kterou demokratický politický systém, jakým je i Česká republika, předpokládá. Občanství znamená příslušnost k určitému státu, zároveň i možnost ovlivňovat jeho činnost. Mezi občanstvím a utvářením národního státu existuje v našich podmínkách historická vazba, jelikož došlo k uzákonění československého státního občanství současně se vznikem Československé republiky v roce 1918. Udělením občanství občané získali paletu práv (hlasovací právo), na druhou stranu byli vázáni stanovenými povinnostmi (branná povinnost). Podle Klicperové – Baker jsou pro udržení fungování demokratického státu důležité sociálně psychologické dispozice občanů jako občanská kultura, občanský étos a vlastenectví (Klicperová-Baker et kol., 2007). Vlastenectví pramení z kladného vztahu osoby k vlasti, ve které se narodila, nebo ve které dlouhodobě žije. V podmínkách národního státu má velice blízký význam nacionalismus, který odkazuje ke společenské vazbě etnicky příbuzných jedinců a k společné kultuře národa. Jelikož je v českém kontextu vlast totožná s národním státem, může vlastenectví odkazovat jak k citové vazbě na území, tak na národ, který jej obývá. Zatímco vlastenectví můžeme chápat v tradičním smyslu jako vazbu k území České republiky, potažmo k českému národu, v podmínkách Evropské unie je také možné vlast chápat jako otevřenější strukturu.

Společenství chrání proti vnějšímu napadení armáda. Pouze občané České republiky se mohou stát členy Armády České republiky, a přímo se tak podílet na zajišťování bezpečnosti České republiky. Obrana vlasti je považována v myšlenkové

tradici republikanismu za základní občanskou povinnost a zároveň jejich právo. Už v řecké „polis“ byla možnost rozhodovat o veřejných záležitostech komunity podmíněna ochotou vojensky ji bránit. Koncept občana – vojáka hraje důležitou roli i v moderní občanské společnosti, neboť branná povinnost byla důležitou občanskou povinností, kterou stát od občanů vyžadoval. Mezi občanstvím a vojenskou službou existovala tato historická vazba až do roku 2005, kdy byla základní vojenská služba v České republice zrušena, a vojenská služba tak mohla přestat být vnímána jako základní povinnost občanů. Tato organizační změna mohla přispět k chápání vojenské služby jako obyčejného zaměstnání, do něhož uchazeč vstupuje pouze na základě finančních motivací. Na druhou stranu, jak ukazují některé výzkumy, hrají pro uchazeče důležitou roli i postmoderní motivace jako touha po dobrodružství nebo sportovní vyžití, i motivace institucionální jako je například služba vlasti či prestiž uniformy.

I přes zmíněné zrušení povinné základní služby, stále přetrvává silné myšlenkové spojení mezi občanstvím, vlastenectvím a vojenskou službou, jak ukazuje Krebs na americkém příkladu. Ve Spojených státech amerických byla dobrovolná armáda zavedena již v roce 1973, a přesto Krebs nachází mnoho argumentů pro podporu své teze, že na kulturní (myšlenkové) úrovni je ideál občana – vojáka stále platný a má velkou sílu.

Armáda s občanskou společností byla historicky spojena skrze zmíněnou základní povinnou službu. V dnešní době, kdy je Armáda České republiky profesionální a dobrovolná, je toto spojení na praktické úrovni oslabeno. Nicméně i v současné době je možné najít mnoho průníků armády a občanské společnosti. Příkladem může být institut aktivní zálohy či organizace občanské společnosti spolupracující s Ministerstvem obrany. Další prostor pro spolupráci se otevírá v oblasti participace občanů na zajištění obrany, ochrany a bezpečnosti České republiky.

Zatímco v teoretické části jsem se pokusila propojit občanství a vlastenectví s působením v armádě, v empirické části budu sledovat, jak konkrétně chápou občanství a vlastenectví vojáci jednoho vybraného útvaru a jak se prakticky v tomto směru chovají. V empirické části této práce se také budu věnovat zkoumání toho, jakými motivacemi jsou vojáci vedeni při svém rozhodnutí být součástí armády. Vnímají vojáci svou práci i jako službu vlasti nebo jsou vedeni jen zaměstnaneckými či postmoderními motivacemi?

Empirická část

6. Metodologie výzkumu

6.1. Základní výzkumné otázky

V České republice probíhají v souvislosti s Armádou České republiky vášnivé debaty o korupčních aférách, nákupech bojové techniky či o nepořádku ve vojenských zakázkách. Jsme svědky sporů o tom, jaká část rozpočtu má nebo nemá být přidělena resortu obrany a z jakých důvodů. Za nimi však lze vytušit zásadnější spor o charakteru armády obecně. Potřebujeme ji vůbec? A pokud ano, v jaké podobě? Co by měl umět profesionální voják a kdo by jím měl být? Na základě této situace jsem se i já rozhodla zapojit do této diskuze, avšak z poněkud netradičního hlediska. Ve své práci se konkrétně zaměřuji na problematiku občanství, potažmo vlastenectví, u příslušníků Armády České republiky.

Cílem mého výzkumu je snaha poodkrýt významy pojmů občanství a vlastenectví pro současné vojáky a vojákyně. To znamená zjistit, co si příslušníci armády pod uvedenými pojmy představují a s jakými obsahy si je spojují. Dále jsem si dala za cíl zjistit, jakých forem občanství a vlastenectví nabývají, jinak řečeno, jaký mají praktický dopad na jednání. Budu se také snažit najít odpověď na otázku, proč příslušníci Armády České republiky u armády slouží, tedy jaké jsou jejich motivace k tomu, být vojákem.

Pro vytvoření této diplomové práce jsem formulovala tři základní výzkumné otázky, které spolu úzce souvisejí. Tyto výzkumné otázky mi byly vodítkem pro zpracování teoretické i empirické části. Základní výzkumné otázky, které jsou společné jak pro dotazníkové šetření, tak rozhovory, uvádím níže.

- 1. Jaké motivace pro výkon služebního poměru považují vojáci a vojákyně za nejdůležitější?**
- 2. Co pro současné vojáky a vojákyně znamenají pojmy občanství a vlastenectví?**
- 3. Jakých forem občanství a vlastenectví nabývají, to znamená, jak se promítají do praktického života vojáků a vojákyně?**

Jelikož součástí mého výzkumu je i kvantitativní šetření, a k němu standardně patří hypotézy, uvádím níže hypotézu, vyrůstající z první výzkumné otázky. Ideální by bylo z každé výzkumné otázky vyvodit hypotézu, která by byla zakotvena v literatuře a

teoriích zobecňujících dosavadní výzkumy. Takový postup by umožnil formulovat jistá očekávání, která by byla potvrzena či vyvrácena vlastním výzkumem. Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo nalézt současné kvantitativní výzkumy zaměřující se na participaci a vlastenectví vojáků, není na místě takové hypotézy formulovat z dalších dvou výzkumných otázek. Tyto výzkumné otázky by se vzhledem k popsané situaci na hypotézy převáděly obtížně. Nicméně, v případě zajímavých zjištění uvedu v této práci i poznatky z dotazníkového šetření, které se sice přímo netýkají hypotézy, ale pomáhají zodpovědět hlavní výzkumné otázky.

H1: Na základě několika provedených výzkumů (Manigart, Battistelli, Zetocha) uvedených v teoretické části, předpokládám ve shodě s nimi, že u mého vzorku budou převažujícími motivacemi pro výkon vojenské služby motivace zaměstnanecké a postmoderní, institucionální se budou vyskytovat jen v omezené míře.

Toto tvrzení opírám o fakt, že současná Armáda České republiky je dobrovolná, to znamená, že tradice občana - vojáka v ní není podporována institucionální formou. Základní vojenská služba byla v České republice zrušena, a tedy výkon vojenské služby není vnímán jako povinnost a čest každého občana. Naopak rozhodnutí vstoupit do vojenského služebního poměru je, podle mnohých autorů, vedeno zejména finančními a dalšími zaměstnaneckými motivacemi, eventuálně postmoderními motivacemi, ve kterých se odrážejí postmoderní hodnoty. Hypotéza, která vyrůstá z první výzkumné otázky, byla stanovena na základě předchozích provedených výzkumů, jejichž předmět výzkumu se však lišil. V provedených výzkumech šlo o výzkum motivací, které byly rozhodující při zvažování uchazečů stát se příslušníkem armády nebo přihlásit se na zahraniční misi. Já jsem se zaměřila na výzkum motivací pro výkon vojenského povolání u déle sloužících vojáků. Zajímalo mě, jaké hlavní motivace vedou vojáky k rozhodnutí setrvat u armády.

6.2. Výzkumná strategie a design výzkumu

Pro zpracování empirické části jsem se rozhodla využít kombinace kvantitativního a kvalitativního výzkumu a zmírnit tak limity, které se s jednotlivými typy výzkumů pojí (Disman, 2006; Surynek, 2001). Charakteristikou kvantitativního výzkumu je jeho silná standardizace, díky které jsou výsledky výzkumu snadno srovnatelné. Silná standardizace tedy obvykle zajišťuje vysokou reliabilitu dat, ale nižší validitu, způsobenou velkou redukcí informací. Naopak kvalitativní výzkum se vzhledem k slabé standardizaci obvykle vyznačuje nízkou reliabilitu, ale vysokou validitou (Disman, 2006). Úkolem

výzkumníka v kvalitativním výzkumu je nalézt významné struktury v množině všech proměnných, které respondent považuje za relevantní. Kvalitativní výzkum umožňuje získat kvalitnější informace, avšak silná redukce počtu sledovaných jedinců znemožňuje generalizaci poznatků na celou populaci. U obou dvou typů výzkumů existují techniky a postupy, prostřednictvím kterých lze zajistit co možná nejvyšší reliabilitu (konzistence otázek, konzistence při kódování, přepis nahrávek), validitu, ale i naplnit taková kritéria jako je důvěryhodnost (reflexe kolegů či respondentů, deník výzkumníka, přímé citace) či přenositelnost (Švaříček; Šedřová, 2007). Nejvhodnější strategií je tedy pravděpodobně kombinace obou metod, která však samozřejmě zvyšuje časovou náročnost i komplexitu výzkumu. Jako design výzkumu jsem vzhledem k charakteru výzkumné práce zvolila smíšený sociologický výzkum, který je velikostně omezen. Jeho závěry nemohou reprezentovat celou populaci příslušníků Armády České republiky. Smíšený sociologický výzkum sestával konkrétně z dotazníkového šetření a hloubkových rozhovorů, doplněných o pozorování prostředí.

6.3. Vzorek

V rámci jakéhokoliv výzkumu je klíčová otázka výběru vzorku. Vzorek je skupina jednotek, které během výzkumu skutečně pozorujeme (Disman, 2006). Výzkumný vzorek jsem volila se zřetelem k jeho rozmanitosti, dostupnosti a náročnosti při zpracování dat. Konkrétně, vzorek pro dotazníkové šetření tvoří jeden typický vojenský útvar (posádka) s jeho příslušníky, kteří po oslovení projeví zájem spolupracovat na výzkumu. Vzorek pro dotazníkové šetření byl vybrán přímo v místě výzkumu tak, že byli osloveni všichni vojáci a vojákyně, kteří byli daný den k zastížení v objektu vybraného vojenského útvaru. Všichni oslovení, kteří souhlasili s tím, že se zapojí do výzkumu, dotazník ihned vyplnili a odevzdali. Vzorek nemůže být plně reprezentativní, jelikož není vybrán zcela náhodně. Vzhledem k povaze zkoumané instituce, dostupnosti příslušníků armády kvůli povaze vykonávané práce a omezeným časovým možnostem by bylo velmi obtížné zastihnout náhodně vybrané vojáky a provést s nimi dotazníkové šetření. Takový výzkum je nad možným limitem této práce.

Vzorek pro vedení rozhovorů je tvořen několika respondenty ze stejného vojenského útvaru, kteří sami projeví zájem zúčastnit se rozhovorů zanecháním svého kontaktu v rámci dotazníkového šetření, nebo byli osloveni na základě metody sněhové koule, to znamená, že byli osloveni na základě doporučení jiných respondentů. Techniku sněhové koule definuje Disman (2006) jako takový výběr jedinců, při kterém nás původní informátor odkazuje k jiným členům naší cílové skupiny.

K tomu je třeba dodat, že vybraný vojenský útvar byl zvolen z důvodu nejsnazší dostupnosti k vojákům. Vzhledem k tomu, že pro civilní osoby je velice obtížné, ne-li nemožné, získat přístup do bedlivě střeženého prostředí armády, byla realizace výzkumu velkou výzvou. Výzkum bych patrně nemohla provést, pokud bych k dispozici neměla spolehlivé kontakty na strážce, jejichž důležitost vyzdvihují Hammersley a Atkinson (1983). Ti označují pojmem „gatekeepers“ aktéry, kteří kontrolují klíčové zdroje a vstup do výzkumného terénu.

6.4. Metoda sběru dat a jejich zpracování

Dotazníkové šetření

Z různých technik sběru dat, které nabízí kvantitativní výzkum, jsem si vybrala standardizovaný dotazník, který nejlépe vyhovoval mému výzkumnému účelu a časovým možnostem. Při konstrukci dotazníku jsem se řídila zejména radami a doporučeními, které navrhuje Disman (2006). Dotazník jsem ve spolupráci s vedoucím práce sestavila převážně z uzavřených otázek, na které respondenti odpovídali výběrem z předem připraveného souboru kategorií. U každé otázky jsem přemýšlela o tom, jak je formulována, zda je srozumitelná, zda není sugestivní či zbytečná. Snažila jsem se používat takové výrazy a pojmy, o kterých jsem předpokládala, že budou respondentům známé a srozumitelné. U nabízených kategorií jsem se snažila obsáhnout všechny možné alternativy odpovědí, a ve vhodných případech jsem možnosti rozšířila o kategorii „jiné“, do které mohli respondenti dopsat vlastní odpověď.

Disman také upozorňuje na možná zkreslení, například tendence respondentů vybírat střední, neutrální kategorii. Abych snížila možný dopad takového zkreslení, rozhodla jsem se použít techniku nucené volby, kdy je střední, neutrální kategorie vypuštěna. Vhodnost dotazníku jsem před výzkumem podrobila předvýzkumu. Předvýzkum je podle Dismana (2006) jedním ze zásadních kroků v kvantitativním výzkumu, neboť testuje nástroje, které budou ve výzkumu použity. Může tak omezit dopad některých limitů standardizovaných dotazníků, konkrétně například nesrozumitelnost otázek nebo příliš velkou časovou náročnost při vyplňování dotazníku. Během předvýzkumu jsem se 3 respondenty diskutovala o všech otázkách a kategoriích a následně jsem celý dotazník upravila na základě reakcí a doporučení respondentů. Za pravděpodobně největší nevýhodu dotazníkových šetření je obecně považován problém nízké návratnosti (Surynek 2001; Disman 2006). Míru návratnosti jsem se snažila ovlivnit přiměřenou délkou dotazníku a přiložením průvodního dopisu, ve kterém byl krátce představen výzkum a jeho účel. Design dotazníku jsem se snažila graficky

zpracovat do přitažlivé a přehledné podoby s logickým sledem otázek. Vzhledem k tomu, že se vzrůstající délkou dotazníku většinou klesá jeho návratnost (Disman, 2006), odstranila jsem z dotazníku subjektivně méně důležité otázky pro můj výzkum. Přes uvedené nevýhody má ale výběr dotazníkového šetření jako nástroje sběru dat i nesporné výhody, které spočívají v úspoře časových nákladů při sběru dat či v přesvědčivé anonymitě dotazníku.

Dotazníky byly respondentům předloženy k vyplnění v podobě tištěného formuláře¹⁵. Do úvodu dotazníku jsem připojila krátký doprovodný dopis, ve kterém jsem krátce představila výzkum a jeho účel, ujistila účastníky výzkumu o anonymitě a také uvedla instrukce pro vyplňování dotazníku. Dotazník je sestaven z celkově 25 otázek, které jsou uspořádány do tematických bloků A-F. Vzhledem k tomu, že Disman (2006) klade velký důraz na dramaturgii otázek, umístila jsem otázky, které se nějakým způsobem týkají přímo práce v armádě (motivace pro práci v armádě, účast na zahraničních misích apod.) do prvního bloku A. Předpokládala jsem, že takové otázky respondenty zaujmou, a zvýší se tak pravděpodobnost úspěšného vyplnění dotazníků a jejich návratnost. V bloku B respondenti odpovídali na otázky související s působením organizací občanské společnosti a v bloku C na otázky spjaté s politickým děním v České republice a občanskou aktivitou respondentů. V bloku D respondenti měli vyjádřit míru důvěry v různé instituce, které ovlivňují činnost armády (Česká republika, Evropská unie, Severoatlantická aliance, Organizace spojených národů). Blok E obsahoval otázky, týkající se vlastenectví a míry důležitosti územního celku, ve které respondenti žijí. Poslední blok F se skládal z otázek zjišťujících demografické charakteristiky respondentů. V závěru dotazníku byl ponechán prostor pro zanechání kontaktu respondentů, kteří by eventuálně měli zájem pokračovat ve výzkumu a zúčastnit se následných rozhovorů. Na konci dotazníku byl také umístěn box určený pro poznámky respondentů.

Data byla pomocí dotazníkového šetření sbírána v období března 2011. Vojáci a vojákyně vyplňovali dotazníky během své služby. Jak poznamenává například Hendl (2006), je při sběru informací o osobách nutné dodržovat určité etické zásady. Účastníci výzkumu by měli vědět, k jakému účelu jimi poskytnuté informace budou sloužit a neměli by být k výzkumu nuceni. Všichni účastníci mého výzkumu proto byli informováni o účelu výzkumu a o tom, že účast ve výzkumu je dobrovolná. Účastníkům výzkumu byla také zaručena anonymita.

¹⁵Tištěný formulář je umístěn v příloze č. 1.

Hlubkový rozhovor

Pro získání komplexnějšího pohledu na můj výzkumný problém, jsem se rozhodla použít další techniku sběru dat, a to hlubkový rozhovor, který bývá řazen ke kvalitativnímu výzkumu. Švaříček a Šedřová et kol. (2007) charakterizují hlubkový rozhovor jako nestandardizované dotazování jednoho respondenta badatelem, to znamená, že odpovědi jsou získávány v přímé interakci s respondentem. Během rozhovoru jsou zkoumáni členové určitého prostředí s cílem přiblížit se pochopení událostí či jednání členů skupiny a porozumět jejich pohledu. Cílem je interpretace sociální reality, porozumění a vytváření teorie.

Vzhledem k mému výzkumnému problému a mým nepříliš rozsáhlým zkušenostem s vedením hlubkového rozhovoru jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor, během kterého badatel vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek (Švaříček; Šedřová et kol., 2007). Seznam otázek jsem vytvořila na základě znalostí z četby teoretické literatury a také na základě struktury dotazníku, abych mohla výsledky z obou typů výzkumu provázat při jejich analýze. Schéma základních témat jsem vypracovala podle návodu Švaříčka a Šedřové et kol.¹⁶ (2007). V úvodní části rozhovoru jsem se seznámila s jednotlivými respondenty, představila jim výzkum, ujistila je o anonymitě a požádala o svolení rozhovor nahrávat. Při hlubkovém rozhovoru jsem se rozhodla pro použití diktafonu, abych získala spolehlivá a co možná nejúplnější data. Po zapnutí diktafonu jsem kladla hlavní otázky, důležité pro zodpovězení výzkumného problému. Snažila jsem se být proaktivní a povzbuzovat respondenty, aby mluvili o svých zážitcích, zkušenostech a názorech. Připraveného schématu jsem se striktně nedržela. Po zodpovězení hlavních otázek jsem ve všech případech položila respondentům několik navazujících otázek na zajímavá témata, či nejasné odpovědi. Snažila jsem se také vyjasnit některé překvapující zjištění z výsledků dotazníkového šetření. V ukončovací fázi rozhovorů jsem respondenty znovu ujistila o anonymitě, také jsem jim nabídla možnost zaslání výsledků mé diplomové práce v případě jejich zájmu a ponechala jim prostor na případné dotazy.

Zpracování získaných dat

Pro účely zpracování dat z dotazníkového šetření jsem si vytvořila databázi v programu Microsoft Excel, do které jsem pod číselnými kódy vkládala odpovědi respondentů. K vyhodnocení odpovědí a tzv. druhému třídění jsem využila kontingenční tabulky, které jsem upravila do požadovaného formátu či převedla do přehledného grafu.

¹⁶ Schéma hlubkového rozhovoru je součástí přílohy č. 2.

Záznam rozhovoru jsem přepsala do podoby písemného dokumentu, aby se mi s daty snadněji pracovalo při pozdější analýze a interpretaci. Přepisy rozhovorů byly očištěny od chyb a přeřeků, aby se vzniklý dokument příjemněji četl. Zámky však byly zachovány. Nepracovala jsem však jen se zvukovým záznamem, ale každý rozhovor jsem doplnila doprovodnými informacemi o místě a času rozhovoru, jeho délce a celkové atmosféře. Při prepisu jsem používala anonymizaci dat. Přepsané rozhovory jsem poté začala kódovat. Pro kódování jsem zvolila metodu otevřeného kódování, to znamená, že jsem neměla předem připravený seznam kódů, ale vyvozovala jsem kódy přímo ze získaných dat. Podle Švaříčka a Šedové et kol. (2007) je při otevřeném kódování text rozčleněn na malé jednotky informací, kterým jsou přidělena jména – kódy. Takovými jednotkami může být slovo, ale i věta nebo celý odstavec - podle klíčového tématu a významu dané jednotky (Švaříček; Šedová et kol., 2007). Kódem jsem tedy opatřila informace, které se mi zdály být významné a důležité vzhledem k výzkumné otázce. Používala jsem i tak zvané „*in vivo kódy*“ (Švaříček; Šedová et kol., 2007), kdy kódem byl přímo zajímavý výraz použitý samotným respondentem. Informace, které se v rozhovorech opakovaly, jsem zahrнула pod jeden kód, podobně i významově blízké kódy jsem sloučila pod jeden obecnější kód. Během kódování a postupného a opakovaného pročitání přepsaných rozhovorů jsem na okraj textů připisovala vlastní poznámky, které mi později pomáhaly při snaze nalézt sítě vztahů mezi jednotlivými kódy. Jednotlivé kódy, které se k sobě vzájemně tematicky vztahovaly, jsem zařadila do jednotlivých kategorií. Vzniklé kategorie jsem vztahovala k výzkumné otázce a ty, které se jí dotýkaly, jsem popsala v empirické části této práce. Jako analytickou strategii jsem využila možnosti „*techniky vyložení karet*“ (Švaříček; Šedová et kol., 2007), při které se vybírají důležité kódy a kategorie a postupně se analyzuje a interpretuje jejich obsah.

7. Analýza a interpretace dat

7.1. Charakteristika výzkumného souboru

Dotazníkové šetření

Demografické údaje respondentů z mého vzorku pro dotazníkové šetření jsem srovnala s dostupnými údaji o základní populaci z hlediska jejich počtu, pohlaví a vzdělání v tabulce č. 3. Základní populace představuje počet všech vojáků a vojačky ve služebním poměru u daného vojenského útvaru, kteří zde přibližně v době výzkumu sloužili.

Tabulka č. 3: Porovnání demografických údajů v základní populaci a vzorku pro dotazníkové šetření

Vzdělání	Populace/Vzorek	Ženy		Muži		Celkem	
		hodnoty	%	hodnoty	%	hodnoty	%
Vyučení	Vzorek	1	1%	40	21%	41	22%
Vyučení	Populace	11	2%	151	33%	162	35%
Maturita	Vzorek	15	8%	100	54%	115	62%
Maturita	Populace	22	5%	197	43%	219	48%
Vysokoškolské	Vzorek	8	4%	22	12%	30	16%
Vysokoškolské	Populace	12	3%	65	14%	77	17%
Celkem	Vzorek	24	13%	162	87%	186	100%
Celkem	Populace	45	10%	413	90%	458	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Z celkového počtu 458 vojáků a vojačky, kteří přibližně v době výzkumu sloužili ve zkoumaném vojenském útvaru, jich 186 vyplnilo dotazník, což představuje 41 %. Je však otázkou, zda se dá v tomto případě mluvit o 41 % míře návratnosti, neboť nebyli osloveni ti, kteří nebyli z různých důvodů v době výzkumu přítomni v prostorách vojenského útvaru (zahraniční mise, vojenská cvičení a další práce v terénu vyplývající z povahy práce).

Co se týče porovnání míry zastoupení žen a mužů v mém vzorku a základní populaci, mohu říci, že v této kategorii nejsou patrné velké rozdíly. Výzkumu se zúčastnilo 24 žen a 162 mužů, což se po převodu na procenta rovná 13 % žen a 87 % mužů. Celková základní populace byla složena velmi podobně, konkrétně z 10 % žen a 90 % mužů.

Z pohledu dosaženého vzdělání došlo k mírnému podhodnocení počtu vyučených (22 % ve vzorku oproti 35 % v základní populaci) a naopak k mírnému nadhodnocení počtu respondentů s maturitou (62 % ve vzorku oproti 48 % v celkové populaci). Počet

vysokoškolsky vzdělaných osob je přibližně shodný ve vzorku (16 %) i v základní populaci (17 %).

Na výzkumný vzorek je možné pohlížet také z hlediska věku a délky služby. Tyto údaje však nebylo možné zjistit o základní populaci, proto tyto informace udávám v následujících tabulkách pouze pro výzkumný vzorek. Struktura respondentů podle věku je zachycena v tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Struktura respondentů podle věku

Věk	Počet	Procenta
<20	3	2%
20-24	4	2%
25-29	48	26%
30-34	67	36%
35-39	41	22%
>40	23	12%
Celkem	186	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Při podrobnějším pohledu na věkovou strukturu respondentů je patrné, že více než třetina respondentů patřila do věkové kategorie 30 – 34 let (36 %). Výrazněji zastoupené byly také kategorie respondentů mezi 25 – 29 lety (26 %) a 35 – 39 lety (22 %). Naopak velmi řídké bylo zastoupení respondentů ve věkových kategoriích do 24 let (celkem 4 %). Převaha starších vojáků odpovídá zjištěním, uvedeným v „Bílé knize o obraně“ (Ministerstvo obrany, 2011a), že armáda trpí nedostatkem mladých vojáků.

Poslední sledovanou charakteristikou byla délka služebního poměru u Armády České republiky. Strukturu respondentů podle délky služebního poměru odráží tabulka č. 5. Respondenti nejčastěji uváděli délku jejich služebního poměru v rozmezí 5-9 let (39 %) a 10-14 let (28 %). Naopak spíše výjimečně respondenti sloužili v armádě déle než 20 let (7 %) nebo 25 let (2 %).

Tabulka č. 5: Struktura respondentů podle délky služebního poměru

Délka služebního poměru	Počet	Procenta
<5	24	13%
5-9	73	39%
10-14	52	28%
15-19	20	11%
20-25	13	7%
>25	4	2%
Celkem	186	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Z důvodu malého zastoupení respondentů v některých kategoriích a také pro usnadnění a zpřehlednění analýzy a následné interpretace dat, jsem některé kategorie sloučila.

Z hlediska pohlaví byly zachovány původní kategorie **Muž** a **Žena**. Co se týče vzdělání respondentů, původní možnosti byly sloučeny do třech nových kategorií **Bez maturity** (*Vyučení nebo střední bez maturity*), **S maturitou** (*Vyučení s maturitou, Střední odborné nebo všeobecné s maturitou, Vyšší odborné*) a **Vysokoškolské** (*Vysokoškolské*). Podobně původní kategorie rozmezí let délky služby byly zredukovány na tři nové kategorie **<10 let** (*Méně než 5 let, 5 -9 let*), **10-20 let** (*10-14 let, 15 – 19 let*), **>20 let** (*20 – 25 let, Více než 25 let*). Při pozdější analýze a interpretaci dat jsem vypustila věkové kategorie, které se svými výsledky do velké míry kryjí s kategoriemi délky služby. Věkové kategorie uvádím jen pro představu věkového složení respondentů. Tabulky znázorňující odpovědi respondentů podle pohlaví, vzdělání a délky služby budu uvádět u grafů, u nichž je výběr odpovědí omezen na jednu možnou odpověď a u grafů, v jejichž rámci není sloučeno několik dílčích otázek.

Hlubkové rozhovory

Výzkumný vzorek pro vedení rozhovorů byl sestaven ze 13 respondentů, jejichž charakteristiky jsou shrnuty v tabulce č. 6. Co se týče pohlaví, vzorek se skládá z 10 mužů a 3 žen. Z hlediska vzdělání bylo mezi respondenty pro vedení rozhovorů 5 vysokoškolsky vzdělaných respondentů, 7 respondentů s maturitou a 1 respondent s vyučením (bez maturity) jako nejvyšším dosaženým vzděláním. Respondenti pro vedení rozhovorů byli vybráni na základě dobrovolného uvedení svých kontaktních údajů v rámci dotazníkového šetření. Zanecháním kontaktních údajů při dotazníkovém šetření vyjádřili respondenti zároveň zájem zúčastnit se výzkumných rozhovorů. Další respondenti byli vybráni technikou sněhové koule, což znamená, že mi respondenti sdělili své tipy na další možné respondenty.

Tabulka č. 6: Charakteristiky respondentů pro vedení rozhovoru

Respondent	Pohlaví	Věk	Vzdělání
Respondent 1	Žena	43	Bez maturity
Respondent 2	Muž	48	Vysokoškolské
Respondent 3	Muž	29	S maturitou
Respondent 4	Žena	26	S maturitou
Respondent 5	Muž	29	S maturitou
Respondent 6	Muž	29	S maturitou
Respondent 7	Muž	29	Vysokoškolské
Respondent 8	Muž	29	Vysokoškolské
Respondent 9	Žena	25	Vysokoškolské
Respondent 10	Muž	30	S maturitou
Respondent 11	Muž	33	Vysokoškolské (PhDr.)
Respondent 12	Muž	25	S maturitou
Respondent 13	Muž	39	S maturitou

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

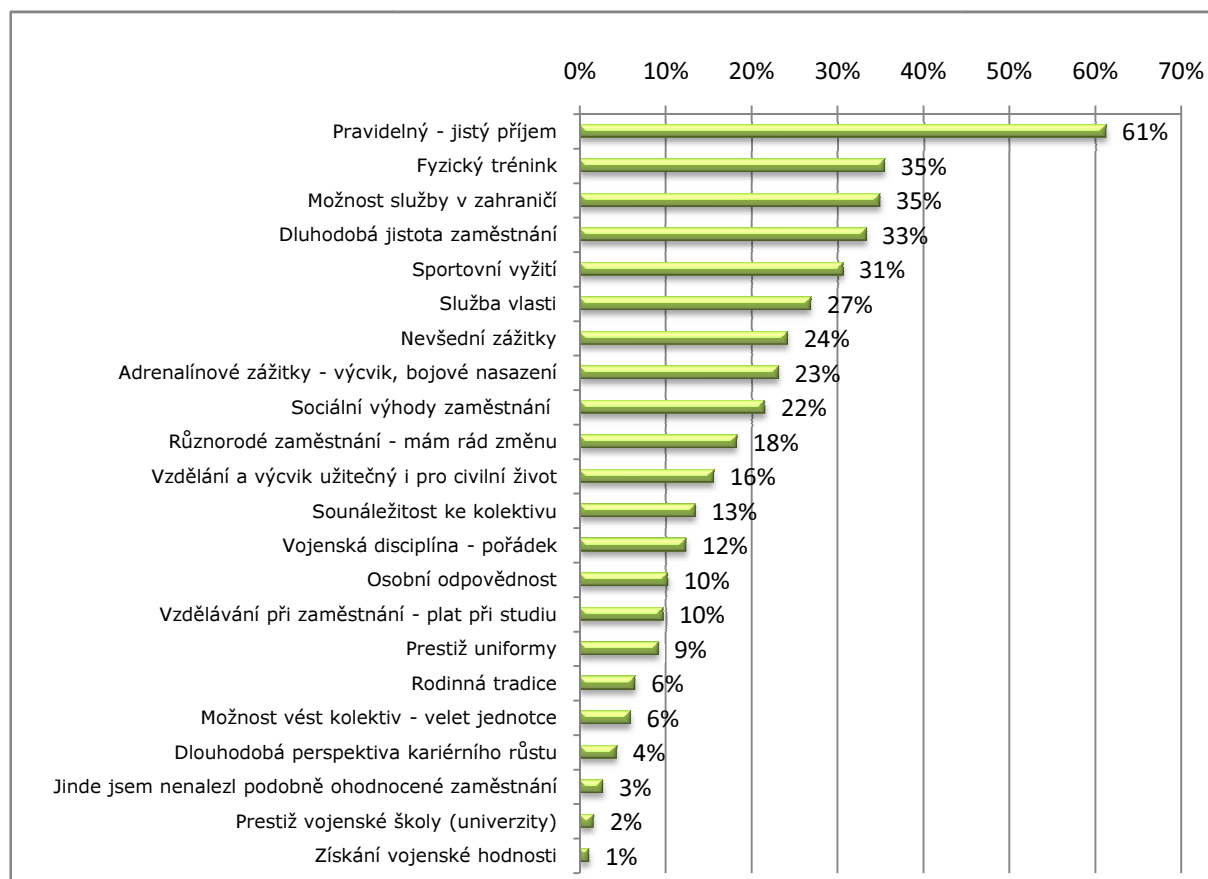
7.2. Postmoderní armáda?

Motivace pro práci v armádě

Jak jsem ukázala v teoretické části této práce, je současná podoba armády zejména v zahraniční literatuře často charakterizována jako postmoderní (například Battistelli, Burk, Moskos) a její příslušníci jsou prezentováni jako postmoderní vojáci. V českém kontextu tento koncept stručně představil Zetocha (2007) v publikaci „Obranné zdroje České republiky“. Jinak je však v České republice tento koncept na okraji zájmu a není dále systematicky rozpracováván. V dotazníku jsem se inspirovala výzkumem provedeným Fabriciem Battistellim (motivace italských vojáků k účasti na misi), Philippem Manigartem (motivace ke vstupu do belgické armády) a v českém prostředí výzkumem realizovaným Ústavem strategických studií ve Vyškově (motivace ke vstupu do Armády České republiky). Každý z uvedených výzkumů však byl proveden v jiném období, v odlišném kulturním prostředí a za jiným účelem.

V mém výzkumu se měli respondenti pokusit určit, **co je nejvíce motivuje pro jejich práci v armádě**. A k tomu, aby se občané vzdali svých občanských práv, a v případě nebezpečí nasadili svůj vlastní život, jistě nějaká motivace zapotřebí je. Každému respondentovi byl předložen seznam 22 motivací, které jsem převzala z výzkumu provedeným Ústavem strategických studií. Vypustila jsem 3 motivace, které nebyly vhodné pro můj výzkum: „*Příležitost dostat se z domova od rodičů*“, „*Doporučení blízké osoby*“ a „*Nepřijetí na jinou školu*“. Tyto motivace je vhodné zkoumat u čerstvých rekrutů, nikoli u déle sloužících vojáků. Ze seznamu měl každý respondent vybrat maximálně 5 motivací, které subjektivně považuje za nejdůležitější. Motivace v seznamu byly řazeny podle abecedy. Výsledky jsem pro větší názornost zachytila v níže uvedeném grafu č. 3.

Graf č. 3: Motivace vojáků pro práci v armádě

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Graf č. 3. znázorňuje, co vojáky nejvíce motivuje pro práci v armádě. Mezi pěti nejfrekventovanějšími motivacemi najdeme „Pravidelný - jistý příjem“ (61 %), dále pak „Fyzický trénink“ (35 %), „Možnost služby v zahraničí“ (35 %), „Dlouhodobá jistota zaměstnání“ (33 %) a „Sportovní vyžití“ (31 %). Na první pohled je patrné, že motivace „Pravidelný - jistý příjem“ má oproti druhé nejčastěji zastoupené motivaci velký náskok. Ve výzkumu provedeném Ústavem strategických studií se motivace „Pravidelný - jistý příjem“ umístila shodně na prvním místě, tak velký odstup mezi první a druhou nejčastěji zmiňovanou motivací však nebyl pozorován. U déle sloužících vojáků je patrně akcentován důraz na finanční náležitosti, zatímco u čerstvých rekrutů je vedle finančních výhod ve větší míře motivací i sportovní vyžití. Jednou z příčin velkého důrazu na pravidelný příjem může být i současná ekonomická situace České republiky a obecně Evropské unie, která je provázána rostoucí nezaměstnaností a obavami ze ztráty zaměstnání a tedy i finančního zajištění.

Pokud tyto jednotlivé druhy motivací roztřídím podle terminologie Philippa Manigarta na institucionální (institutional), zaměstnanecké (occupational) a postmoderní (postmodern), ukazuje se, že respondenti upřednostňovali ty motivace, které můžeme označit jako zaměstnanecké („Pravidelný - jistý příjem“ nebo „Dlouhodobá jistota

zaměstnání") a postmoderní („Fyzický trénink", „Možnost služby v zahraničí" a „Sportovní vyžití"). Nicméně se zdá, že i některé institucionální motivace hrají pro vojáky důležitou roli. Při pohledu na graf je třeba povšimnout si zejména institucionální motivace „Služba vlasti" (27 %), která patří podle výsledků mezi šest nejdůležitějších motivací pro práci v armádě. Naopak mezi nejméně důležité motivace podle výsledků patří možnosti: „Jinde jsem nenalezl podobně ohodnocené zaměstnání" (3 %), „Prestiž vojenské školy (univerzity)" (2 %) a „Získání vojenské hodnosti" (1 %).

Jelikož je zjištění motivací pro výkon vojenského povolání důležité pro zodpovězení výzkumné otázky i hypotézy, zaměřím se na výsledky dotazníkového šetření v oblasti motivací podrobněji. Výsledky je možné analyzovat také podle pohlaví respondentů, délky jejich služby či například podle jejich dosaženého vzdělání. Podle výsledků uvedených v tabulce č. 7 se zdá, že uvedené kategorie nemají výrazný vliv na pořadí a důležitost motivací pro práci v armádě. Nicméně, ráda bych zde uvedla některé zjištěné rozdíly.

Tabulka č. 7: Motivace pro práci v armádě podle sledovaných charakteristik

Motivace	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	muži	ženy	Bez maturity	S maturitou	Vysokoškolské	<10let	10-20let	>20let
Adrenalinové zážitky - výcvik, bojové nasazení	37 23%	6 25%	9 22%	31 27%	3 10%	20 21%	20 28%	3 18%
Dlouhodobá jistota zaměstnání	54 33%	8 33%	21 51%	34 30%	7 23%	35 36%	23 32%	4 24%
Dlouhodobá perspektiva karierního růstu	5 3%	3 13%	0 0%	4 3%	4 13%	4 4%	3 4%	1 6%
Fyzický trénink	59 36%	7 29%	18 44%	36 31%	12 40%	44 45%	19 26%	3 18%
Jinde jsem nenalezl podobně ohodnocené zaměstnání	4 2%	1 4%	0 0%	5 4%	0 0%	3 3%	2 3%	0 0%
Možnost služby v zahraničí	57 35%	8 33%	15 37%	38 33%	12 40%	28 29%	32 44%	5 29%
Možnost vést kolektiv - velet jednotce	10 6%	1 4%	1 2%	6 5%	4 13%	7 7%	3 4%	1 6%
Nevšední zážitky	41 25%	4 17%	10 24%	30 26%	5 17%	23 24%	21 29%	1 6%
Osobní odpovědnost	17 10%	2 8%	4 10%	10 9%	5 17%	8 8%	8 11%	3 18%
Pravidelný - jistý příjem	98 60%	16 67%	23 56%	69 60%	22 73%	60 62%	44 61%	10 59%
Prestiž vojenské školy (univerzity)	0 0%	3 13%	0 0%	2 2%	1 3%	0 0%	2 3%	1 6%
Prestiž uniformy	12 7%	5 21%	2 5%	12 10%	3 10%	9 9%	7 10%	1 6%
Rodinná tradice	10 6%	2 8%	1 2%	9 8%	2 7%	3 3%	8 11%	1 6%
Různorodé zaměstnání - mám rád změnu	32 20%	2 8%	8 20%	20 17%	6 20%	19 20%	13 18%	2 12%
Služba vlasti	46 28%	4 17%	10 24%	32 28%	8 27%	24 25%	22 31%	4 24%
Sociální výhody zaměstnání (zdravotní, rekreace)	34 21%	6 25%	10 24%	20 17%	10 33%	17 18%	19 26%	4 24%
Sportovní vyžití	49 30%	8 33%	14 34%	34 30%	9 30%	34 35%	20 28%	3 18%
Sounáležitost ke kolektivu	22 14%	3 13%	2 5%	17 15%	6 20%	8 8%	13 18%	4 24%
Vojenská disciplína - pořádek	21 13%	2 8%	3 7%	13 11%	7 23%	11 11%	10 14%	2 12%
Vzdělávání při zaměstnání - plat při studiu	17 10%	1 4%	5 12%	7 6%	6 20%	12 12%	5 7%	1 6%
Vzdělání a výcvik užitečný i pro civilní život	27 17%	2 8%	10 24%	12 10%	7 23%	15 15%	14 19%	0 0%
Získání vojenské hodnosti	2 1%	0 0%	0 0%	2 2%	0 0%	0 0%	1 1%	1 6%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Analyzovat motivace pro práci v armádě, uvedené v tabulce č. 7 lze samozřejmě různými způsoby. Já jsem rozhodla pro sledování pěti nejčastěji uváděných motivací (v grafu jsou zeleně zvýrazněné) napříč kategoriemi pohlaví, vzdělání a délka služby. Zdá se, že vliv pohlaví nemá na volbu motivací velký vliv. Muži i ženy nejčastěji shodně označovali jako důležité následujících pět motivací: „*Dlouhodobá jistota zaměstnání*“, „*Fyzický trénink*“, „*Možnost služby v zahraničí*“, „*Pravidelný – jistý příjem*“ a „*Sportovní vyžití*“. Pokud se na vzorek podíváme z pohledu nejvyššího dosaženého vzdělání respondentů, všichni respondenti bez rozdílu nejčastěji odpovídali, že nejdůležitějšími motivacemi pro ně jsou: „*Fyzický trénink*“, „*Možnost služby v zahraničí*“, „*Pravidelný – jistý příjem*“ a „*Sportovní vyžití*“. Pro respondenty s vysokoškolským vzděláním jsou, podle jejich vyjádření, dále důležitým motivem „*Sociální výhody zaměstnání*“, pro respondenty s nižším vzděláním „*Dlouhodobá jistota zaměstnání*“. Poslední sledovanou kategorii v tomto případě tvoří délka služby. Bez rozdílu délky služby, nejčastěji uváděnými motivacemi jsou: „*Dlouhodobá jistota zaměstnání*“, „*Možnost služby v zahraničí*“ a „*Pravidelný – jistý příjem*“. Služebně nejmladší respondenti, s délkou služby do 10 let, považovali za jednu z pěti nejdůležitějších motivací ještě „*Fyzický trénink*“ a „*Sportovní vyžití*“. Pro respondenty s délkou služby mezi 10 a 20 lety je, podle jejich výpovědí, jednou z nejdůležitějších motivací i motivace „*Služba vlasti*“ a „*Nevšední zážitky*“, pro respondenty s délkou služby nad 20 let je to shodně motivace „*Služba vlasti*“, „*Sociální výhody zaměstnání*“ a „*Sounáležitost ke kolektivu*“.

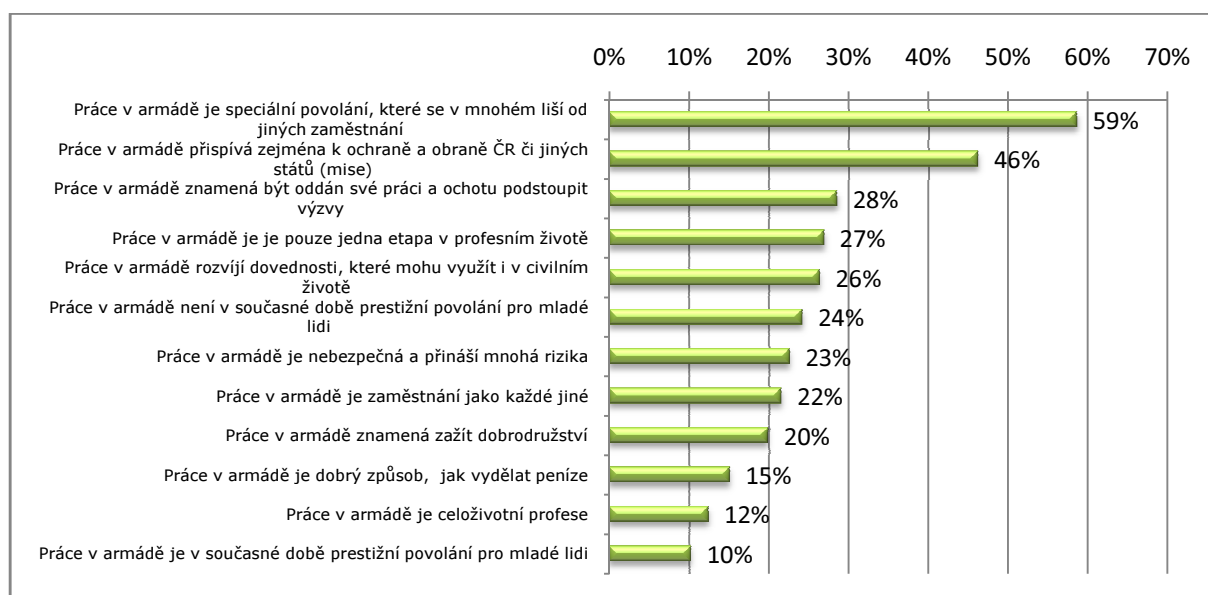
Pokud bych měla výsledky odpovědí na tuto otázku shrnout a interpretovat, mohu konstatovat, že u všech kategorií (ať již podle pohlaví, délky služby či vzdělání) byla jako nejdůležitější motivace jednoznačně nejčastěji uvedena kategorie „*Pravidelný – jistý příjem*“, která patří do skupiny zaměstnaneckých motivací. Zdá se tedy, že rozhodující motivací pro práci v armádě je pro vojáky i vojákyně finanční ohodnocení. Ve výzkumu motivací čerstvých rekrutů ke vstupu do Armády České republiky (Zetocha, 2007) se shodně motivace „*Pravidelný – jistý příjem*“ umístila s jasnou převahou na první příčce. Není divu, že v současné ekonomické a politické situaci vystupují právě finanční důvody velice zřetelně. Ekonomická krize, finanční problémy eurozóny, reformní úsporné kroky schválené vládou České republiky, zvyšující se nezaměstnanost – to vše může vést k tomu, že si vojáci a vojákyně (a pravděpodobně i ostatní občané) více uvědomují důležitost stabilního pracovního místa a příjmu. Pětici motivací, které byly nejčastěji označovány za důležité, doplňuje zaměstnanecká motivace „*Dlouhodobá jistota zaměstnání*“ a postmoderní motivace „*Fyzický trénink*“, „*Možnost služby v zahraničí*“ a „*Sportovní vyžití*“. Z výsledku je patrné, že u respondentů, stejně jako u čerstvých rekrutů AČR (Zetocha, 2007) převažují postmateriální a zaměstnanecké motivace. Vzhledem k tomu, že jen mizivá menšina respondentů zařadila mezi důležité motivace možnost „*Jinde jsem nenalezl podobně ohodnocené zaměstnání*“ (3 %) se zdá, že

respondenti by byli schopni najít si podobně finančně ohodnocené zaměstnání i mimo armádu. To, že se rozhodli pro vojenskou službu, pravděpodobně naznačuje, že přitažlivost tohoto povolání spočívá právě v unikátním mixu institucionálních, zaměstnaneckých a postmoderních možností motivací, který mohou ostatní zaměstnavatelé jen těžko nabídnout.

Konceptu občana vojáka mají nejbližší institucionální motivace. Jaké bylo pořadí důležitosti těchto motivací podle četnosti odpovědí respondentů? Tři nejčastěji uváděné motivace jsou „Služba vlasti“ (27 %), „Sounáležitost ke kolektivu“ (13 %), a „Vojenská disciplína – pořádek“ (12 %). Co by mohlo vysvětlovat vyzdvižení právě těchto motivací? Rozhodující motivací se ukázala být „Služba vlasti“, to by mohlo být vysvětleno tím, že již samotný služební poměr akcentuje skrze slavnostní vojenskou přísahu službu vlasti. „Sounáležitost ke kolektivu“ může silně vystupovat v krizových situacích, kdy je nutné spoléhat se na ostatní a právě armáda je, jak jsem ukázala v teoretické části, vnímána jako rizikové povolání. „Vojenská disciplína – pořádek“ je charakteristický rys armády, princip jejího fungování a její specifikum, proto může armáda přitahovat osoby, které disciplínu vyhledávají a pozitivně hodnotí.

O charakteru současné armády je mezi odborníky na tuto oblast vedena rozsáhlá diskuze. Jak ale současnou podobu armády vnímají samotní vojáci a vojákyně? Respondentům jsem nabídla seznam dvanácti výroků o armádě, který jsem sestavila na základě četby literatury. V mnohých případech jsou výroky vzájemně v příkrém rozporu, tak jako samotné názory autorů na současnou podobu armády. V grafu č. 4 je uvedeno, kolik procent respondentů souhlasilo s vybranými výroky.

Graf č. 4: Souhlas s výroky o práci v armádě

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Nejvíce respondentů souhlasilo s výrokem „Práce v armádě je speciální povolání, které se v mnohém liší od jiných zaměstnání“ (59 %). S tímto výrokem souhlasili respondenti výrazně častěji než s výrokem „Práce v armádě je zaměstnání jako každé jiné“, ke kterému vyjádřila souhlas jen zhruba pětina respondentů (22 %). Zdá se tedy, že vojáci a vojákyně sami sebe ve většině případů nechápou jako řadové zaměstnance. Respondenti by pravděpodobně nesouhlasili s autory, kteří tvrdí, že práce v armádě je v podstatě totožná s výkonem jakéhokoliv jiného zaměstnání. To, že služba v armádě je v mnohých aspektech odlišná od civilního zaměstnání, jsem rozpracovala v teoretické části této práce. Odlišnosti od většiny běžných civilních zaměstnání lze najít jak na straně podmínek pro přijetí, tak na straně náplně práce i poskytovaných výhod. Je také možné, že vojáci a vojákyně vidí ve své práci přidanou hodnotu, jakou je ochrana a obrana vlasti. To naznačuje vysoká míra souhlasu s výrokem „Práce v armádě přispívá zejména k ochraně a obraně ČR, popřípadě jiných států (mise)“ (46 %). Zdá se, že respondenti si uvědomují vyšší cíle své práce v armádě, ke kterým patří ochrana a obrana České republiky či účast na zahraničních misích. Na druhou stranu více než čtvrtina respondentů souhlasila s výrokem „Práce v armádě je jen etapa v profesním životě“ (27 %). To je v souladu s tezemi některých autorů, že vojáci získají v armádě vzdělání a výcvik, který mohou později využít i v jiných zaměstnáních. K uvedenému výroku se respondenti přikláněli častěji, než k výroku opačnému, který ilustruje názor, že „Práce v armádě je celoživotní profese“ (12 %).

Další dvojice výroků se týkala názorů na atraktivitu vojenského povolání z pohledu mladých lidí. Celkově s výrokem, že „Práce v armádě není v současné době prestižní povolání pro mladé lidi“, souhlasila přibližně čtvrtina respondentů (24 %). Zde může jít o zajímavý signál, o kterém se zmiňuje například Manigart, a může souviset s tím, že je problém získat pro armádu mladé lidi, kteří neradi podstupují v práci riziko. Problém s neochotou mladých lidí vstupovat do armády přiznává i Ministerstvo obrany v „Bílé knize o obraně“ (Ministerstvo obrany, 2011a). Proti tomuto trendu chce bojovat zvýšením atraktivity vojenského povolání a přijetím nového kariérního řádu. V této souvislosti stojí za povšimnutí také míra souhlasných odpovědí s výrokem „Práce v armádě je dobrý způsob, jak vydělat peníze“, se kterým souhlasilo celkově jen 15 % respondentů. Míra souhlasu s opačným tvrzením, že „Práce v armádě je v současné době prestižní povolání pro mladé lidi“ byla o něco nižší (12 %). Zejména pro respondenty s nižším vzděláním může vojenská služba znamenat, vzhledem k nabízeným podmínkám, poměrně lákavé řešení jejich pracovního uplatnění.

Hodnocení armády skrze její klady a zápory

V rámci rozhovorů byla práce v armádě a vojenská služba hodnocena zejména skrze kategorie kladů a záporů, které přináší, a byl tak zkoumán kontext, ve kterém se vojenská služba odehrává. Z rozhovorů bylo zřejmé, že vojáci i vojákyně jsou si kladů i záporů vojenské služby plně vědomi. Zápory vojenské služby, které byly uvedeny samotnými respondenty, jsem rozdělila do několika kategorií. Nejdůrazněji byly zmiňovány specifické nároky nad rámec běžných zaměstnání, kterým je i **časová náročnost vojenského povolání a její negativní dopady na rodinný život**, což dokládají následující úryvky: „*Občasná odloučení od rodiny, to je zápor především pro rodinu*“ (Respondent 13). „*Záporem je dojíždění a častý odloučení od rodiny*“ (Respondent 11). Rodinný život je tedy podle slov respondentů, poznamenán **specifickou pracovní dobou** (vojenská cvičení, služební cesty, pohotovost při krizových situacích), která způsobuje častější **odloučení od rodiny**. Mezi nevýhody vojenského povolání, které mají negativní dopad na rodinný život, byla vojáky zařazena i vyšší pravděpodobnost **stěhování**, jak je zmíněno i v následujícím úryvku: „*Ono, víte, to bylo vůbec dost těžký žít s vojákem z povolání (odmlčení). Museli jsme kvůli manželovi kočovat po republice, stěhovat se (odmlčení). Často byl mimo dům a to není dobrý pro rodinný život*¹⁷“ (Respondent 1). Vojáci, kterých se to týkalo, často za zlomový okamžik svého života označovali změnu bydliště ze Slovenské do České republiky, která byla v rámci tehdejší federace pro vojáky poměrně běžná. Tento fakt a naznačení určitých problémů z něj vyplývajících je zachycen v tomto úryvku: „*Důležitým životním momentem bylo, když jsem se odstěhovala ze Slovenska do Čech kvůli partnerovi, který byl v té době vojákem z povolání (odmlčení). To byla taková ta praxe za federace, že se vojáci z Čech posílali na Slovensko a naopak (odmlčení). Takže si teď připadám jako cizinec, pro Slováky jsem už Češka, protože tu žiju dlouho a pro Čechy zase Slovenka (smích). Ale ono lidí v takové situaci bylo hodně, takže jsme si s manželkami vojáků hodně pomáhaly, navštěvovaly se, hlídaly si navzájem děti (odmlčení). Neměly jsme tady v Čechách nikoho z rodiny, tak jsme si musely takhle vzájemně pomáhat, jinak by to nešlo. Navíc manželé byli často na cvičeních, i několik týdnů, takže jinak bychom byly sami s dětmi*“ (Respondent 1).

Dalším specifickým nárokem vojenské služby je **ztráta některých občanských práv a svobod**, kterou respondenti pociťují a uvědomují si, že možnosti jejich politické participace jsou omezenější - což dokládá například následující úryvek: „*(Záporem je) ztráta některých občanských svobod, nesmíte se angažovat v politických stranách,*

¹⁷ Respondentka komentuje situaci před tím, než sama začala sloužit v armádě.

nemůžete používat nátlakovou formu protestu, takže není tolik možností, jak prosadit svůj názor" (Respondent 2).

Další kategorii představuje samotný **systém armádního myšlení a práce**, který je v několika ohledech respondenty vnímán negativně, jak je patrné z dalšího úryvku: *„Mě někdy vadí celkově samotný systém armádního myšlení a práce”* (Respondent 10). Jako problematické oblasti v tomto směru respondenti jmenovali: striktní vztahy podřízenosti a nadřízenosti, způsob velení, operativní rozhodování a práci se zastaralou technikou. Na některé tyto problematické aspekty odkazuje uvedený úryvek: *„V armádě se nehledí až tak moc na to, co člověk umí a jak je dobru, ale jaký má vztahy s nadřízenýma. Někdy taky dochází k zmatku díky chaotickému způsobu velení. Ale to byl spíš problém v období profesionalizace armády (odmlčení). V armádě v té době se nevědělo, co s náma, tak nás šoupali sem a tam (smích). Protože my jsme byli úplně první vlna profesionálů, co do armády šla. Taky mi vadí často už zastaralá technika”* (Respondent 3).

Za další nevýhodu respondenti, podle svých slov, považují **postavení vojáka ve společnosti a vnímání armády veřejností**. Podle jejich názoru, by se mělo vnímání armády veřejností zlepšit, jak ilustrují následující úryvky: *„Někdy mám pocit, že občani vůbec neví, co armáda dělá, co taková služba v armádě obnáší. Měly by být třeba přednášky na školách, o tom co armáda dělá a pro lidi, který o to maj zájem (odmlčení). Protože jsou neinformovaní a mají zkreslený informace. Myslim, že by tak lidi získali větší důvěru k armádě”* (Respondent 1). *„(Záporem je)...nulové společenské uznání armády jako takové. Tím nemyslím ani plusové ani minusové, prostě nulové. Je to asi tím, že delší dobu tu nebylo nic takovýho, že by společnost pocítila potřebu armády”* (Respondent 2). Zajímavé je, že navzdory průzkumům veřejného mínění, ve kterých veřejnost deklaruje poměrně vysokou míru důvěry armádě, respondenti trpí pocity nedocenení ze strany společnosti. Podle tiskové zprávy Centra pro výzkum veřejného mínění z června 2011, která přinesla výsledky výzkumu „Prestiž povolání”, se voják u české veřejnosti umístil na 17. místě z celkově 26 zkoumaných povolání. Prestiž vojáka z povolání se v průběhu času sice mírně zlepšuje (22. místo v roce 2004, 21. místo v roce 2006, 21. místo v roce 2007), pořád ale zaostává například blízkému povolání policisty, které je vnímáno jako 11. nejprestižnější (Centrum, 2011b). Prestiž vojáka z povolání mohou negativně ovlivňovat aféry a kauzy, spojené s armádou. Výsledkem souhry těchto faktorů může být stávající problém s naplněním očekávaných stavů armády kvalitním personálem.

Pocit nedocenení náročnosti vojenské služby nebyl vojáky vyjadřován jen ze strany veřejnosti, ale i **ze strany samotné armády**. Pocity nedocenení ze strany armády, podle slov respondentů, souvisí s nedostatečnou kompenzací nevýhod vojenské

služby (zejména odloučení od rodiny) a s aktuálními reformními kroky jako danění výsluh nebo omezování bonusů. Zklamání z vývoje finanční situace v armádě dokládají tato slova: „*Minimální kompenzace těch věcí, které tímto (odloučení od rodiny) ztratíš*“ (Respondent 2). „*No a samozřejmě teď aktuálně rušení bonusů a krácení příspěvků, jak se škrťá v armádě. Zdá se mi, že finanční ohodnocení neodpovídá náročnosti naší práce*“ (Respondent 1). „*Záporem jsou neustálé změny a v posledních letech finanční nejistota*“ (Respondent 12). Nutno ale dodat, že při současném napjatém stavu veřejných rozpočtů dochází ke škrťům a zavádění úsporných opatření ve většině resortů.

Respondenti naopak vyzdvihují zejména **propracovaný systém vzdělávání a rozvoj personálu**, který může být řazen k zaměstnaneckým motivacím. Jak uvádí Šplíchalová (2009), je z hlediska kvalifikace armádní vzdělávání na velice dobré úrovni, a to díky jejímu rozsáhlému systému středoškolského i vysokoškolského vzdělávání, kurzům celoživotního vzdělávání a rekvalifikacím při odchodu z armády. Možnosti a zároveň nutnost vzdělávání popisuje respondent v následujícím úryvku: „*Postupem času, jak člověk stoupá po kariérním žebříčku, tak se mu otvírají možnosti užší specializace a může získávat stále nové vědomosti. Armáda má spoustu specifík, technického rozvoje, rozvoje lidí, protože to je velmi specifický organizmus jako takový. Tím, že se změnila na profesionální armádu, tak se strašně zmenšila, a platí takovej ten princip, že těch míň lidí musí zvládat víc znalostí, takže je nutné neustálé vzdělávání. Jen já jsem zažil za tu svojí kariéru několik generačních obměn technologií, které se používají, a to si vynucuje neustálé vzdělávání lidí (odmlčení). Takže by se každý měl snažit dosáhnout to u svých lidí, aby to zvládali*“ (Respondent 2). Vzdělávání zaměstnanců bývá předpokladem jejich profesního růstu. Právě **možnost dlouhodobého profesního růstu** byla respondenty zařazena mezi základní pozitiva práce v armádě: „*Pozitivem pro mě je, že se můžu neustále zdokonalovat a profesně růst*“ (Respondent 10). Do spektra pozitiv respondenti zařadili i další zaměstnaneckou motivaci, konkrétně **sociální jistoty** jako je stabilní příjem a příspěvky: „*Musím platit hypotéku, takže sociální jistoty, ač nejsou zcela ideální, tak tam jsou*“ (Respondent 3).

Respondenti však zdůraznili i význam postmoderních motivací. Oceňují **zajímavost a různorodost práce**: „*Mezi klady bych zařadil relativně stabilní plat a to, že je práce zajímavá a baví mě*“ (Respondent 11). „*Ač to zní v dnešní době jako fráze, tak práce je stále mým koníčkem, protože mě baví, takže to je jeden z kladů*“ (Respondent 13). Z postmoderních motivací si respondenti chválili také **fyzický trénink**: „*Výborný je cvičení v rámci pracovní doby, za to jsem rád*“ (Respondent 3).

Pro některé respondenty byla rozhodující motivací pro setrvání v armádě skutečnost, že jde o pracovní prostředí, ve kterém vládne **disciplína a řád** a **sounáležitost ke kolektivu**. Tyto motivace lze řadit mezi institucionální. „*Pro mě je*

důležitý, že v armádě panuje nějaký základní řád, o který je možno se opřít a který je ostatními respektován" (Respondent 3). „Kladem je stálý příjem, možnost profesního růstu, práce v dobrém kolektivu, kde si vzájemně pomáháme a spoléháme na sebe a různorodost práce" (Respondent 12).

K podobným záporům a kladům života v armádě dospěl i Hlaváček (2009), který v roce 2009 provedl rozhovory s příslušníky Československé lidové armády v Čáslavi, kteří opustili armádu v důsledku sovětské okupace v srpnu 1968. Ti označili za klady služby v československé lidové armádě sociální zabezpečení, finanční situaci, seberealizaci, vztah k vlasti, smysl pro disciplínu, řád a kázeň. Naopak jako zápor identifikovali pracovní dobu, rodinnou situaci a užitečnost povolání.

Motivace k vstupu do armády se často překrývaly s klady vojenské služby, které byly respondenty uváděny. V případě motivací se budu držet jejich rozdělení na institucionální, zaměstnanecké a postmoderní. V odpovědích respondentů na otázku, proč se rozhodli vstoupit do Armády České republiky, převažovaly motivace postmoderní: **akční prostředí, nevšední zážitky, zajímavost zaměstnání, možnost účasti na zahraniční misi a fyzický trénink**. Často byly zmiňovány i zaměstnanecké motivace jako **sociální jistoty, dlouhodobá jistota a perspektiva práce**. Zaměstnanecké a postmoderní motivace jako důvod pro rozhodnutí respondentů vstoupit do armády byly často vyjadřovány současně: „Lákaly mě stálé platové podmínky a zapojení sportovních aktivit do pracovní doby" (Respondent 9). „Chtěl jsem mít zajímavý zaměstnání, pracovat s lidma a technikou v akčním prostředí a být za to dobře finančně ohodnocen" (Respondent 10). „Očekával jsem nový zážitky, zajímavé ohodnocení a možnost vzdělávání, možnost tělesného vyžití. Možnost zúčastnit se mise se bohužel nenaplnila" (Respondent 12). Jako motivace ke vstupu do armády respondenti označili také **rodinnou tradici, studium na vojenské škole** (střední nebo vysoké), pevně danou **hierarchii a řád a historii a tradici armády**, které můžeme zařadit mezi institucionální motivace. Zajímavý příklad odpovědi uvádím v dalším úryvku, ve kterém respondenti popisují příčiny jejich rozhodnutí stát se vojákem: „Ve dvaceti letech to byla směsice romantiky a touhy po dobrodružnějším životě, adrenalinové zážitky, v určitém slova smyslu pokus o seberealizaci v něčem ne zcela obvyklém. Jinak být vojákem pro mě vždy bylo věcí cti a v rodině jsem byl vychováván ve vlasteneckém duchu jak rodiči, tak prarodiči. Přes všechny problémy a neduhy, které v armádě panují, jsem tento postoj nezměnil a nezměním. Jednoduše službu vlasti považuji za věc osobní cti a prestiže. V osobní rovině se má očekávání bezpochyby naplnila" (Respondent 13). "Moje rozhodnutí vstoupit do armády bylo ovlivněno studiem na vojenské střední škole. Očekával jsem, že to bude zajímavé zaměstnání, spojené s nevšedními zážitky (odmlčení). Dalším důvodem byly sociální jistoty a historie a tradice armády. Moje

očekávání se splnila tak z 60ti procent (odmlčení). Je to zajímavá práce, ale není všechno tak, jak by to mělo být. Práce v armádě je zajímavá, na druhou stranu časově velice náročná" (Respondent 7). „Od profese vojáka jsem očekával jistotu a perspektivu v zaměstnání. Pro toto zaměstnání jsem se rozhodl hlavně kvůli rodinné tradici, moje očekávání se naplnila spíše na začátku, v poslední době už spíš ne" (Respondent 11).

Motivací pro účast v misi byla respondentům **pomoc druhým, finanční odměna, adrenalinové zážitky a nabytí nových zkušeností**, jak pracovních, tak jazykových. *„Mise bych se zúčastnit chtěl díky novým zkušenostem a financím" (Respondent 12). „Mise bych se zúčastnit chtěl rozhodně, hlavně kvůli zkušenostem a kariérnímu postupu. Samozřejmě peníze by také hrály svou roli (smích)" (Respondent 7). Zmíněna byla i obava z možného **vyššího rizika**, se kterým jsou zahraniční mise spojené: *„Být mužem, tak bych se zúčastnila, ale pro ženu je to příliš riskantní" (Respondent 9).**

Co mise skutečně přinesla jejím účastníkům? Pro respondenty účast v misi znamenala nové **zkušenosti s jiným kulturním prostředím, posílení jazykových znalostí, profesní zkušenost i finanční přínos**. *„Mise pro mě znamenala nový prostředí, jiný způsob práce a finanční přínos. Znamenala úplně jiný pohled na život, mentalitu a přístup k lidem v republice" (Respondent 10). „Účast v misi mi umožnila získat zkušenosti z mezinárodního prostředí a díky nutnosti komunikace v angličtině taky rozšíření jazykových znalostí" (Respondent 11). „Celkově mám za sebou téměř pět let zahraničního nasazení, tři roky ve strukturách NATO, dvě mise a nějaké zahraniční školy a kurzy. Účast ve všem výše uvedeném pro mne znamenala především obrovskou profesionální zkušenost, ale také životní a lidskou – různé prostředí, lidská mentalita, přístupy, kultury" (Respondent 13).*

Podle vojáků by byla potřeba **změna nebo reforma** následujících oblastí armády: **personální reforma**, která by zahrnovala personální obměnu na generálním štábu, personální obměnu na pozicích středního a vyššího managementu v armádě a snížení počtu žen v řadách armády. **Reforma financí** v resortu obrany by podle vojáků měla zahrnovat zvýšení finančních prostředků vojákům, efektivní vynakládání financí na armádní zakázky, zprůhlednění zakázek a nemožnost přesouvat finance příslibené resortu obrany jiným resortům.

7.3. Občanství u příslušníků Armády České republiky

Podle Jiráskové (1999) občanství v širším pojetí odkazuje k vědomému převzetí a naplňování odpovědnosti za celek a uvědomění si morálního závazku vůči společnosti, ke které občan přináleží. Abych zdůraznila důležitý prvek aktivity občanů při naplňování a

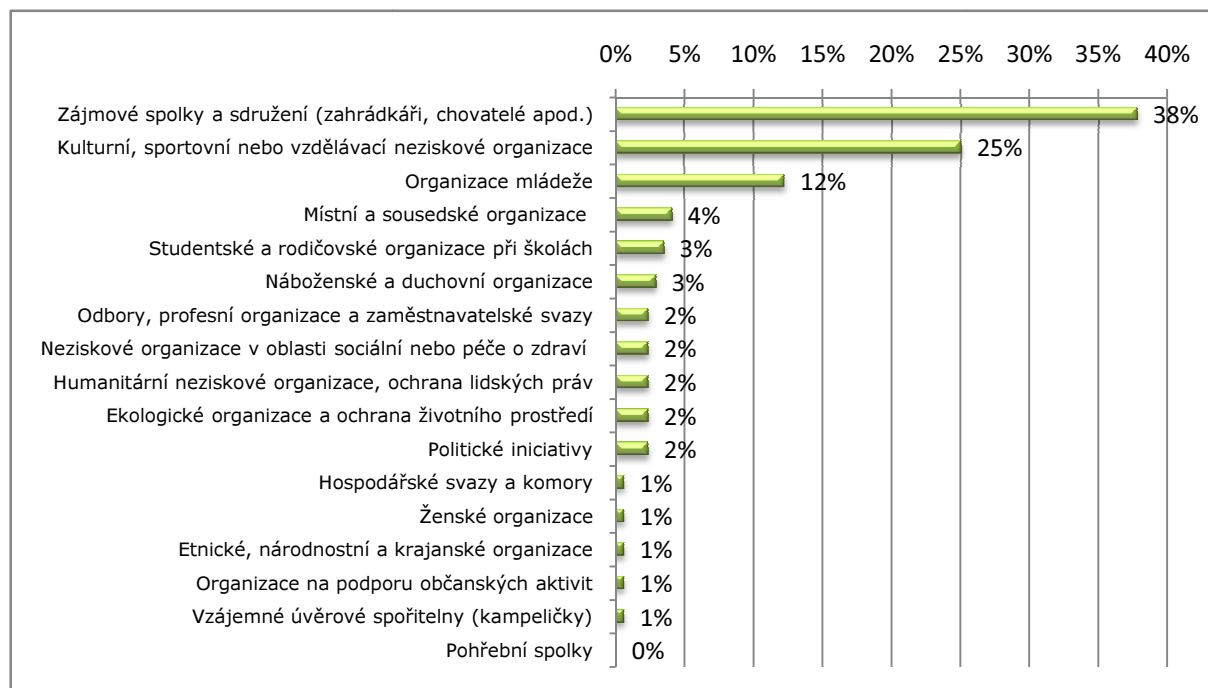
uskutečňování jejich občanství, používám zde spojení „**aktivní občanství**“, kterým za prvé rozumím **politickou participaci**. Základní aktivitu politické participace představují podle Bernarda (2007) volební akty občanů, dále může jít například o sledování politických událostí, vedení diskuzí o politice, iniciování či podepisování petic, účast na protestních akcích, demonstracích, vstup do politické strany apod. „*Aktivním občanstvím*“ za druhé rozumím **širší občanskou participaci**, v rámci které se občané účastní veřejného života v různých podobách (Bernard, 2007). Pro účely této práce se zaměřím na občanskou participaci skrze organizace občanské společnosti.

Vzhledem k tomu, že celá tato kapitola je věnována „*aktivnímu občanství*“, zaměřím se v ní nejprve na formální občanskou participaci, tedy participaci skrze působení organizací občanské společnosti. Podílejí se vojáci a vojákyně na fungování organizací občanské společnosti? Jakým způsobem? Jaké postoje zaujímají k působení těchto organizací? V další části se soustředím na politickou participaci a budu se tedy zabývat například takovými otázkami jako: jakým způsobem vojáci a vojákyně participují na politickém dění? Zajímají se o politické dění vůbec? Nakonec budou mít vojáci a vojákyně příležitost poskytnout vlastní definice správného či aktivního občana. Na základě získaných údajů z dotazníků a následně provedených rozhovorů se v této kapitole pokusím poodkrýt, jak vojáci a vojákyně rozumí občanství a jakých forem jejich občanství nabývá.

Formální občanská participace u vojáků (skrze organizace občanské společnosti)

Součástí dotazníku byly i otázky, které byly zaměřeny na zachycení formální občanské participace u vojáků. Co se týče formální občanské participace, tedy podílení se na činnosti různých spolků, asociací, sdružení, klubů atd., téměř dvě třetiny respondentů (63 %) uvedly, že se nějakým způsobem zapojily do činnosti organizací občanské společnosti. Z grafu č. 5 vyplývá, že nejvíce respondentů se nějakým způsobem zapojilo nebo zapojuje do činnosti „*Zájmových spolků a sdružení*“ (38 %), jako jsou například různé sběratelské, chovatelské či zahrádkářské spolky, dále do činnosti „*Kulturních, sportovních nebo vzdělávacích neziskových organizací*“ (25 %) a „*Organizací mládeže*“ (12 %). Tento výsledek je v částečné shodě s výzkumem „*Index občanské společnosti*“, podle kterého jsou v českém prostředí preferována zájmová sdružení a sportovní kluby (Vajdová, 2005).

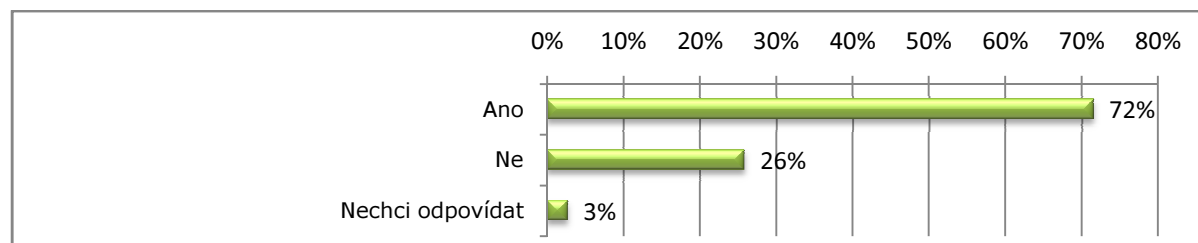
Graf č. 5: Zastoupení organizací občanské společnosti, na jejichž činnosti se vojáci účastní nebo účastnili¹⁸

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Na otázku? „Přispěl/a jste v průběhu posledních 12 měsíců na charitu (finančně, materiálně, jako dobrovolník či jiným způsobem)?“, odpovědělo téměř tři čtvrtě dotázaných „Ano“ (72 %), podstatně méně odpovědělo „Ne“ (26 %), jak je názorně ukázáno v grafu č. 6. Poměrně velké procento kladných odpovědí může souviset s faktem, že příslušníci armády jsou často nasazováni při odstraňování následků přírodních katastrof (povodně) či působí v extrémních podmínkách při plnění zahraničních misí, kde v mnoha případech spolupracují také s organizacemi občanské společnosti. Působení v extrémních podmínkách a spolupráce s organizacemi občanské společnosti může mít dle mého názoru vliv na rozhodování o přispění na charitu.

Graf č. 6: Příspevek na charitu v průběhu posledních 12 měsíců

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

¹⁸Graf zobrazuje podíl typu organizací občanské společnosti, na jejichž činnosti se respondenti podíleli. Paleta možností částečně převzata z výzkumu „Index občanské společnosti“ (Vajdová, 2005) a upravena pro potřeby vlastního výzkumu.

Tabulka č. 8 zachycuje odpovědi na výše uvedenou otázku podle sledovaných charakteristik pohlaví, vzdělání a délky služebního poměru u Armády České republiky. Podle výsledku se zdá, že častěji přispívaly ženy (75 %) než muži (71 %). Z hlediska vzdělání častěji na charitu přispěli vojáci a vojákyně s vyučením jako nejvyšším dosaženým vzděláním (78 %), o něco méně respondenti s maturitou (71 %) a nejméně respondenti z řad vysokoškoláků (63 %). Pokud se zaměříme na respondenty z hlediska odsloužených let, nejvíce na charitu přispěli vojákyně a vojáci, kteří byli ve služebním poměru mezi 10 až 20 lety (78 %).

Tabulka č. 8: Příspěvek na charitu v průběhu posledních 12 měsíců podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysoko- školské	<10	10-20	>20
Ano	115	18	32	82	19	66	56	11
%	71%	75%	78%	71%	63%	68%	78%	65%
Ne	42	6	7	30	11	29	14	5
%	26%	25%	17%	26%	37%	30%	19%	29%
Nechci odpovídat	5	0	2	3	0	2	2	1
%	3%	0%	5%	3%	0%	2%	3%	6%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

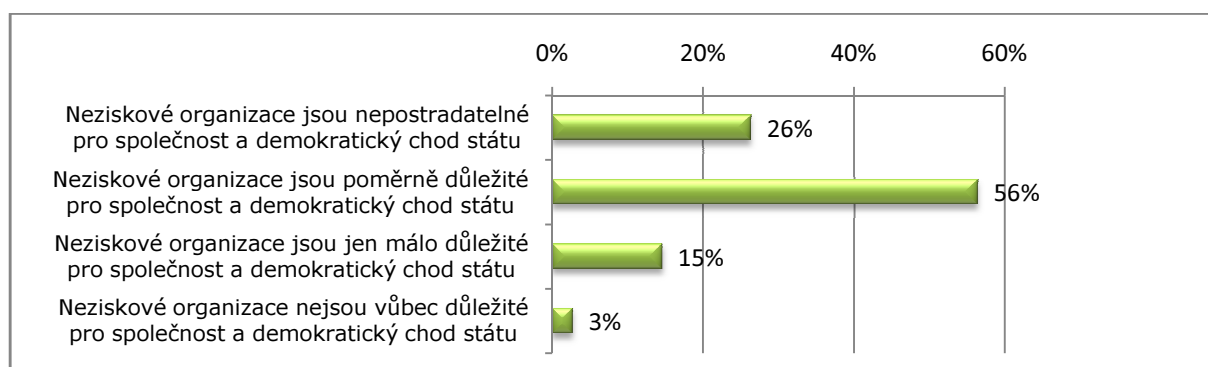
Vojákyně a vojáci během rozhovorů uváděli **různé formy zapojení do činnosti organizací občanské společnosti** podle svých dosavadních zkušeností. Podle svých slov se respondenti nejčastěji zapojili do činnosti organizací občanské společnosti prostřednictvím poskytnutí **finančních příspěvků** a to několika způsoby. Za prvé, prostřednictvím veřejných sbírek, které mají za cíl získat finance na nějaký veřejně prospěšný účel, a to formou sběru peněžních prostředků do kasiček, zasláním DMS zpráv či přímo na účet vybrané organizace. Za druhé, zakoupením výrobku z dílen některé organizace občanské společnosti. Formy zapojení respondentů do činnosti organizací občanské společnosti ilustrují další úryvky: „Nikdy jsem nebyl členem neziskové organizace, ani jsem o tom neuvažoval. Na nějaký sbírky na ulici jsem přispěl a taky jsem poslal pár dms zpráv. Občas si koupím nějaký výrobky neziskových organizací, když se mi líbí“ (Respondent 3). „Podle potřeby a možností přispívám finanční částkou na charitu, Červenému kříži, do domova důchodců, proti rakovině (odmlčení). Když mě někdo osloví na ulici, tak vždycky přispěju“ (Respondent 1). Další forma pomoci byla **materiální**, konkrétně odevzdání oblečení organizacím občanské společnosti za účelem jejich zaslání do rozvojových zemí: „Kromě toho, že jsem párkrát přispěl na nějaký sbírky na charitu, čemuž nepřikládám žádnou velkou význam, jsem taky věnoval své oblečení do Afriky přes nějakou organizaci“ (Respondent 6). Jako třetí forma podílení se na aktivitách organizací občanské společnosti byla uvedena **dobrovolná práce v organizacích**,

konkrétně pomoc při organizování mládežnických sportovních aktivit a při vedení dětských táborů: „Byla jsem členem několika sportovních organizací. Pomáhala jsem zejména s organizací mládežnických sportovních aktivit“ (Respondent 9). „Ano, byl jsem členem a jezdíval jsem jako vedoucí na dětské letní tábory pod záštitou (organizace). Tyto organizace jsou velmi potřebné“ (Respondent 11).

Jaký impuls vedl respondenty k tomu, aby se zapojili do činnosti těchto organizací? Respondenti udávali následující **důvody pro zapojení** se do činnosti organizací občanské společnosti: za prvé to byla jejich **dobrá finanční situace**: „Přispíval jsem, protože jsem měl dostatek finančních prostředků“ (Respondent 7), **přesvědčivost členů dané organizace**: „Účastnil jsem se na činnosti několika organizací, třeba (organizace) nebo (organizace). K účasti mě přivedla přesvědčivost členů těchto organizací“ (Respondent 8), **zájem o danou oblast**: „k účasti mě vedl můj zájem o tuto oblast, tedy o sport“ (Respondent 9) a **možnost pomoci lidem v nouzi**: „účastnil jsem se na jejich činnosti, protože jsem chtěl pomáhat lidem v nouzi“ (Respondent 12).

Jaký postoj mají vůbec vojáci a vojákyně k organizacím občanské společnosti? Jsou podle nich tyto organizace důležité v rámci společenského a politického systému? Graf č. 7 dokládá, jak respondenti hodnotí **míru (ne)důležitosti neziskových organizací** pro společnost a demokratický chod státu. Respondenti se nejčastěji ztotožňovali s výrokem, že „Neziskové organizace jsou poměrně důležité pro společnost a demokratický chod státu“ (56 %) a „Neziskové organizace jsou nepostradatelné pro společnost a demokratický chod státu“ (26 %).

Graf č. 7: Neziskové organizace a jejich (ne)důležitost pro chod demokratického státu

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Podle výsledku počtu odpovědí se zdá, že více než tři čtvrtiny respondentů považují neziskové organizace za důležité. K tomuto názoru se o něco častěji přikláněly ženy (87 %) při součtu odpovědí „nepostradatelné“ a „poměrně důležité“) než muži (82 %) při součtu odpovědí „nepostradatelné“ a „poměrně důležité“), jak znázorňuje

tabulka č. 9. Podle výsledků se zdá, že důležitost neziskových organizací (při součtu odpovědí „nepostradatelné“ a „poměrně důležité“) pro respondenty mírně klesá s délkou jejich služby a vzděláním.

Tabulka č. 9: Neziskové organizace a jejich (ne)důležitost pro chod demokratického státu podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysokoškolské	<10	10-20	>20
Neziskové organizace jsou nepostradatelné pro společnost a demokratický chod státu	42	7	9	36	4	23	20	6
%	26%	29%	22%	31%	13%	24%	28%	35%
Neziskové organizace jsou poměrně důležité pro společnost a demokratický chod státu	91	14	27	59	19	62	37	6
%	56%	58%	66%	51%	63%	64%	51%	35%
Neziskové organizace jsou jen málo důležité pro společnost a demokratický chod státu	25	2	4	16	7	10	13	4
%	15%	8%	10%	14%	23%	10%	18%	24%
Neziskové organizace nejsou vůbec důležité pro společnost a demokratický chod státu	4	1	1	4	0	2	2	1
%	2%	4%	2%	3%	0%	2%	3%	6%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Téma organizací občanské společnosti bylo nastoleno i v rámci rozhovorů. Jaké postoje vůči organizacím občanské společnosti v nich respondenti projeví? **Postoje vůči organizacím občanské společnosti** se lišily v závislosti na konkrétních zkušenostech respondentů. Respondenti se shodli na tom, že organizace občanské společnosti odvádějí **důležitou práci**, a to zejména **v oblasti kontroly veřejné moci**: „Ano, neziskový organizace jsou důležitý, protože jde o kontrolní mechanismus, který není financován z veřejných financí“ (Respondent 7), a **v oblasti sociální** při pomoci potřebným: „Neziskové organizace jsou velmi důležitou součástí naší společnosti, pomáhají skupinám, o které se nikdo jiný nestará“ (Respondent 9). „Ano jsou důležité. Protože pomáhají lidem. Starají se o nemocné, postižené lidi, hlavně mám na mysli sociální oblast. Pro ně nikdo jiný moc nedělá“ (Respondent 1). Obecně byly v České republice podle výzkumu „Index občanské společnosti“, o němž informuje Vajdová (2005), za důležité hráče s velkým vlivem identifikovány ekologické neziskové organizace a organizace, které se věnují sociálně slabým skupinám. K tomuto stavu jistě přispívá fakt, že ochrana přírody a starost o sociálně slabé skupiny je silnou hodnotou české občanské společnosti. Vojáci a vojákyně v částečné shodě se zmíněným výzkumem oceňovali práci organizací občanské společnosti zejména v oblasti sociální, významnou úlohu jim přisoudili také z hlediska funkce „hlídacího psa“ veřejné moci.

Podle Vajdové (2005) však mnohé může odradit problém, který je u organizací občanské společnosti v České republice velice rozšířený, a může být příčinou nedůvěry

občanů. Tím je neschopnost zajištění kvalitní samosprávy organizací občanské společnosti, následkem klientelismu, neprůhlednosti, nízké sebepropagace, neprofesionality či například nekvalitního řízení a rozhodování. Tento aspekt se promítl i do odpovědí respondentů a projevil se v míře (ne)kritického přijetí činnosti organizací občanské společnosti: „*Neziskové organizace jsou určitě důležité, ale je potřeba znát jejich programy, cíle a přínos pro společnost a ty zhodnotit*“ (Respondent 13). Důvodem pro kritický postoj k činnosti organizací občanské společnosti je podle respondentů **možná zpronevěra peněz**: „*Neziskový organizace jsou důležitý, protože pomáhají lidem, který to potřebují. Tady u nás jim ale moc nevěřím. I když to má jít na pomoc do zahraniční, tak si to hoděj do kapsy. V co věřím, je přímá pomoc konkrétnímu člověku*“ (Respondent 6). Vyšší míra nedůvěry byla projevna na adresy malých, neznámých organizací občanské společnosti, naopak **vstřícnějšího přijetí se dostalo organizacím velkým a známým**: „*Neziskovym organizacim nevěřím, třeba ty dms jsou strašně neprůhledný, většinu shrábnou lidi v organizaci a na skutečnou pomoc jde bůhví kolik. Problém je, že člověk často neodhalí, kolik prostředků jde na skutečnou pomoc, a kolik komu do kapsy. Známý a velký organizace jsou mnohem důvěryhodnější, myslím, že ty si nemůžou dovolit prostředky zneužívat*“ (Respondent 5). Ozvaly se také kritické hlasy k **zaměření organizací**, které podle některých respondentů řeší nepodstatné nebo dokonce neexistující problémy, místo řešení opravdových problémů: „*Nemůžu říct, jestli jsou neziskovky obecně potřebný, jak který. Třeba ty, co pomáhají invalidům, bezdomovcům a dalším lidem v nouzi, ty jsou potřebný, ty který se snaží pořádat nějaký iniciativy například proti neexistujícímu rasismu, bez těch se obejdem*“ (Respondent 8).

Podle některých respondentů je **vznik a existence organizací občanské společnosti ukazatelem nefunkčnosti státu**. Na základě provedených rozhovorů respondenti uvedli, že tyto organizace podle nich vznikají v rámci činností, které efektivně nedokáže zabezpečit stát: „*Otázka je, proč vznikají neziskovky. Protože někde něco nefunguje, takže oni suplují neschopnost státu zabezpečit určitou oblast. Když selhává stát, je dobře, že to dělají neziskovky, ale je to signál, že něco nefunguje. Myslím, že by neměly suplovat úlohu státu. Standard pro potřebné by měl zabezpečit stát, nadstandard by pak mohly zabezpečit neziskovky*“ (Respondent 2). Organizace občanského sektoru vznikají podle Potůčka (2005) především v oblastech, kde je potřeba nahradit nebo doplnit neadekvátní, nedostatečné či neexistující fungování státu a trhu, což podobně vnímají i respondenti, když vznik organizací občanské společnosti dávají především do souvislosti s nedostatečnou schopností státu dostát své role v určitých oblastech. Pozitivně byl respondenty hodnocen fakt, že organizace občanské společnosti reinvestují zisk na svou činnost a neobohacují se: „*Jsou založeny na jiných motivech než*

je zisk, a veškerý ekonomický zisk vkládají zpět do své činnosti, a to je velmi důležité" (Respondent 10).

Mezi **důvody neúčasti na činnosti organizací občanské společnosti** byla řazena **časová náročnost vojenského povolání a neoslovení respondentů** ze strany organizací: „Kdyby mě někdo oslovil, že je potřeba pomáhat, tak bych účast neodmítla. Určitý počet hodin v měsíci bych určitě šla pomáhat. Bavila by mě pomoc dětem, pomoc v krizových situacích jako povodně nebo charita. Preferovala bych spíš nárazovou pomoc, třeba vydávat jídlo, rozdávat deky a podobně. Přemýšlela jsem o adopci na dálku nebo o zaslání starších věcí neziskovým organizacím" (Respondent 1).

Politická participace

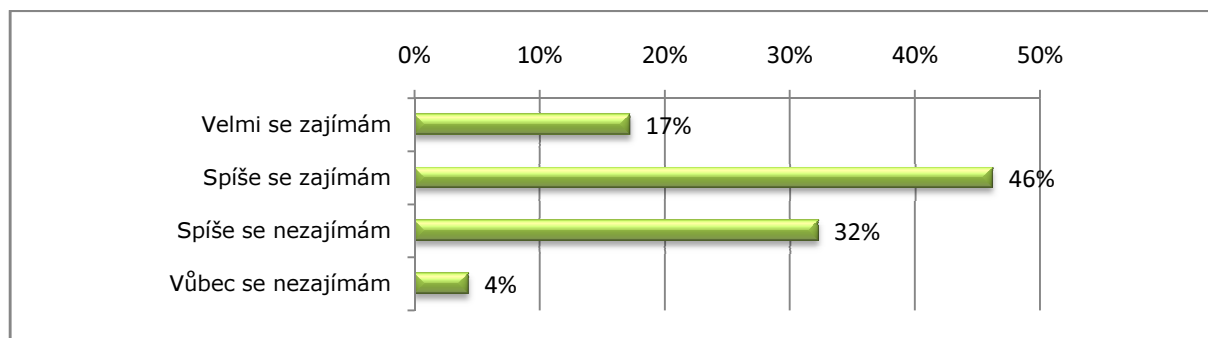
Zájem o politické dění

Participační politická kultura, je podle Almonda a Verby (Almond, Verba in Skovajsa, 2006), typem politické kultury, v němž občané aktivně uplatňují svá politická práva. V rámci občanského života se podle Jiráskové (1999) občané zajímají o záležitosti politického společenství, a je to také jejich odpovědností. Důležité však je, aby občané rozuměli politickému procesu. Pokud tomu tak není, mohou se cítit rozčarování a rezignovaní.

Zájem o politické dění je předpokladem politické participace. Zájem o politiku vede k větší informovanosti občanů, a potažmo k větší připravenosti participovat. Podle zájmu o politické dění můžeme vojáky a vojákyně rozdělit na dvě skupiny. Jedna je tvořena 63 % respondentů, kteří se, podle svého vyjádření, o politiku zajímají (při sečtení odpovědí „velmi se zajímám“ a „spíše se zajímám“), a druhá se skládá z 36 % respondentů, kteří zájem o politické dění dle svého tvrzení naopak nemají (při sečtení odpovědí „spíše se nezajímám“ a „rozhodně se nezajímám“). Pokud výsledky pro názornost srovnám s výzkumem „Angažovanost Čechů ve veřejném životě – únor 2011“¹⁹, mohu říci, že deklarovaný zájem o politické dění je u vojáků a vojákyně poměrně vysoký. Ve výše uvedeném výzkumu jen 46 % respondentů uvádí, že se o politiku zajímá a 54 % respondentů naopak zájem o politické dění obecně nejví (Centrum, 2011c).

10 Výzkum proběhl v únoru 2011, tedy přibližně ve stejné době jako mé dotazníkové šetření (březen 2011).

Graf č. 8: Zájem o politické dění

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Podle odpovědí získaných prostřednictvím dotazníkového šetření se zdá, že o politiku se velmi zajímají výrazněji muži (19 %) než ženy (4 %), vysokoškolsky vzdělaní respondenti (23 %) a respondenti s 10 - 20 odslouženými lety. Deklarovaný zájem o politiku podle sledovaných charakteristik znázorňuje tabulka č. 10.

Tabulka č. 10: Zájem o politické dění podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysokoškolské	<10	10-20	>20
Velmi se zajímám	31	1	8	17	7	15	14	3
	19%	4%	20%	15%	23%	15%	19%	18%
Spíše se zajímám	72	14	17	53	16	49	30	7
	44%	58%	41%	46%	53%	51%	42%	41%
Spíše se nezajímám	53	7	14	40	6	28	26	6
	33%	29%	34%	35%	20%	29%	36%	35%
Vůbec se nezajímám	6	2	2	5	1	5	2	1
	4%	8%	5%	4%	3%	5%	3%	6%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Rozhovor o politické scéně nenechal respondenty chladné, právě tato část rozhovorů byla často nejvášnivější. Respondenti hodnotili **stav české politické scény** spíše **negativně**. Jako **příčiny** špatného stavu politické scény byly udávány následující příčiny: **nekompetentnost politiků** a špatná úroveň jejich **chování a jednání**, konkrétně pak zneužívání postavení veřejného činitele, zneužívání poslanecké imunity a dále sklon ke korupčnímu jednání.

Co se týče **politických stran**, špatný stav politické scény způsobují, podle slov respondentů, **kauzy uvnitř samotných politických stran a nedodržování volebních programů a slibů**: „...jsem znechucen kauzami, které neřeší problémy státu, ale problémy uvnitř politických stran, řeší sami sebe a neřídí stát“ (Respondent 2). „Co si myslím o politických stranách? (smích) Nedůvěřuju jim. Protože naslibujou hory doly

před volbama, a pak to nikdy nedodržeš. Před volbami je to jinak, po volbách jinak, akorát si tam nakradou. Pak nám v televizi ukazují, kdo si co nashromáždil" (Respondent 1).

Nejpalčivější problémy respondenti spatřují v **nastavení sociálního systému** a v oblasti **práce s menšinami**: *„Jsem velmi znepokojena tím, že jsou zde upřednostňované menšiny, z nichž některé požívají výhod, ale neplní si povinnosti a nechodí do práce“* (Respondent 9). *„Zrušil bych vyplácení dávek těm, co si neplní povinnosti, a všechny bych posuzoval podle stejného metru, to znamená, že bych zrušil jakýkoliv diskriminace i pozitivní“* (Respondent 8). Z odpovědí respondentů je zřejmé, že jim vadí takový sociální systém, v rámci kterého někteří požívají jeho výhod, aniž by je splatily plněním svých povinností, zejména pracovní aktivitou. Zdá se, že respondenti považují jimi vnímané zvýhodňování menšin za neodůvodněné a nespravedlivé.

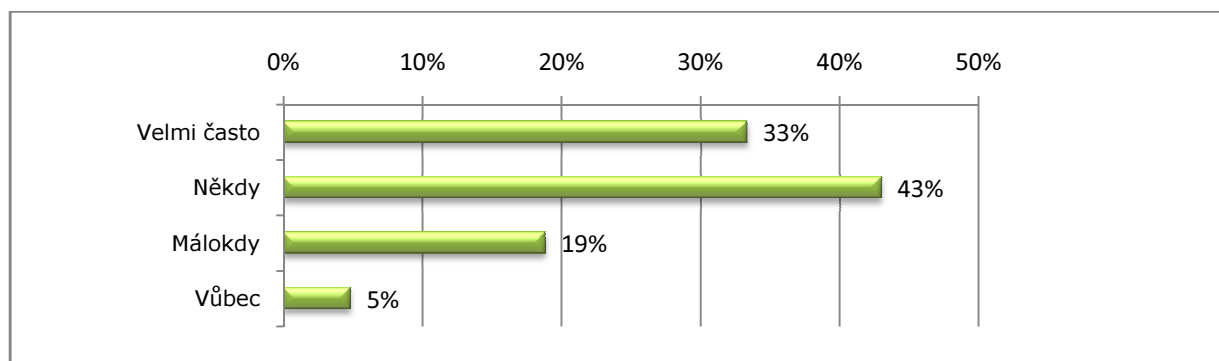
Důsledkem špatné úrovně politické scény je podle respondentů **nedůvěra voličů** politikům a politickým stranám a postupná laxnost veřejnosti, která nevěří ve změnu k lepšímu, jak dokládá následující úryvek: *„Nesnažím se o to (sledovat politickou scénu), protože si myslím, že naše politická scéna je tragická. Obecně se mi politická situace v naší zemi nelíbí. Podle mého je prohnílá korupcí, a do budoucna nevidím nějakou šanci na zlepšení. Potřebovalo by to vyměnit úplně kompletně všechny ve vrcholný politice, protože ta je prohnílá skrz naskrz. Politika vůbec jako celek je prohnílá napříč, i když asi výjimky jsou, a těm všechna čest. Myslím si, že tahle situace je obecně problém bývalého východního bloku“* (Respondent 3). Respondenti si během rozhovorů byli vědomi toho, že **změna politického prostředí se neobejde bez přičinění občanů a vyzdvihli důležitost aktivit samotných občanů**. Jako prostředek vedoucí ke zlepšení politické scény byla uvedena také **přímá volba** všech politiků i prezidenta, prostřednictvím které by podle respondentů došlo k lepší možnosti zhodnotit práci jednotlivců. Respondenti navrhli některá opatření, která by podle jejich názoru zlepšila situaci na české politické scéně. Mezi opatření byla zařazena **personální obměna** ať již formou možnosti kdykoliv politika neplnícího svůj program odvolat: *„Navrhuju zrušit systém politických stran a zavést přímou volbu jednotlivců, prezidenta a možnost politika, který neplní své závazky, kdykoli vyhodit. Politici by měli sloužit občanům a ne občané jim“* (Respondent 8), či radikálnější formou revoluce nebo defenestrace.

Pasivita respondentů pramení, podle jejich slov, ze tří hlavních překážek. První překážkou pro aktivní participaci je **časová náročnost vojenského povolání**, a tedy nedostatek času na provozování participačních aktivit. Další překážkou je **profesní omezení v požívání občanských práv**. Některá občanská práva jsou vojákům z povolání ze zákona č. 221/1999 Sb., omezena, což znamená, že počet možností, kterými mohou vojáci a vojákyně participovat je nižší. Třetí překážkou je **přesvědčení**

vojáků a vojákyň o slabé účinnosti participace. Podle jejich názoru má aktivní participace pouze omezený nebo dokonce žádný účinek. Důvodem slabé účinnosti podle nich je neschopnost mobilizace dostatečného počtu občanů, kteří jsou čím dále rezignovanější a přesvědčení, že aktivita nemá smysl. Občanská participace má podle respondentů smysl především na lokální úrovni, na které může přinést pozitivní změny.

Graf č. 9 ukazuje, kolik respondentů získává informace o politickém dění z médií. Přibližně tři čtvrtiny dotázaných (76 % při součtu odpovědí „velmi často“ a „někdy“) sleduje informace o politickém dění v médiích. Naopak téměř čtvrtina (24 % při součtu odpovědí „málokdy“ a „vůbec“) respondentů uvedla, že informace o politickém dění z médií nezískává vůbec nebo jen málokdy.

Graf č. 9: Sledování informací o politickém dění v médiích

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Tabulka č. 11 ukazuje frekvenci sledování informací o politickém dění v médiích podle sledovaných charakteristik. Podle odpovědí se zdá, že velmi často sledují tyto informace v médiích obzvláště muži (35 %), vysokoškolsky vzdělaní respondenti (43 %) a respondenti, kteří slouží v armádě 10-20 let (38 %).

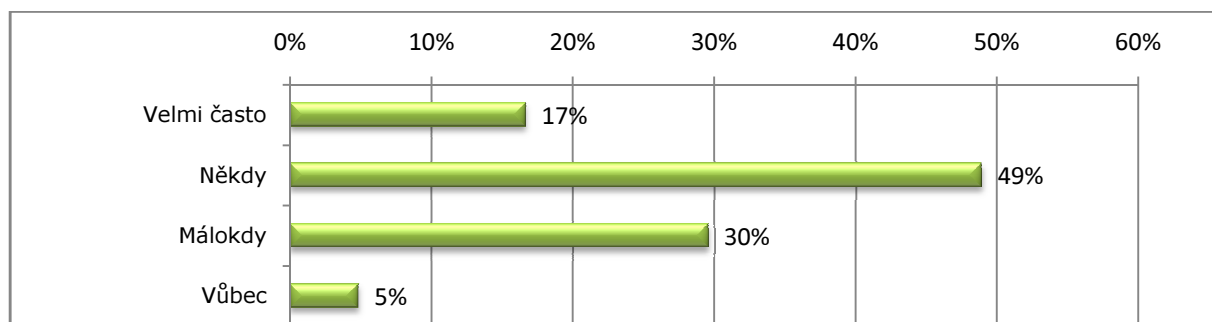
Tabulka č. 11: Sledování informací o politickém dění v médiích podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysokoškolské	<10	10-20	>20
Velmi často	56	6	15	34	13	30	27	5
	35%	25%	37%	30%	43%	31%	38%	29%
Někdy	69	11	17	50	13	44	28	8
	43%	46%	41%	43%	43%	45%	39%	47%
Málokdy	30	5	7	25	3	18	14	3
	19%	21%	17%	22%	10%	19%	19%	18%
Vůbec	7	2	2	6	1	5	3	1
	4%	8%	5%	5%	3%	5%	4%	6%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Podle rozhovorů slouží respondentům jako **informační zdroje** o politickém dění zejména **televizní zprávy, internet a rádio**. Dalším informačním zdrojem jsou, podle vyjádření respondentů, **diskuze** s kolegy v práci a přáteli, které praktikují v různé intenzitě všichni respondenti, jak je zachyceno v několika dalších úryvcích: „Politiku sleduju hlavně na internetu. S přáteli i kolegy diskutuju o politice často“ (Respondent 3). „Informace o politice čerpám ze sdělovacích prostředků. V omezené míře diskutuju o této situaci s přáteli“ (Respondent 2). „O politice se dozvídám z televizních zpráv hlavně, a pak o tom diskutujeme v práci s kolegy. Taky z rádia a internetu“ (Respondent 1). V grafu č. 10 prezentují odpovědi na otázku, zda respondenti **diskutují o politickém dění s přáteli**. Přibližně dvě třetiny respondentů (přibližně 66 % při součtu odpovědí „velmi často“ a „někdy“) uvedly, že diskutují s přáteli o politickém dění. Naopak přibližně třetina (přibližně 35 % při součtu odpovědí „málokdy“ a „vůbec“) respondentů uvedla, že s přáteli o politickém dění diskutuje jen málokdy nebo vůbec.

Graf č. 10: Diskuze o politickém dění s přáteli

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Frekvenci diskuzí o politickém dění s přáteli znázorňuje tabulka č. 12. Je zajímavé povšimnout si, že zatímco téměř pětina mužů (19 %) deklaruje, že o politickém dění s přáteli diskutuje velmi často, mezi ženami takto neodpověděla ani jedna (0 %).

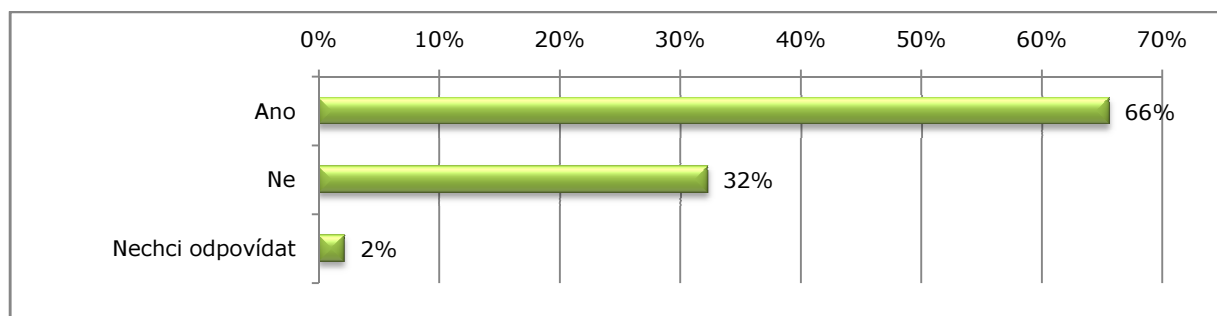
Tabulka č. 12: Diskuze o politickém dění s přáteli podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysoko-školské	<10	10-20	>20
Velmi často	31	0	8	17	6	16	12	3
	19%	0%	20%	15%	20%	16%	17%	18%
Někdy	79	12	21	53	17	43	39	9
	49%	50%	51%	46%	57%	44%	54%	53%
Málokdy	45	10	12	37	6	34	17	4
	28%	42%	29%	32%	20%	35%	24%	24%
Vůbec	7	2	0	8	1	4	4	1
	4%	8%	0%	7%	3%	4%	6%	6%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Dále mě zajímalo, zda a v jaké míře se vojáci a vojákyně **účastní voleb** (viz graf č. 11). Alespoň jedněch voleb se, podle získaných odpovědí, v poslední době zúčastnily přibližně dvě třetiny (66 %) dotázaných. Naopak žádných voleb se v poslední době nezúčastnila asi třetina (32 %) respondentů.

Graf č. 11: Účast na volbách

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

V tabulce č. 13 jsou zachyceny výsledky dotazníkového šetření na otázku, která zkoumala míru účasti respondentů na posledních volbách podle sledovaných charakteristik. Alespoň jedněch voleb se zúčastnily více než dvě třetiny žen (71 %) a o něco méně mužů (65 %). Podle vzdělání se voleb nejvíce účastnili respondenti s maturitou (69 %). Míra účasti na volbách klesala spolu s délkou služebního poměru.

Tabulka č. 13: Účast na volbách podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysoko-školské	<10	10-20	>20
Ano	105	17	25	79	18	68	44	10
%	65%	71%	61%	69%	60%	70%	61%	59%
Ne	54	6	16	32	12	28	25	7
%	33%	25%	39%	28%	40%	29%	35%	41%
Nechci odpovídat	3	1	0	4	0	1	3	0
%	2%	4%	0%	3%	0%	1%	4%	0%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

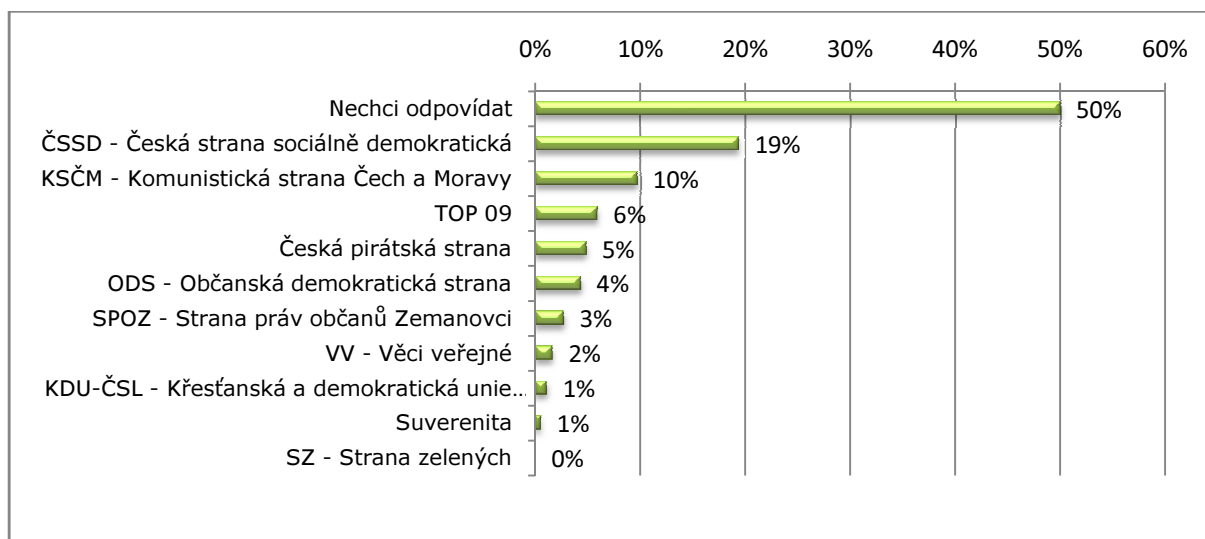
Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Téma voleb bylo zmíněno i během rozhovorů. Názor respondentů na to, zda **voliči mohou ovlivňovat politický vývoj v naší zemi**, se různil. Často byla respondenty vyjádřena naprostá **deziluze** vzhledem k možnosti ovlivnění politického vývoje skrze akt voleb. Respondenti také naznačili problém **nedodržování volebních programů** po volbách: „Voliči nemůžou prakticky ovlivňovat vývoj v naší zemi, protože se nikdy nestane, aby strana dostala nadpoloviční většinu a mohla prosadit svůj program. Výsledkem jsou koalice, které ničí programy stran“ (Respondent 7), a problém **stejnorodosti všech politických stran** (=všechny jsou stejně špatné): „V zásadě mají (voliči možnost ovlivňovat politickou scénu), ale nemají z čeho vybírat, protože ať zvolí

jakoukoli stranu, tak je to vždycky zlo. Malé strany mají ideály, mohly by leccos změnit, ale historie ukázala, že tomu tak není. Například Strana zelených nebo Věci veřejné (Respondent 3). *„Voliči vůbec nemají šanci ovlivnit vývoj v naší zemi, protože volí pořád jen stranu a ne konkrétní lidi, a jsou tam pořád ty stejné. Volby jsou jen formalita, občan tady nemá vůbec žádnou šanci něco změnit. Není prostě z koho volit“* (Respondent 8). Někteří respondenti ovšem zdůraznili **nutnost a důležitost volebních aktů** občanů: *„Ovlivnit vývoj v zemi voliči určitě mají, samozřejmě v tom smyslu, že jeden hlas nic neovlivní, ale kdyby si to říkal každý, tak by nechodil volit nikdo. Volit chodím pravidelně“* (Respondent 9). *„Nechci se vyjadřovat k politickým stranám. I když to možná zní v této zoufalé době přinejmenším podivně, každý z nás má možnost ovlivnit něco, a to alespoň svým hlasem při volbách. Pokud budeme jenom znechucení a rezignujeme tak na toto právo volby tím, že volit nepůjdeme, je to špatně“* (Respondent 13).

Pakliže se zaměříme na stranické preference vojáků a vojáků (viz graf č. 12), přesně polovina vojáků (50 %) se odmítla vyjádřit k tomu, jaká je jejich preferovaná politická strana. Výraznou převahu získala ČSSD (19 %) a KSČM (10 %). Vysoké procento odpovědí v kategorii „Nechci odpovídat“ může souviset s tím, že vojákům je upřena možnost angažovat se v politice, a proto se ani konkrétně nechtějí k tomuto tématu vyjadřovat.

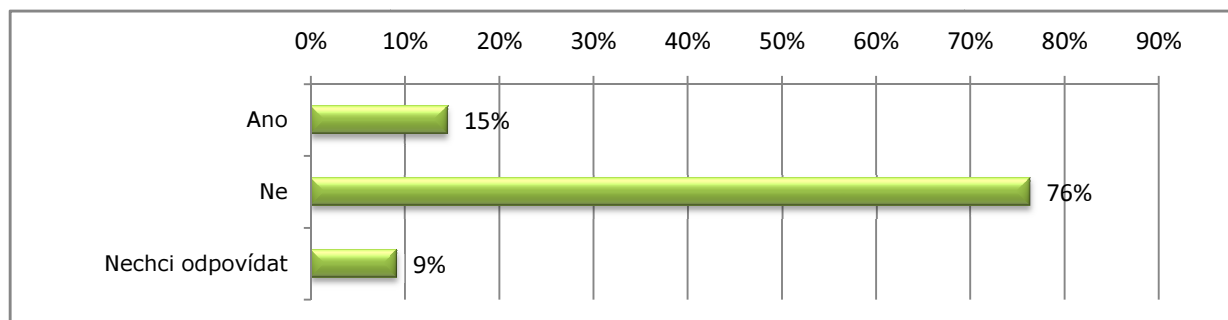
Graf č. 12: Preference volebních stran

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Graf č. 13 ale ukazuje, že vojáci a vojákyně by se z velké části ani angažovat v politice nechtěli (76 %). Určitá část respondentů (15 %) by ale pravděpodobně potenciální možnost angažovat se v politice využila.

Graf č. 13: Potenciální možnost angažovat se v politice

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Tabulka č. 14 nabízí pohled na potenciální zájem angažovat se v politice podle sledovaných kategorií. Zájem o angažování se v politice projevili častěji muži (16 %) než ženy (4 %), vysokoškolsky vzdělání lidé (37 %) než respondenti s maturitou (10 %) nebo s výučním listem (10 %). Podle výsledků dotazníkového šetření se zdá, že zájem o angažování se v politice se také zvyšuje s délkou služby.

Tabulka č. 14. Potenciální možnost angažovat se v politice podle sledovaných charakteristik

Varianty	Pohlaví		Vzdělání			Délka služby		
	Muž	Žena	Bez maturity	S maturitou	Vysokoškolské	<10	10-20	>20
Ano	26	1	4	12	11	8	14	5
%	16%	4%	10%	10%	37%	8%	19%	29%
Ne	124	18	34	92	16	81	52	9
%	77%	75%	83%	80%	53%	84%	72%	53%
Nechci odpovídat	12	5	3	11	3	8	6	3
%	7%	21%	7%	10%	10%	8%	8%	18%
Celkem	162	24	41	115	30	97	72	17
Celkem %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Politické iniciativy

Všichni respondenti během prováděných rozhovorů o existenci politických iniciativ věděli, ale tvrdili, že je takové iniciativy nijak zvlášť neovlivnily. Podle respondentů je dobře, že tyto iniciativy vznikají, v názorech na jejich účinnost se ale rozcházejí. **Politické iniciativy**, podle slov respondentů, **nemohou samy o sobě změnit politické prostředí nebo politickou kulturu**. Politické iniciativy nemají podle respondentů žádný, nebo jen omezený efekt z důvodu jejich **nestability a účelovosti**: „*Takhle, slyšel jsem o tom. Myslim si, že tyto iniciativy jsou jen součást politického boje před volbami, protože po volbách jejich hlas velice rychle utichne, protože vplují do těch stran, za které bojují. Nejsou to iniciativy, které by měly větší stabilitu. Iniciativy jsou, podle mého názoru, účelové. V České republice je nemyslitelný, aby působily celou dobu. Iniciativy ani nemohou něco změnit, protože to je chvilková forma politického boje. Dneska se nevládne pro občana, nemají šanci změnit nic. To by musela být další revoluce a*

radikálně se změnit politický prostředí tady v Čechách. Iniciativy mě nijak osobně neovlivnily" (Respondent 2), a **nedostatečných prostředků**: „Myslím si, že právě moc toho nezměněj. Protože na to nemaj prostředky, nemaj jak to změnit. Neovlivnila mě žádná taková iniciativa" (Respondent 3). Některými respondenty byly politické iniciativy vnímány pouze jako **součást předvolebního boje**, v rámci kterého tyto iniciativy slouží k diskreditaci konkurentů: „Ano, o politických iniciativách jsem zaslechl, ale je to akorát předvolební šaškárna a součást předvolebního boje o hlasy. Iniciativy mě ale vůbec nijak neovlivnily" (Respondent 8). „Je třeba si vždy položit otázku, co, jak a pro koho chtějí udělat svět lepším, zatím mi připadá, že některé se potřebují pouze vykřičet, popřípadě utvořit novou politickou stranu a pak jim dojde dech, nebo se historicky znemožní" (Respondent 13).

V jistých oblastech mohou být podle respondentů politické iniciativy důležité: slouží například jako **ukazatel problémů** na politické scéně: „Je dobře, že takové iniciativy vznikají, mohlo by jich být ještě více. Mohly by hodně změnit. Mohly by vyburcovat politiky, aby se probudili a konečně dělali něco pro lidi" (Respondent 1). „Politické iniciativy mohou na něco upozornit, třeba na korupci a někdo se toho může chytout a dál to rozvíjet" (Respondent 7), mohou také **zvýšit účast ve volbách**: „Tyhle iniciativy mohou maximálně ovlivnit počty hlasů tím, že zdůrazní důležitost každého hlasu" (Respondent 11), a mohou **ovlivnit výběr politické strany u nevyhraněných voličů**: „Je dobře, že politické iniciativy vznikají, i když mě osobně nijak neovlivnily. Mohou ovlivnit lidi, kteří nemají vyhraněné názory" (Respondent 9). Jejich **účinnost je ale podle respondentů podmíněna aktivitou samotných občanů**: „Politické iniciativy by mohly něco změnit, jenže to by vyžadovalo, aby český národ nebyl tak laxní" (Respondent 5). „Nic se nezmění, pokud nebudou chtít sami lidé" (Respondent 10).

Prosazování veřejných zájmů

Dalším tématem při rozhovorech byla schopnost vojáků a vojákyně aktivně prosazovat veřejné zájmy a jejich postoje k těmto aktivitám. Vojáci a vojákyně měli **zhodnotit vlastní schopnosti** a vyjádřit pocit, zda je možné prostřednictvím občanských aktivit něčeho dosáhnout. Respondenti vyjádřili největší podporu sběru podpisů na **petici na lokální úrovni** a **demonstraci** dostatečného množství lidí. Tyto projevy občanské aktivity podle nich mohou ovlivnit stav a vývoj veřejných záležitostí, k jiným formám projevů byli vojáci a vojákyně spíše skeptičtí. Co se týče praktické stránky věci, ukázalo se, že sami vojáci a vojákyně těchto projevů kromě petic nevyužívají: „Nemám s tím zkušenost. V naší společnosti utopie, protože se tím nic

nevyřeší. Možná petice na nějaké místní úrovni, na vesnici, kde se všichni znají. Výš ale rozhodně ne" (Respondent 2). „Petice nefungují většinou. Možná jen v rámci obce, ale tam o moc nejde většinou, na úrovni vlády tam je to úplně zbytečný. Demonstrace má význam, ale musí přijít dost lidí, aby se vytvořil tlak. Dopisy poslancům, to je holá zbytečnost. Myslím si, že je ani nečtou. Osobní zkušenost s tímhle nemám, znám to jen z médií zprostředkovaně. To by musel být atentát a zavést znova defenestraci, to by mělo význam" (Respondent 3). „Čím víc budou lidé protestovat, tím líp, je to potřeba! Češi neumějí správně demonstrovat, to se musíme naučit od Francouzů. Osobní zkušenost s tím zatím nemám, ale do budoucna to rozhodně nevylučuju" (Respondent 8).

Správný občan

Jak jsem ukázala v teoretické části, občanství znamená příslušnost k nějakému státu, která je spojena s právy a povinnostmi. Jak ale občanství vnímají sami respondenti? Co podle vojáků konstituuje správného občana? Podle odpovědí respondentů by ideální **správný občan** České republiky měl mít **české občanství** a měl by **využívat práva občanů** České republiky: „Správný občan by měl znát svá práva a využívat je, zejména využívá práva volit" (Respondent 10). „Měl by mít české občanství, pokud se bavíme se o správných občanech České republiky. Protože žijeme v České republice" (Respondent 3). Správný občan by si také podle respondentů měl **plnit své povinnosti** – dodržovat zákony, platit daně a neomezovat svobody druhých: „Správný občan by neměl porušovat zákony a neměl by omezovat svobodu druhých. Naopak by si měl plnit své povinnosti, hlavně platit daně" (Respondent 9). „Správný občan by měl ctít zákony a neměl by krást a páchat zločiny" (Respondent 4). „Správný občan by se měl snažit o klidné soužití s ostatními občany, měl by se chovat slušně, a neměl by dělat bordel" (Respondent 6). Jak je vidět z odpovědí respondentů, důležitým motivem je **slušnost** občana vůči společenství. Zdá se tedy, že při zhodnocení kvalit správného občana hraje podle vyjádření respondentů velice důležitou roli **občanský étos** neboli morálka, což potvrzují další úryvky: „Pokud bereme správného občana ve smyslu morálky, tak by se měl starat o své okolí, o ostatní lidi a dodržovat zákony, a to hlavně morální. Pozor, morální zákon nerovná se zákon státu! Měl by budovat lepší životní podmínky pro sebe a pro ostatní. Definice správného občana podle státu je platit daně a být zticha" (Respondent 8). **Vzorem** správnému občanovi by měli být v ideálním případě **politici**: „Měl by se chovat čestně, ovládat pravidla slušného chování. Neměl by vědomě ubližovat jiným. Vzorem by nám měli být politici, ale to u nás bohužel moc neplatí" (Respondent 1). Zmíněno bylo i **právo občanů na odpor** v případě špatné vlády: „Za podmínky, že stát bude fungovat tak jak má, politická garnitura bude vládnout tak jak má, bude občan dodržovat zákony. Když to vláda plnit nebude, občané se budou bránit a například provedou defenestraci, čili oko za oko, zub za zub" (Respondent 2).

Pokud bych měla shrnout názory respondentů na jednání správného občana, pak je možné říci, že správný občan by měl znát svá práva a využívat jich, na druhou stranu by měl dodržovat správní řád země a plnit si své povinnosti. Měl by se chovat slušně a nekonfliktně, měl by také respektovat druhé a řídit se morálním řádem.

Aktivní občan

Podle výsledků rozhovorů se zdá, že to, zda se vojáci a vojákyně dokážou ztotožnit s rolí aktivního občana ve smyslu občanské a politické participace, závisí především na jejich vlastní definici takového občana a chápání tohoto pojmu. Vojáci a vojákyně podle svých odpovědí chápou pojem **aktivní občan** v několika rovinách. Tou první je **občanská a politická participace**, v rámci které se občan účastní veřejných záležitostí. Aktivní občan se v tomto smyslu zajímá o věci veřejné, diskutuje o nich, píše do novin nebo navrhuje řešení problémů vedoucí ke zlepšení v nejrůznějších oblastech. Umí prosadit své názory a svou iniciativou přispívá k zlepšení stavu věcí na lokální i národní úrovni: „Aktivní občan dělá něco pro stát nebo pro město, kde žije“ (Respondent 6). „Aktivní občan je člověk, který se zúčastňuje veřejných akcí, nebojí se prosazovat svoje názory a snaží se uplatnit svoje dovednosti v životě. Sama se za aktivního občana považují, jelikož splňují tyto podmínky“ (Respondent 9).

O **reálné participaci** v praktické rovině však byly některými respondenty vyjádřeny **pochybnosti**: „I když mi připadá, že některý lidi jsou aktivní hlavně u piva, co by všechno udělali a jak. Ale přitom neudělají a nezmění nic“ (Respondent 1). Pro jiné je participace občanů přímo **utopií**, jelikož občané nemají důvod být aktivní, protože v podmínkách České republiky nemají šanci cokoliv zlepšit, navíc z participace nic nemají: „Neláká mě být aktivním občanem, v tomhle státě v tom nevidím smysl. Nejsem přesvědčená o tom, že bych byl schopná něco změnit“ (Respondent 3). „Aktivní občan se zajímá o dění ve státě a snaží se to ovlivnit (odmlčení). Já se za něj nepovažuji, na to jsem příliš rezignovaná“ (Respondent 8). „Měl by se snažit pomáhat tam, kde je to potřeba, ale já se za něj nepovažuji, jelikož se to v dnešní době nevyplácí“ (Respondent 12). „Pro mě je to utopie, že by někdo měl být třeba ve městě aktivní zadarmo a nějak se angažovat (odmlčení). Ne.“ (Respondent 2). Někteří respondenti chápali participaci jako pouze jednu vrstvu konstituce aktivního občana: „Aktivní občan má mnoho vrstev, může jít o občana politicky aktivního, sportovně aktivního, pracovní aktivního, za aktivního občana se pokládám, protože pracuju, studuju, podnikám, platím daně“ (Respondent 11).

Druhou rovinou vnímání pojmu aktivní občan je rovina **„hujerství“**. Hujer je příjmení studenta z filmu „Marečku, podejte mi pero!“, které postupem času zlidovělo a označuje se jím člověk, který se svými vlastnostmi podobá právě filmové postavě Hujera.

Mezi takové vlastnosti patří přehnaná ctižádost, podlézavost a příliš velká snaživost, která ostatním vadí. Respondenti, kteří vnímají aktivního občana jako „Hujera“, jej charakterizují jako přespříliš všímavého člověka, který řeší věci, do kterých mu nic není: „*Tak když si mám představit aktivního občana, vybaví se mi student Hujer, který je až moc aktivní a snaživý (odmlčení). Já si nemyslím, že je potřeba být v dnešní době takto aktivní*“ (Respondent 7). „*Aktivní občan? (údiv) Představím si člověka, kterej je strašně všímavej a má potřebu všechno řešit, i naprosto nepodstatný a nedůležitý věci*“ (Respondent 5). „*Aktivní občan je takový, který do všeho kecá. Já se za aktivního občana nepovažuju, jelikož jako voják mám omezená práva, která musím ctít*“ (Respondent 10). Krajním bodem tohoto pohledu je charakteristika aktivního občana jako **donašeče**: „*Tak to si představuju bonzáky, donašeče, agitátory, kteří pořád něco organizuju (odmlčení). Představuju si to jako něco negativního. Nebo třeba agitátoři stran, pořádající mítinky pro politické strany*“ (Respondent 3).

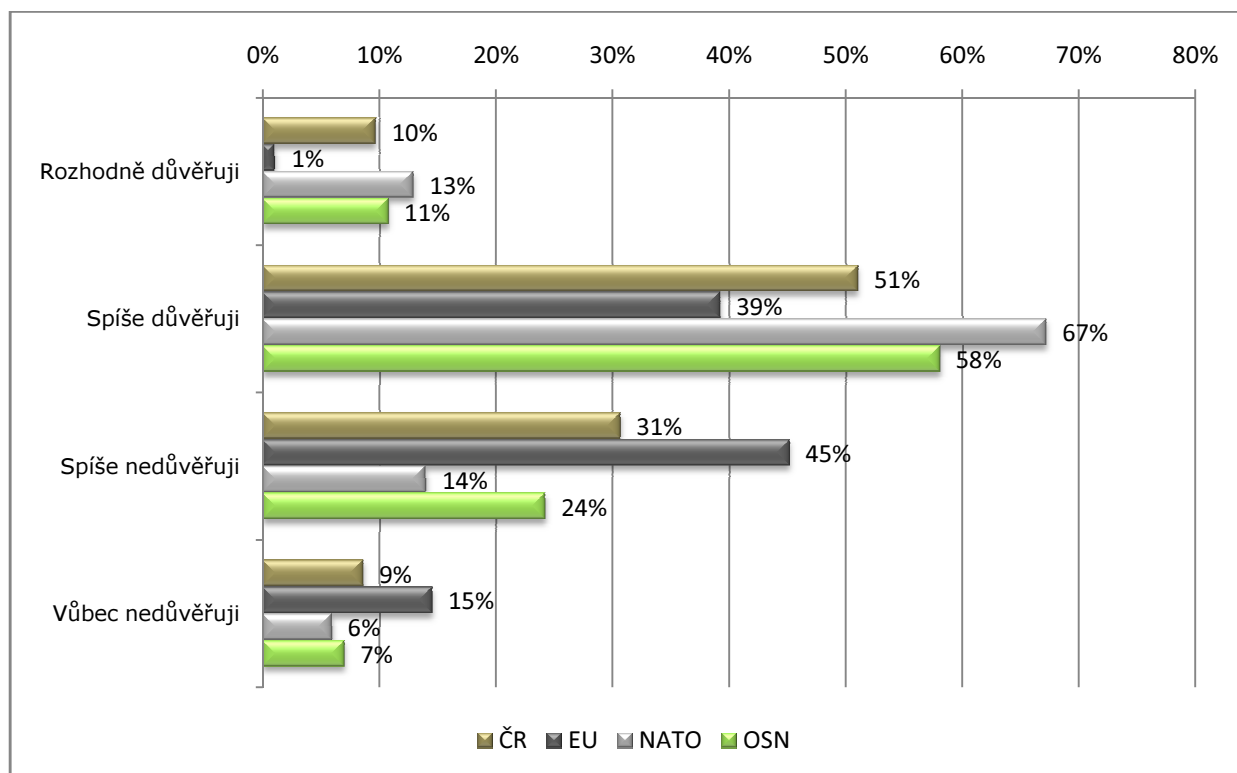
Zatímco se správným občanem se většina respondentů dokázala ztotožnit, jelikož respondenti podle svých slov dodržují zákony, plní si své povinnosti a ctí základní morální principy, ke ztotožnění s aktivním občanem většinou nedošlo. Aktivní občanství je většinou respondentů chápáno ve smyslu participace, něčeho, co jde nad rámec povinností správného občana. Aktivní občanství vyžaduje aktivitu, která nemusí mít požadované dopady a nijak se respondentům nemusí vrátit zpět. Respondenti, kteří si aktivní občanství spojili s negativním obrazem, se s ním také neztotožnili. U ztotožnění došlo pouze v těch případech, kdy si respondenti nepředstavovali aktivní občanství ve smyslu participace, ale jako rozmanitost aktivit vykonávaných občany (práce, studium, podnikání, sportování).

Důvěra institucím

Jak ukazují výsledky zachycené v grafu č. 14, je důvěra respondentů vůči České republice, Evropské unii, Severoatlantické alianci a Organizaci spojených národů různě velká. Podle četnosti odpovědí projevují vojáci a vojákyně ze zmíněných institucí nejvíce důvěru vůči NATO (80 % při součtu odpovědí „*rozhodně důvěřuji*“ a „*spíše důvěřuji*“) a OSN (69 % při součtu odpovědí „*rozhodně důvěřuji*“ a „*spíše důvěřuji*“). O něco menší, ale stále nadpoloviční podíl (61 % při součtu odpovědí „*rozhodně důvěřuji*“ a „*spíše důvěřuji*“) vojáků a vojákyně důvěřuje i České republice jako takové. Co se týče důvěry respondentů, nejhůře skončila EU, které důvěřuje méně než polovina dotázaných (40 % při součtu odpovědí „*rozhodně důvěřuji*“ a „*spíše důvěřuji*“). Za povšimnutí stojí také fakt, že zatímco četnost výběru kategorie „*rozhodně důvěřuji*“ je poměrně vyvážená v případě institucí ČR (10 %), NATO (13 %) i OSN (11 %), tak v případě EU je mizivá (1 %).

Důvěra k těmto institucím je dlouhodobě monitorována také u české veřejnosti. Podle výzkumu „Důvěra vybraným politikům a institucím v mezinárodním kontextu – duben 2011“, se OSN těší důvěře více než tři pětiny (63 %) české veřejnosti, nevěří jí jen o něco málo více než čtvrtina (27 %) českých občanů. V případě NATO důvěřující představují více než polovinu dospělé populace (56 %), o něco málo více než třetina (35 %) českých občanů Severoatlantické alianci nedůvěřuje. Rozdíly v důvěře vůči NATO a OSN závisí na věku (s rostoucím věkem důvěra klesá) i vzdělání (čím vyšší, tím větší důvěra) (Centrum, 2011d). Podle výzkumu agentury STEM důvěřuje EU 46 % občanů ČR. STEM upozorňuje na to, že dosavadním minimem, zjištěným v letech 2001, 2004 a 2007 byla důvěra 50 % občanů a dodává, že nedůvěru k EU vyjadřují častěji občané starší, lidé se vzděláním bez maturity, občané špatně materiálně zajištění a zejména lidé levicově orientovaní (Středisko, 2011c). Z výše uvedeného můžeme usoudit, že deklarovaná míra důvěry vojáků a vojaček v mezinárodní instituce do jisté míry kopíruje výsledky získané u české veřejnosti s tím, že míra důvěry v organizace OSN a NATO je mírně vyšší, naopak důvěra v EU o něco nižší, než u české veřejnosti. Neustále se snižující důvěra k EU může souviset i se současnými ekonomickými problémy eurozóny.

Graf č. 14: Důvěra institucím ČR, EU, NATO a OSN

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Menší důvěra, nebo chceme-li větší nedůvěra, vůči EU se projevila i během rozhovorů. Zatímco potřebnost NATO a OSN byla respondenty uznána, postoj k EU byl rezervovaný a spíše kritický: „NATO smysl má, s tím souhlasím. Protože vytváří silnou

vojenskou alianci. Kdyby nás někdo napadl, stojí za náma velká síla. OSN je dohledovej prvek a myslim, že potřebnej. Když pomínu Evropskou unii, tak si myslim, že spolupráce s těmahle organizacema má přínos pro Českou republiku. Pro mě je Evropská unie jako sovětskej svaz a myslim, že stejně tak dopadne, to znamená, že se rozpadne. Myslím, že z toho těží větší státy jako je Francie, Německo a to je asi tak všechno. Pro náš stát by bylo lepší, kdyby nebyl součástí Unie. Všechno je diktovaný Evropskou unií, omezení, kvóty, musíme se jim podřizovat. Nesouhlasim ani s eurem, a ani bych nechtěl, (odmlčení) no ted' určitě ne (!), aby tady bylo" (Respondent 3). Respondenti vyzdvihovali způsob **zabezpečení ochrany aliančním způsobem**: „Je dobré, že se zabezpečuje kolektivní ochrana v dnešním světovém zřízení. Stále se snižuje rámec prostředků, které armády mají, takže se zabezpečuje kolektivně. Jinou otázkou je způsob zabezpečování té ochrany. Tedy kolektivní ochrana je dobrá, ale samotný provádění, na to má každý jiný názor. Já si myslim, že přínosem to je, minimálně, že jsou mezinárodní závazky vyplývající z téhle kolektivní ochrany" (Respondent 2).

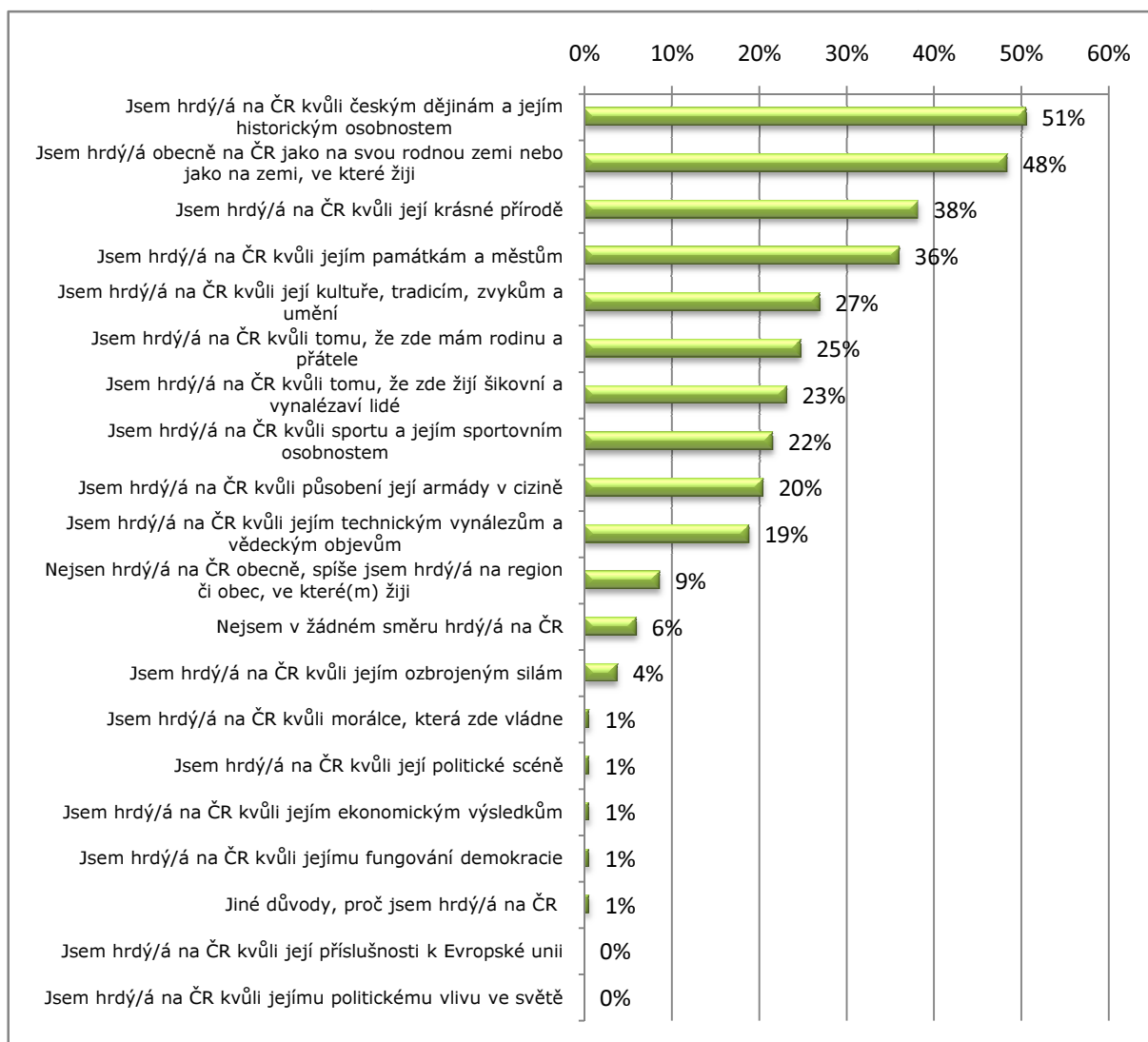
7.4. Vlastenectví u příslušníků Armády České republiky

Dotazníkové šetření ukázalo, jaké důvody nejčastěji zakládají důvod k hrdosti na Českou republiku u respondentů. Výsledku jsou znázorněny v grafu č. 15. Protože respondenti mohli vybírat více možností, součet netvoří 100 %. Důvody jsem seřadila podle výskytu jejich četností ve výzkumu.

Pokud jde o pocit národní hrdosti respondentů, většina jej vyjádřila v souvislosti s „českými dějinami a historickými osobnostmi" (51 %). Téměř u poloviny respondentů zakládá pocit hrdosti důvod, že Česká republika je jejich „rodná země nebo země, kde dlouhodobě žijí" (48 %). Více než třetina respondentů je na Českou republiku hrdá kvůli „krásné přírodě" (38 %) nebo „památkám a městům" (36 %). V pomyslném žebříčku následuje „kultura, tradice, zvyky a umění" (27 %), „mám zde rodinu a přátele" (25 %) a „žijí zde šikovní a vynálezaví lidé" (23 %). Přibližně pětina respondentů je na Českou republiku hrdá kvůli „sportu a sportovním osobnostem" (22 %), „působení armády v cizině" (20 %) a „technickým vynálezům a vědeckým objevům" (19 %). Naprosto mizivé procento vojáků deklarovalo, že jejich hrdost na Českou republiku zakládá „morálka, která zde vládne" (1 %), „politická scéna" (1 %), „fungování demokracie" (1 %) nebo „ekonomické výsledky" (1 %). Mezi respondenty se nenašel nikdo takový, kdo by byl na Českou republiku hrdý kvůli jejímu „politickému vlivu ve světě" nebo kvůli její „příslušnosti k Evropské unii". Pro určitou část respondentů není otázka hrdosti na Českou republiku relevantní, protože „nejsou na ČR hrdí v žádném směru" (6 %), někteří

jsou „spíše hrdi na region či obec, ve které žijí“ (9 %), tedy na nižší územní celek než Českou republiku obecně.

Graf č. 15: Hrdost na Českou republiku ve vybraných oblastech

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Vlastenectví neboli patriotismus definuje „Velký sociologický slovník“ (1996) jako oddanost k pospolitosti, k níž člověk náleží. Podle Havla (1997) by se vlastenectví v tradičním pojetí mělo redefinovat kvůli postupnému oslabování národního státu. Evropané budou muset podle něj chápat jako svou vlast Evropu, nebo ji budou muset chápat jako vlast svých vlastí. To však bude možné jen v případě, že vlast budou chápat jako otevřenou strukturu. Prezident Václav Klaus (2011) naopak chápe vlastenectví zejména jako obranu demokratického státu v jeho tradičním pojetí, a za nebezpečné tendence pokládá sílící vliv Evropské unie a multikulturalismus. Jak je vidět, vlastenectví může být chápáno v několika rovinách. Zajímalo mě, jak vlastenectví rozumí samotní vojáci a vojákyně. Chápejí spíše jako obranu tradičního národního státu? Nebo má jejich pojetí vlastenectví blíže k otevřené struktuře, o které mluví Havel?

Vojáci a vojákyně **definovali vlastenectví** jako **kladný vztah k vlasti, který má zároveň emotivní složku**, jak ilustruje následující úryvek: „*I když člověk žije v nějaké zemi, nemusí být vlastencem a nemusí pro něj být daná země vůbec důležitá, může mu být bližší třeba město, ve kterém žije. Vlastenectví je kladný vztah k zemi, ve které se člověk narodil nebo kde dlouhé roky žije. Když se pak člověk například odstěhuje do zahraničí, cítí se být srdcem v rodné zemi. A když mu to situace umožní, tak se často vrací zpět, aby mohl dožít život tam, kde se cítí být doma. Já se cítím být doma v České republice, a kdybych byla jinde, tak se sem budu vždycky ráda vracet. Je to spojené i s tím, že zde žijí lidé, které mám ráda – takto chápu podstatu vlastenectví*“ (Respondent 9).

Vlastenectví s sebou podle odpovědí respondentů zároveň nese nutnost **respektovat druhé**: „*S vlastenectvím si spojuji pouze pozitivní představy, rozhodně se nejedná o prázdný pojem, ale definicím se chci vyhnout. Vlastenectví by však nikdy nemělo přerůst v nezdravý nacionalismus. Vlastenectví je také o tom, jak respektovat ty, co žijí vedle nás, státy, národy. Pochopitelně tento respekt musí být (odmlčení), nebo by měl být oboustranný. Pojmy jako láska k vlasti, patriotismus jsou určitě aktuální v dnešní době, v té zdravé formě vzájemného respektu*“ (Respondent 13).

S jakými **obsahy** vojáci a vojákyně spojují vlastenectví? Respondenti si podle odpovědí z rozhovorů spojují vlastenectví zejména s **obranou**. Tato obrana byla zmiňována v různých směrech – jako obrana vlasti obecně, vojenská obrana, obrana jazyka, obrana sounáležitosti, obrana hodnot společnosti a také jako obrana českého trhu (ve smyslu upřednostňování českých produktů nebo české pracovní síly).

Pokud jde o konkrétní projevy vlastenectví, dá se za ně považovat respondenty vyjádřená **hrdost na vlast, národ, historii a tradice národa a státu, hodnoty společnosti a celkově na to, že člověk je občanem České republiky, pomoc při zajišťování obrany České republiky působením v armádě a preference českých výrobců při nakupování produktů**. Zmíněno bylo také **fandění** českým národním týmům při mezinárodních sportovních utkáních a **ochota podniknout akce v zájmu vlasti a národa**. Celkově bylo z rozhovorů znát, že vojákům a vojákyním je koncept vlastenectví bližší, než koncept aktivního občanství, jelikož s konceptem vlastenectví se dokázali ztotožnit, a sami sebe často pokládali za vlastence (spíše na úrovni myšlenkové než praktické). Cílem by měl být podle respondentů fakt, že Česká republika bude ctěna jinými státy a národy, k čemuž by měli vlastenci svým dílem přispívat nebo se o to alespoň snažit: „*Vlastenec je hrdej na svůj národ, snaží se dělat něco pro svůj národ a chce pro něj to dobrý. Vlastenec upřednostňuje zájmy národa před svýma vlastnima. Považuju se za vlastence v tom, že mám rád český národ, jsem hrdej na českou tradici a historii, na to co jsme dokázali, a za to, a na obranu toho, bych byl ochotnej podnikat i*

nějaký akce" (Respondent 8). „Vlastenectví je hrdost na to, že jsem občan České republiky a myslím si, že je to i dnes aktuální. Za vlastence se považuju a myslím, že každé voják musí být vlastenec, je to v naší rodinné tradici" (Respondent 11). „Pod pojmem hrdost na vlast si představuji euforii při sportovních zápasech, například během Olympiády, kdy jsme hrdý na sportovce, který svými výkony proslaví naši zemi. Hlavně si s tím spojuji sport, kdy všude vidíme vlajky, a naplno se projevuje příslušnost sportovců k jednotlivým zemím" (Respondent 9). „Za vlastence se považuju, protože se nebojím otevřeně své vlastenectví v rámci zdravých mezí projevit, což občas v dnešní české společnosti bohužel způsobuje výsměch. Dále jsem přesvědčen o tom, že jako národ máme být stále na co hrdí, a není to jenom pivo, hokej a Hurvínek" (Respondent 13).

Někteří respondenti uvedli, že se cítí být vlastenci a že každý voják by měl být ze své podstaty vlastencem. Byla však zároveň vyslovena nejistota mezi uvedeným předpokladem (voják = vlastenec) a skutečnou realitou (voják = žoldněř). Jiní respondenti se za vlastence nepovažovali, ani si nemysleli, že by vojáci nutně museli být vlastenci. Důvodem, proč se respondenti nepovažovali za vlastence, byl podle jejich vyjádření fakt, že necítí hrdost na svou vlast (zejména kvůli stavu politické scény), a že pro vlast nedělají nic speciálního: *„Vlastenectví cítím jako hrdost na to, že žiju v téhle zemi, ale sám tenhle pocit nemám. Necítím se být vlastencem, i když se domnívám, že by jimi být vojáci měli" (Respondent 12). „Výrazy jako láska k vlasti nebo patriotismus jsou natolik omílaná slova, že jsou to v dnešní době v podstatě prázdné pojmy, většina lidí si pod tím nedokáže nic konkrétního představit. Nemyslím si, že dělám něco speciálního, abych se mohl považovat za vlastence" (Respondent 7). „Za vlastence se nepovažuju, protože pro vlast nedělám nic speciálního, jenom jsem se tu narodil (odmlčení). No vlastně, při sportu fandím našim a nakupuju český výrobky, jinak to moc neprožívám" (Respondent 5).*

Za **vliv oslabující vlastenectví** byla identifikována **globalizace**, například působení zahraničních firem v České republice: *„Negativním vlivem pro vlastenectví je přítomnost mezinárodních firem v České republice, když například zaměstnanci musí používat jinou řeč než svou rodnou" (Respondent 9). Dále pak **současná politická situace**: „Pod pojmem vlastenectví se mi teď už vlastně ani nic nevybaví, maximálně tak hokej nebo sportovní výsledky. Protože celá naše republika se nevyvíjí dobrým směrem a negativní vliv na to má naše politika. Za vlastence se považuju tak půl na půl, ještě trochu jo. Doufám, že se situace zlepší, a zas budeme moct být na naši zemi hrdý" (Respondent 6). „Pokud beru v úvahu současnej politickej establishment, tak to vlastenec nejsem, protože tam není být na co hrdý" (Respondent 8). Vojáci v několika případech oddělovali vojenskou složku vlastenectví (obrana vlasti) a občanskou složku vlastenectví: *„Jako voják se cítím být vlastencem. Jako občan ne. Na co má být člověk v téhle**

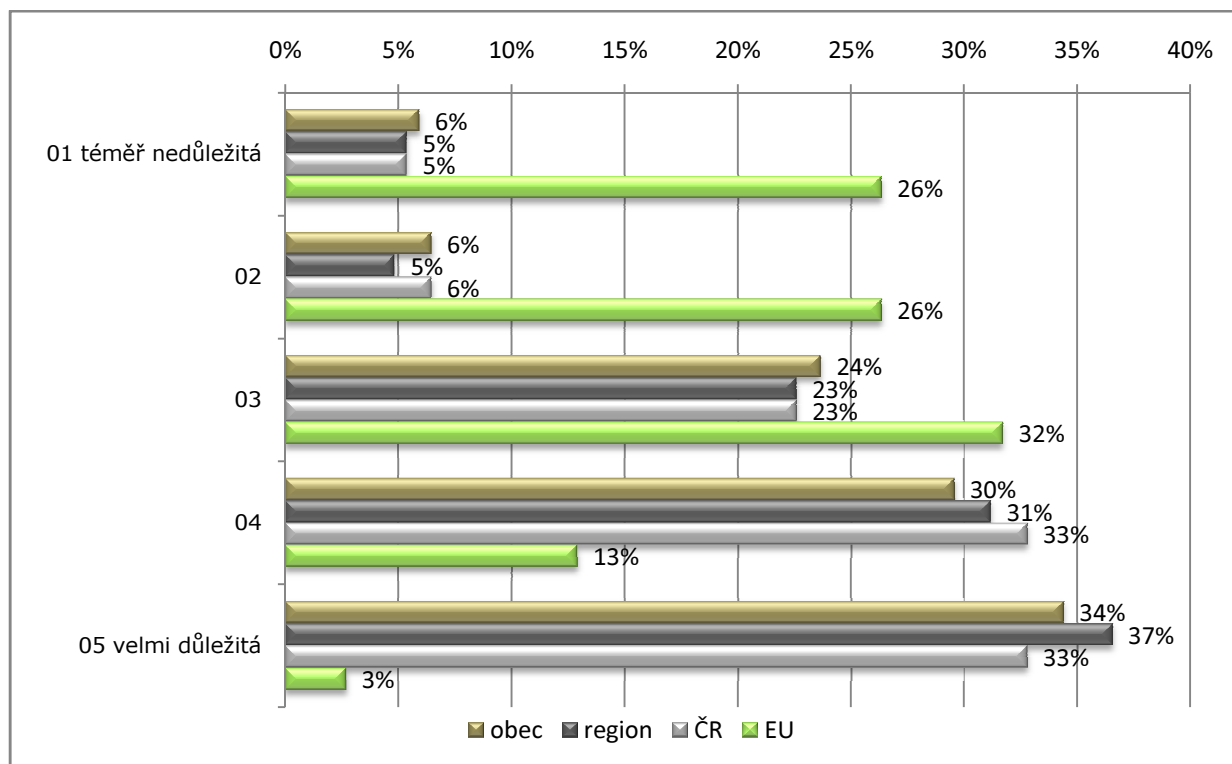
republice hrdý? Maximálně na minulost. Kdysi jsme byli silný národ v srdci Evropy. Každý nás ctí, znal a uznával. Nyní jsme nic" (Respondent 10). Současný občan České republiky tedy podle názoru respondentů nemůže být hrdý na současný vývoj ani na postavení České republiky ve světě, nezbývá tak než se obracet k dějinám a být hrdý na minulost.

Naopak faktory, které podle názoru respondentů **posilují vlastenectví**, jsou **dlouhý pobyt v cizině** a **ozbrojený konflikt**: „*Při současné globalizaci se tohle vytrácí, v rozvinutých krajinách hlavně. Ale myslím si, že v krajinách, kde probíhá ozbrojený konflikt, se tyhle pojmy (vlastenectví, hrdost na vlast) velmi rychle zaktualizují, tam kde je dlouho mír a jsou globalizační projevy, tak se to vytrácí*" (Respondent 2). „*Myslím, že své kořeny a lásku k vlasti vnímá člověk intenzivněji, pokud je dlouhodoběji v cizině*" (Respondent 1). Za inkubátor vlastenectví byla respondenty označena komunita nebo rodina, ve které vyrůstají: „*Když člověk vyrůstá v nějaké komunitě lidí, tak si myslím, že musí mít rád svou vlast*" (Respondent 1).

Vztah k územním jednotkám

Respondenti odpovídali také na otázky, které zkoumaly jejich intenzitu vztahu k různě definovaným územním jednotkám. Důležitost územních jednotek vyjadřovali pomocí pětibodové škály, na které hodnota 01 znamenala téměř nedůležitý význam a hodnota 05 velmi důležitý význam. Výsledky zachycené v grafu č. 16 ukazují, že téměř stejně silné sepětí vojáci a vojákyně deklarují jak ke své obci a regionu, tak k České republice jako celku (při součtu stupňů největší důležitosti 04 a 05 – obec 64 %, region 68 %, Česká republika 66 %). V rámci územních celků počínaje místem bydliště až po republikovou úroveň tedy existují v hodnocení vojáků a vojákyně pouze minimální rozdíly. Jako o poznání slabší v porovnání s předchozími případy vyznělo sepětí vojáků a vojákyně s Evropskou unií. Výsledky zachycené v grafu č. 16 dokládají, že Evropská unie je velmi důležitá jen pro 3 % respondentů, naopak téměř nedůležitá pro 26 % vojáků a vojákyně.

Graf č. 16: Míra důležitosti územních celků

Zdroj: vlastní výzkum (březen 2011)

Spolupráce armády a veřejnosti při zajišťování obrany, ochrany a bezpečnosti

Při otázce, týkající se **spolupráce armády a veřejnosti** při obraně, ochraně a bezpečnosti, dospěli respondenti ke vzácné shodě, při které všichni bez rozdílu konstatovali nutnost větší spolupráce na tomto poli, a kvalitnější přípravy civilního obyvatelstva na možná rizika. Jako možné **formy zapojení občanů** byly jmenovány následující možnosti: **výuka a výchova na školách, větší informovanost** občanů o možnostech přípravy a spolupráce, **znovuzavedení krátké povinné vojenské služby**, sestavení **domobrany** nebo posílení **aktivní zálohy**.

Důvodem pro větší zapojení má být fakt, že **obrana země je občanská záležitost**. Respondenti byli ve shodě se Stejskalem (2004), který kritizuje současné přílišné spoléhání na jednostranné budování kapacit oficiálních institucí a upozorňuje na fakt, že většina obyvatelstva by v případě ohrožení byla nepřipravená jednat. Občané jsou podle respondentů odpovědní za bezpečnost, obranu a ochranu a měli by hrát významnější roli. Podle respondentů má být občan vycvičen a vyzbrojen a všichni občané by se měli podílet na obraně vlasti: „*Obrana a ochrana vlasti je občanská záležitost, občané by se určitě na jejím zajištění měli nějak podílet. Minimálně by se měla zvýšit jejich informovanost v tadyté oblasti*“ (Respondent 6). „*Myslím si, že občané by se zcela jistě měli podílet na zajištění bezpečnosti státu. Už máme aktivní zálohy, líbila by se mi větší výchova na školách a zavedl bych znova povinnou vojenskou službu na tři měsíce*“

intenzivního výcviku" (Respondent 7). „Samozřejmě, občan by se měli podílet na zajištění bezpečnosti. Vzal bych příklad ze Švýcarska, kde je vyškolen a ozbrojen každý občan a inspiroval bych se původníma Američanama" (Respondent 8). Bylo také naznačeno pole možné angažovanosti vojáků v neziskových organizacích díky jejich zkušenostem z krizových situací: „Vojáci mají zkušenosti z krizových situací a mohli by tyto zkušenosti dál využívat i při práci v neziskových organizacích" (Respondent 9). Respondenti také uvedli překážku spolupráce, kterou je finanční náročnost uvedených akcí.

Závěr empirické část

V této diplomové práci jsem se snažila najít odpovědi na základní stanovené výzkumné otázky, které zní: „Co pro současné vojáky a vojákyně znamenají pojmy občanství a vlastenectví, a jak se promítají do jejich praktického jednání? Jaké motivace jsou pro vojáky a vojákyně nejdůležitější pro výkon jejich služebního poměru?“ V této části se pokusím shrnout nejdůležitější poznatky této diplomové práce.

Při hledání odpovědi na otázku, co pro současné vojáky a vojákyně znamenají pojmy občanství a vlastenectví, a jak se promítají do jejich praktického chování, je jedním z možných přístupů možnost analyzovat motivace vojáků pro výkon vojenského povolání. Tento přístup jsem aplikovala i v empirické části této práce. Výsledky dotazníkového šetření ukázaly, že pro vojáky a vojákyně jsou při výkonu vojenské služby největšími (nebo alespoň nejčastěji zmiňovanými) motivacemi ty, které můžeme označit za zaměstnanecké (*pravidelný – jistý příjem* nebo *dlouhodobá jistota zaměstnání*) a postmoderní (*fyzický trénink, možnost služby v zahraničí a sportovní vyžití*). Avšak zdá se, že i některé institucionální motivace hrají pro vojáky a vojákyně podstatnou roli, obzvláště silnou se ukázala být motivace *služba vlasti*. Během rozhovorů se také ukázalo, že vojákyně a vojáci pokládají za důležité i další institucionální motivace jako *rodinná tradice*, nebo *historie a tradice armády*. Z institucionálního pohledu vidění vojenské služby vystupují do popředí normy a hodnoty, které podle Griffitha (2008) vytvářejí a udržují smysl pro povinnost a loajalitu u personálu. Klíčové jsou motivace jako služba vlasti, úsilí přispět k zajištění bezpečnosti, být společnosti přínosný, národní hrdost, patriotismus, zájem o osud vlasti či například posílení dobrého jména země na mezinárodní úrovni (Zetocha, 2007). Tyto motivace mají blízko ke konceptu občana vojáka.

Co se týče rozložení důležitosti těchto motivací podle různých sledovaných charakteristik, ukázalo se, že v tomto ohledu neexistují zásadní rozdíly. U všech sledovaných kategorií byla jako nejdůležitější motivace jednoznačně nejčastěji uvedena kategorie *pravidelný - jistý příjem*, která patří do skupiny zaměstnaneckých motivací. Zdá se tedy, že rozhodující motivací pro práci v armádě je pro vojáky a vojákyně finanční ohodnocení. Pětici motivací, které byly nejčastěji označovány za důležité, doplňuje zaměstnanecká motivace *dlouhodobá jistota zaměstnání* a postmoderní motivace *fyzický trénink, možnost služby v zahraničí a sportovní vyžití*. Zdá se, že přitažlivost vojenského povolání spočívá právě v unikátním mixu institucionálních, zaměstnaneckých a postmoderních možností motivací, který nemohou ostatní zaměstnavatelé nabídnout, a představuje tak na pracovním trhu konkurenční výhodu. Mezi klady vojenského

služebního poměru byly jmenovány možnosti *vzdělávání* a možnost *profesního růstu*, *sociální jistoty* (zaměstnanecké), *zajímavost a různorodost práce a fyzický trénink* (postmoderní) a *disciplína a řád* (institucionální). Záporně vojáci a vojákyně hodnotili některé specifické nároky jako například *časovou náročnost* vojenského povolání, která je spojena s častým *odloučením od rodiny*, vyšší pravděpodobnost *stěhování a ztrátu některých občanských práv a svobod*. Dále *system armádního myšlení a práce a nedocení funkce vojáka ze strany společnosti ani ze strany armády*. To odkazuje k institucionálnímu pohledu na vojenské povolání, prostřednictvím kterého vojáci a vojákyně skrze práci usilují o prestiž ve společnosti. Na základě předchozích provedených výzkumů jsem předpokládala, že u vojáků a vojákyně v mém vzorku budou převládat zaměstnanecké a postmoderní motivace, což se u výzkumu potvrdilo a je tedy možné konstatovat potvrzení hypotézy. Mezi institucionálními motivacemi byla u vojáků a vojákyně nejsilněji zastoupena motivace *služba vlasti*. Tato motivace má blízko ke konceptu občana - vojáka a republikánské tradici, která zdůrazňuje důležitost občanských ctností, a historicky identifikovala dobrého občana jako člověka ochotného zemřít na bitevním poli pro svou politickou komunitu (Krebs, 2009). *Služba vlasti* jako motivace pro vojenskou službu může v duchu republikánské tradice odkazovat na vazbu vojenské služby a občanství, k vědomému převzetí odpovědnosti za obranu komunity a vlasti. Představuje naplnění práva občana na obranu své země. Tresch (2011) uvádí, že být občanem v uniformě bylo vnímáno jako čest. Z provedených rozhovorů lze vyvodit, že jelikož si současní vojáci a vojákyně připadají nedocení ze strany společnosti, zřejmě by si přáli, aby byli společností nadále vnímáni jako občané, kteří činí pro společnost něco záslužného.

Jak vojáci a vojákyně chápou občanství? Podle jejich výpovědi konstituuje správného občana jeho schopnost využívat práv občanů České republiky a to zejména volebního práva. Dále by správný občan měl plnit své povinnosti, dodržovat zákony, platit daně a neomezovat svobody druhých. Vojáci a vojákyně během rozhovorů přikládali velký význam občanskému étosu - morálce, podle jejichž zásad by občané měli jednat. Během rozhovorů jsme také diskutovali pojem aktivní občan a participační rovinu občanství. Aktivní občan byl respondenty vnímán jako občan, který se zajímá o veřejné záležitosti a zúčastňuje se jich, ať už ve smyslu občanské či přímo politické participace. Svou iniciativou aktivní občan přispívá ke zlepšení stavu věcí na lokální i národní úrovni. Někteří respondenti však přirovnali aktivního občana k filmové postavě „Hujera“ a představili si pod tímto pojmem člověka, který je přehnaně ctižádostivý, přespříliš všímavý a zbytečně aktivní v oblastech, o které se zajímat nemusí a ani by neměl. Vyvrcholením negativního vnímání aktivního občana u vojáků je představa donašeče či agitátora.

Projevy občanství u vojáků a vojákyně, tedy jejich deklarovanou občanskou a politickou participaci jsem zkoumala zejména prostřednictvím dotazníkového šetření. Výsledky ukázaly, že téměř dvě třetiny respondentů se nějakým způsobem zapojily do činnosti organizací občanské společnosti. Nejvíce vojáků a vojákyně se nějakým způsobem zapojilo nebo zapojuje do činnosti zájmových spolků a sdružení, do činnosti kulturních, sportovních nebo vzdělávacích neziskových organizací a organizací mládeže. Většina vojáků a vojákyně v průběhu posledního roku přispěla na charitu a to různými způsoby. Vojáci a vojákyně přispívali zejména finančně, ale i materiálně či prostřednictvím vykonání dobrovolné práce. Respondenti během rozhovorů vyjadřovali své postoje k organizacím občanské společnosti. Za nejdůležitější oblast jejich působení byla vyhodnocena sociální oblast a jejich kontrolní funkce veřejné moci. I když byla respondenty zpravidla uznána důležitost organizací občanské společnosti, objevily se i kritické hlasy na jejich účet, zejména co se týče možné zpronevěry peněz a neefektivního využívání financí. Vyšší míra nedůvěry byla přitom projevena na adresy malých a neznámých organizací.

Rozsáhlá část výzkumu byla věnována také politické participaci vojáků a vojákyně. Podle výsledků dotazníkového šetření se o politické dění zajímá většina respondentů. Přibližně tři čtvrtiny dotázaných sledují informace o politickém dění v médiích a asi dvě třetiny respondentů diskutují s přáteli o politickém dění. Během rozhovorů vojáci a vojákyně hodnotili úroveň české politické scény jako špatnou, důsledkem čehož podle nich roste nedůvěra k politikům a politickým stranám a veřejnost se postupně stává čím dál laxnější, jelikož nevěří ve změnu k lepšímu. Změnit politické prostředí podle vojáků a vojákyně nemohou příliš ani samotné volby ani politické iniciativy, které v lepším případě dokážou pouze upozornit na problémy, či ovlivnit počty voličů. Respondenti uznali, že změna politického prostředí se neobejde bez aktivit samotných občanů, sami však přiznali velké rezervy ve vlastní politické participaci a jmenovali několik příčin zmíněného stavu: časová náročnost vojenského povolání, profesní omezení v požívání občanských práv a jejich přesvědčení o slabé účinnosti participace. Mezi nejúčinnější aktivity, prostřednictvím kterých se lze zapojovat do rozhodování o veřejných záležitostech byla zařazena petice na lokální úrovni a demonstrace většího množství lidí. Co se týče důvěry vojáků a vojákyně ve vybrané politické instituce, čtyři pětiny respondentů důvěřují NATO, přibližně dvě třetiny OSN a o něco méně také České republice jako takové. EU nedůvěřuje podle výsledku dotazníkového šetření ani polovina vojáků.

Vojáci a vojákyně během rozhovorů definovali vlastenectví jako kladný vztah k vlasti, který má emotivní složku. Vlastenectví podle nich odkazuje k obraně vlasti, vojenské obraně, obraně jazyka, sounáležitosti, hodnot společnosti i českého trhu. Pokud jde o konkrétní projevy vlastenectví, dá se za ně považovat respondenty vyjádřená

hrdost na Českou republiku, kterou většina vojáků při dotazníkovém šetření vyjádřila v souvislosti s *českými dějinami a historickými osobnostmi*. V návaznosti na předchozí zjištění je zajímavé povšimnout si, že hrdost na *politickou scénu* nebo *fungování demokracie* vyjádřilo naprosté minimum vojáků, kvůli *politickému vlivu* ve světě nebo kvůli *příslušnosti k EU* nebyl dokonce hrdý nikdo z oslovených. Mezi další projevy vlastenectví lze zařadit pomoc při zajišťování obrany České republiky působením v armádě, preference českých výrobců při nakupování produktů, fandění českým národním týmům a ochota podniknout akce v zájmu vlasti a národa. Vojáci a vojákyně se při rozhovorech často ztotožňovali s vlastencem a také vyjadřovali předpoklad, že každý voják by měl být vlastencem. Někteří z nich se však za vlastence nepovažovali, ani si nemysleli, že by vojáci nutně museli být vlastenci. Hlavním důvodem, proč někteří respondenti rezignovali na vlastenectví, byla absence hrdosti na Českou republiku zejména z důvodu špatného stavu politické scény a faktu, že pro vlast nedělají žádnou záslužnou činnost, která by zakládala právo považovat se za vlastence.

Vojáci a vojákyně konstatovali nutnost větší spolupráce občanů a armády při zajišťování obrany, ochrany a bezpečnosti. Občané jsou podle názoru respondentů nepřipravení na možná rizika a měli by se v této oblasti vzdělávat a více informovat. Přínosem by v této oblasti podle vojáků bylo znovuzavedení krátké povinné služby, sestavení domobrany nebo posílení aktivních záloh. Obrana země je podle vojáků občanská záležitost, proto by každý občan měl být vycvičen a vyzbrojen a všichni občané by se podle jejich názoru měli podílet na obraně vlasti.

Diskuze

Armáda České republiky je diskutovaným tématem, ať už z hlediska její funkce v současném světě, jejího financování či prokázané nehospodárnosti, ale debaty se vedou také například ohledně významu nasazení českých vojáků do zahraničních misí či schopností a kvalit profesionálních vojáků. V roce 2005 se v Armádě České republiky odehrála důležitá institucionální změna. Zavedením profesionální armády byla zrušena branná povinnost pro všechny dospělé muže. Tato změna se odrazila i ve společnosti, jelikož do té doby musel každý zdravý muž strávit část svého života v armádě, učil se používat zbraně, byl veden k disciplíně a byl soustavně připravován k obraně své země před vnějším ohrožením. Stav, kdy je většina občanů vedena a cvičena k obraně svého území trval mnohá desetiletí ve většině evropských zemí a je zachycen v konceptu občana – vojáka.

Koncept občana – vojáka vyrůstá z republikánské tradice, která podle Krebse (2009) historicky identifikovala dobrého občana jako člověka ochotného zemřít na bitevním poli pro svou politickou komunitu. Zároveň je tento koncept vyjádřením práva občana ozbrojit se na obranu své komunity. Počátky tohoto konceptu, je možné vystopovat už v řeckých městských státech. V klasické době, jak ilustruje Canfora (2005), splývalo občanství s obrazem občana jako válečníka. Pouze občané měli právo účastnit se válečných akcí a využití tohoto práva bylo vnímáno také jako naplnění hlavní úlohy svobodných dospělých mužů. Tradice občana – vojáka byla živá i systému římské občanské armády, jejíž příslušníci byli podle Minogua (1995) ochotni podřídit se tvrdému drilu a disciplíně, a nakonec i položit život za obranu a slávu Říma. Bylo by zajímavé zjistit, nakolik by se občané, kteří prošli vojenskou základní službou, ztotožnili s tímto ideálem. Kolik občanů by vnímalo vojenskou základní službu jako čestné splnění své občanské povinnosti, naplnění svého občanského práva a privilegium. Pokud bychom se přiklonili k argumentaci Krebse (2009), pak bychom mohli předpokládat, že toto číslo nebude příliš velké. Podle něj má státem vynucená povinná základní služba pramálo společného s patriotistickým smyslem pro povinnost a k ideálu občana - vojáka má možná blíže dobrovolné rozhodnutí vstoupit do armády. Proto si myslím, že má smysl zabývat se konceptem občana – vojáka a souvislostmi mezi občanstvím, vlastenectvím a vojenskou službou i v prostředí profesionálních armád.

Být příslušníkem armády představuje nutnost čelit zvýšeným nárokům na fyzický výkon a psychickou odolnost. Vojáci a vojákyně jsou vystavováni negativním dopadům časové náročnosti vojenského povolání na rodinný život, ztrácí některá občanská práva a svobody, mnohdy jim vadí styl armádního myšlení a práce. Navíc jsou přesvědčení, že za svou práci nejsou dostatečně oceněni ani ze strany veřejnosti, ani ze strany samotné

armády. Proč navzdory tomu všemu zůstávají u Armády České republiky? Tuto otázku jsem položila jim samotným, kteří měli v rámci dotazníkového šetření určit pět nejdůležitějších motivací, kvůli kterým působí v Armádě České republiky. Ve světle předchozích výzkumů jsem předpokládala, že převažující motivace pro výkon vojenské služby budou u mého vzorku zaměstnanecké a postmoderní. Tato hypotéza, která byla osou dotazníkového šetření a vyrůstala z jedné z výzkumných otázek, se potvrdila. Zajímavým zjištěním bylo, že za důležitou motivaci byla vyhodnocena *služba vlasti*, která patří mezi institucionální motivace. I když institucionální motivace odkazují podle Zetochy (2007) zejména ke vzniku národních států a konskripční armádě, nelze jejich význam podceňovat ani v současné profesionální armádě. Právě přesvědčení o významu služby vlasti, touha získat vojenskou hodnost, nosit vojenskou uniformu, pracovat v prostředí tvrdé disciplíny může přispět k rozhodnutí stát se vojákem. I když institucionální motivace nepatří mezi převažující motivace, přispívají k rozhodnutí setrvat u armády a vykonávat vojenskou službu.

Na první pohled se může zdát, že armáda a občanská společnost nemají žádné společné průniky. Opak je však pravdou, armáda chrání v případě ohrožení životy občanů, jejich práva, majetek a vše, co je obklopuje. Chrání vlast, ke které se občané vztahují a kterou svým přičiněním budují. V současné době však také pomáhají chránit práva jiných, cizích, zkrátka těch, kterým je třeba pomoci v krizové situaci v rámci alianční spolupráce. Bylo by pro to zajímavé sledovat, jak se vojáci a vojákyně vyrovnávají s touto novou rolí Armády České republiky a uskutečnit výzkum, který by podrobně mapoval motivace vojáků pro účast v zahraniční misi, podobně jak to učinil Battistelli (1997). Zajímavé výsledky by také jistě přinesl výzkum motivací občanů vstoupit do aktivních záloh a jejich vztahu k občanství a vlastenectví. V tomto případě by finanční odměna, vzhledem ke své velikosti, jistě nemohla být rozhodující motivací pro rozhodnutí stát se příslušníkem aktivní zálohy.

Co pro současné vojáky a vojákyně znamená občanství, a jak se promítá do jejich praktického života? Správný občan dokáže využívat svá práva a dostát svým povinnostem. Ve společenství se snaží žít poklidným životem, své spoluobčany neohrožuje, neomezuje a ve svém chování uplatňuje základní morální zásady. Při pokusech o definování aktivního občana se však názory neshodovaly. Zatímco část respondentů zdůraznila participační rovinu aktivního občanství, skrze kterou občané přispívají ke zlepšení stavu věcí veřejných, druhá část respondentů vnímala aktivní občanství v negativním světle, což bylo zjištění, které mě osobně překvapilo, a to zejména silným despektem respondentů, který definování aktivního občana doprovázel. Vzhledem k tomu, že jsem se dosud s takovým vnímáním a chápáním aktivního občanství neselekala, zajímalo by mě, z čeho tento pohled vyvěrá, jak je rozšířený a zda

je specifíkem u vojáků a vojákůň, nebo se s ním lze setkat i u jiných socioprofesionálních vrstev. Co se týče konkrétních projevů občanství u vojáků a vojákůň, zaměřím se nejprve na jejich politickou participaci. Většina respondentů deklarovala svůj zájem o politické dění, který je doprovázen sledováním informací o politickém dění v médiích a diskutováním o něm s přáteli. Vyjma volebních aktů a podepisování petic respondenti svou snahu ovlivnit politické dění či zapojit se do řešení veřejných záležitostí neprokázali. Výzkum ukázal, že většina respondentů se zapojuje do činnosti organizací občanské společnosti a přispívá na charitu, jak finančně, tak materiálně či prostřednictvím dobrovolné práce. Vzhledem k tomu, že Armáda České republiky již aktivně spolupracuje s dvěma desítkami organizací občanské společnosti různého zaměření, otevírá se na tomto poli možnost navázání ještě užší spolupráce mezi armádou a občany při zajišťování ochrany, obrany a bezpečnosti České republiky, jejíž přínosnost a nutnost vyjádřili respondenti během rozhovorů. Právě prostřednictvím organizací občanské společnosti spolupracujícími s resortem obrany by mohla probíhat určitá forma výchovy a vzdělávání k ochraně, obraně a bezpečnosti České republiky. Ztotožňuji se s názorem, že nabyté znalosti a dovednosti by pro samotné občany i společnost celkově byly velkým přínosem. Praktické dovednosti jako první pomoc, posílení fyzické zdatnosti, orientace v terénu či disciplinovanost a racionální chování v krizových situacích – vědět, co v případě ohrožení dělat a na koho se obrátit - jsou využitelné a potřebné v každodenním životě občanů. V souladu s konceptem občana – vojáka by podle vojáků měl být každý občan vycvičen a vyzbrojen a měl by se podílet se na obraně vlasti.

Co pro současné vojáky a vojákůň znamená vlastenectví a jak se promítá do praktického života vojáků a vojákůň? Vlastenectví bylo vojáků většinou chápáno ve svém tradičním smyslu, tedy jako kladný vztah k vlasti, kterou je třeba chránit a bránit proti různým externím vlivům jako je zahraniční vojenská hrozba, zahraniční produkty i pracovní síly. Část respondentů nevedla žádné vlastní konkrétní projevy, kterými by manifestovala své vlastenectví, a které by zakládaly právo nazývat se vlastencem. Část respondentů také odmítla považovat se za vlastence z důvodu špatného stavu politické scény. Naopak hrdost na vlast většina vojáků vyjádřila na minulost České republiky, její dějiny a historické osobnosti. Za projev vlastenectví považovali pomoc při zajišťování obrany České republiky působením v armádě, preferenci českých výrobců při nakupování produktů, fandění českým národním týmům a ochotu podniknout akce v zájmu vlasti a národa. Pokud jde o konkrétní projevy vlastenectví, dá se za ně považovat respondenty vyjádřená hrdost na Českou republiku, kterou většina vojáků při dotazníkovém šetření vyjádřila v souvislosti s *českými dějinami a historickými osobnostmi*. Pokud bych měla rozšířit výzkumný záběr v oblasti chápání vlastenectví u příslušníků Armády České republiky, zaměřila bych se na zajímavý fenomén Slováků sloužících v české armádě. Vojenské povolání během federace často vyžadovalo přestěhovat se na druhý konec

Československé republiky, kde se vojenské rodiny nacházely bez pomoci rodiny, vytrženi ze sousedských i rodinných vazeb. Závažnost tohoto procesu byla podpořena ještě nutností častého stěhování, takže nedovolila těmto rodinám zakořenit v novém místě. Po rozdělení federace na Českou a Slovenskou republiku, se tak vojáci i vojákyně často ocitli v jiné než rodné zemi. Bylo by zajímavé hlouběji se zabývat vojenskými rodinami v takové situaci a jejich vlastenectvím.

Na závěr bych chtěla zdůraznit, že provedený výzkum si nečiní nárok být reprezentativním. Má představovat pouze jakýsi vhled do problematiky a možný způsob zkoumání. Cílem této práce byla spíše snaha upozornit na některé souvislosti mezi vojenskou službou, občanstvím a vlastenectvím, nikoli vyčerpávajícím způsobem popsat všechny jejich možné podoby. Doufám, že tato práce zaměří větší pozornost na toto málo zpracované, leč podle mého názoru, důležité téma.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

- Adamová, Karolina. 2001. *Politologický slovník*. Praha: Beck.
- Balabán, Miloš. 1999. „Nevládní organizace jako významný prvek demokratické kontroly armády“. In Konrad-Adenauer-Stiftung. *Armáda v demokracii*. Praha: Konrad-Adenauer-Stiftung, s. 45 – 53.
- Battistelli, Fabrizio. 1997. Peacekeeping and the Postmodern Soldier. *Armed Forces & Society* 23 (3): 467 – 484.
- Bauman, Zygmunt. 2000. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do studia sociologie*. Praha: SLON.
- Bernard, Josef. 2007. „Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu“. In Pavel Nejdli, Daniel Čermák (eds.). *Participace a partnerství ve veřejné správě*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 27-46.
- Boudon, Raymond et kol. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Burk, James. 2002. „Theories of Democratic Civil-Military Relations“. *Armed Forces & Society* 29 (1): 7-29.
- Canfora, Luciano. 2005. „Občan“. In Jean – Pierre Vernant (éd). *Řecký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad.
- Císař, Ondřej. 2007. „Občanský republikanismus a deliberativní demokracie“. In Vít Hloušek, Lubomír Kopeček (eds.). *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 84-108.
- Čermák, Josef, Eva Ambros. 2001. *Universum. Všeobecná encyklopedie*. Praha: Euromedia Group Odeon.
- Disman, Miroslav. 2006. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina. 2006. *Slovník antropologie občanské společnosti*. Brno: CERM.
- Emmert, František. 2010. „Přetrvávající dvojí občanství jako důsledek průniku německého občanství do českých zemí v letech 1938-1945“. *Právní rozhledy* (5): 159-165.
- Foucault, Michel. 2005. *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofia.
- Garlan, Yvon. 2005. „Člověk a válka“. In Jean – Pierre Vernant (éd). *Řecký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad.
- Gellner, Ernest. 2003. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Giddens, Anthony. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Goldsworthy, Adrian. 2010. *Armáda starého Říma*. Praha: Slovart.
- Griffith, James. 2008. „Institutional Motives for Serving in the U. S. Army National Guard: Implications for Recruitment, Retention, and Readiness“. *Armed Forces & Society* 34 (2): 230-258.
- Hammersley, Martyn, Paul Atkinson. 1983. *Ethnography, principles in practice*. London: Tavistock Publications Ltd.
- Hendl, Jan. 2006. *Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.

- Hlaváček, Jiří. 2009. *Sloužili jsme vlasti: Biografická vyprávění příslušníků Československé lidové armády v Čáslavi, kteří opustili armádu v důsledku sovětské okupace v srpnu 1968*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FHS UK.
- Howard, Michael Eliot. 1997. *Válka v evropské historii*. Brno: Barrister & Principal.
- Hroch, Miroslav. 1999a. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta.
- Hroch, Miroslav. 1999b. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Lidové noviny.
- Hroch, Miroslav. 2003. „Úvodem k čítance textů o nacionalismu“. In Miroslav, Hroch. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Slon, s. 9-23.
- Hutečka, Jiří. 2009. „Idea občana – válečníka a „moderní“ maskulinní identita: modelová studie z dějin Spojených států“. *Theatrum historiae* 5: 263-279.
- Jirásková, Věra. 1999. *Občan v demokratické společnosti*. Praha: Slon.
- Klicperová-Baker, Martina et kol. 2007. *Demokratická kultura v České republice: občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Praha: Academia.
- Konfršt, Jan. 2010. *Vlastenectví – povídání s Janem*. Volyně: Euroservice 1999.
- Kubištová, Lenka. 2010. *Srovnávací studie náborových kampaní Policie ČR a Armády ČR v roce 2008*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FSV UK.
- Krebs, Ronald. 2009. „The Citizen-Soldier Tradition in the United States: Has Its Demise Been Greatly Exaggerated?“. *Armed Forces & Society* 36 (1): 153-174.
- Kříž, Zdeněk. 2010. „Army and Politics in the Czech Republic Twenty Years after the Velvet Revolution“. *Armed Forces & Society* 36 (4): 627-646.
- Lassak, Werner. 2003. „Etika a morálka vojáků reformované Armády České republiky“. *Vojenské rozhledy* 12/44 (2): 89-99.
- Leander, Anna. 2004. „Drafting Community: Understanding the Fate of Conscription“. *Armed Forces & Society* 30 (4): 571 – 599.
- Lomsky-Feder, Edna, Nir Gazit, Eyal Ben-Ari. 2008. „Reserve Soldiers as Transmigrants. Moving between the Civilian and Military Worlds“. *Armed Forces & Society* 34 (4): 593 – 614.
- Machiavelli, Niccolò. 2001. *Úvahy o vládnutí a vojenství*. Praha: Argo.
- Majer, Petr. 2004. *Jsme hrdí na svou zemi? Aneb se známými i neznámými občany na vlasteneckou notu*. Praha: Čs. obec legionářská a Sdružení válečných veteránů ČR.
- Manigart, Philippe. 2005. „Risks and Recruitment in Postmodern Armed Forces: The Case of Belgium“. *Armed Forces & Society* 31 (4): 559-582.
- Mičienka, Marek. 2003. *Příruční slovník občana*. Praha: Slon.
- Miller, David (éd.). 1995. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Proglas.

- Ministerstvo obrany České republiky. 2011a. *Bílá kniha o obraně*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- Minogue, Kenneth. 2001. *Velmi krátký úvod do politiky*. Brno: Barrister & Principal.
- Molnár, Ferenc. 2005. „Armáda a spoločnosť v prechode od povinnej vojenskej služby k profesionálnej armáde“. In Dušan Polonský et kol. *Profesionalizácia ozbrojených síl (komparatívny sociologický výzkum v Českej, Maďarskej a Slovenskej republike)*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky.
- Moskos, Charles. 1993. "From Citizen's Army to Social Laboratory". *Wilson Quarterly* 17 (1): 83-94.
- Moskos, Charles, David Segal, John Allen Williams (eds.). 2000. *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. Oxfordshire: Oxford University Press.
- Morgan, J. Matthew. 2003. „The Reconstruction of Culture Citizenship and Military Service“. *Armed Forces & Society* 29 (3): 373-391.
- Müller, Karel. 2002. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha: Triton.
- NATO, Office of Information and Press. 2001. *Příručka NATO*. Brussels: NATO.
- Pehe, Jiří. 2003. „Veřejnost jako forma občanské společnosti“. In Libor Martínek. *Česká občanská společnost a modely demokracie v 21. století*. Krnov: Literatura a Sciences.
- Pernica, Bohuslav. 2007. *Profesionalizace ozbrojených sil: trendy, teorie, zkušenosti*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- Podracký, Vlastimil. 2003. *Občanská obroda: konzervativní pohled na problémy současného světa*. Olomouc: Votobia.
- Potůček, Martin. 2005. „Trh, stát a občanský sektor jako regulátory života společnosti“. In Potůček, Martin a kol. *Veřejná politika*. Praha: Slon, s: 85-120.
- Rašek, Antonín. 2007. „Předmluva“ In Bohuslav Pernica. *Profesionalizace ozbrojených sil: trendy, teorie, zkušenosti*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.
- Samet, Elizabeth D. 2005. „Leaving No Warriors Behind: The Ancient Roots of a Modern Sensibility“. *Armed Forces & Society* 31 (4): 623 – 649.
- Sarvaš, Štěfan. 1999. „Veřejnost a armáda v procesu společenské transformace“. In Konrad-Adenauer-Stiftung. *Armáda v demokracii*. Praha: Konrad-Adenauer-Stiftung, s: 11-19.
- Sarvaš, Štěfan, Stanislav, Stach. 1997. „Demokratická kontrola bezpečnostní politiky a ozbrojených sil“. In Štěfan Sarvaš et kol. *Bezpečnost a armáda v moderní společnosti*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK.
- Scruton, Roger. 2011. *O potřebnosti národů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Shaw, Martin. 1997. „Bezpečnost a společenská transformace“. In Štěfan Sarvaš et kol. *Bezpečnost a armáda v moderní společnosti*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK.
- Shils, Edward. 1995. „Občanský étos a občanská společnost“. In Edward C. Banfield. *Občanské ctnosti. Občanský étos a občanství v liberálně demokratických společnostech*. Praha: Victoria publishing, s: 9-20.
- Skovajsa, Marek. 2006. *Politická kultura*. Praha: Karolinum.

Skovajsa Marek. 2010. „Občanská společnost a demokratický stát“. In Marek Skovajsa et kol. *Občanský sektor: organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, s: 62 – 85.

Snyder, Claire. 2003. „The Citizen-Soldier Tradition and Gender Integration of the U.S. Military“. *Armed Forces & Society* 29 (2):185-204.

Štejskal, Libor. 2004. „Participace občanů a občanské společnosti na bezpečnosti, obraně a ochraně“. In Jiří Kabele et kol. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii I. Sociologie, Prognostika a správa*. Praha: MatfyzPress, s. 422-432.

Surynek, Alois. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press.

Šedivý, Ivan, Marie Koldinská. 2008. *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*. Praha: Lidové noviny.

Škvrnda, František. 2005. „Ozbrojené síly a bezpečnost v súčasnom svete“ In Dušan Polonský et kol. *Profesionalizácia ozbrojených síl (komparatívny sociologický výzkum v Českej, Maďarskej a Slovenskej republike)*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky.

Škvrnda, František. 2008. „O chápaní a vývoji vojenskej sociologie a jej základných problémoch v súčasnosti“. In František Škvrnda et kol. *Slovenská vojenská sociológia na začátku 21. storočia*. Bratislava: Ministerstvo obrany Slovenskej republiky .

Špíchalová, Vladana. 2009. *System vzdelávání v české armádě*. Nepublikovaná bakalářská práce. Praha: FF UK.

Švaříček, Roman, Klára Šedová et kol. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál.

Vajdová, Tereza. 2005. *Česká občanská společnost 2004: po patnácti letech rozvoje*. Brno: CERM.

Vernant, Jean-Pierre. 1995. *Počátky řeckého myšlení*. Praha: OIKOYMENH.

Tabery, Erik. 2006. *Vládeme, nerušíť. Opoziční smlouva a její dědictví*. Praha: Paseka.

Tomsa, Bohuš. 2005. *Kapitoly z dějin filosofie práva a státu*. Praha: Karolinum.

Tresch, Tibor Szvircsev. 2011. „The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform“. *Armed Forces & Society* 37 (2): 239-260.

Tůma, Miroslav, Josef Janošec, Josef Procházka. 2009. *Obranná politika Československé a České republiky (1989 - 2009)*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky.

Vondrášek, Václav. 2000. „Ke kontinuitě přípravy vojenských profesionálů v Armádě České republiky“. *Vojenské rozhledy* 2: 112 - 124.

Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum

Zetocha, Karel. 2007. „Profesionální armády v 21. století: Postmoderní společnost a služba vlasti“. In Karel Zetocha et kol. *Obranné zdroje České republiky*. Brno: Univerzita obrany.

Webové materiály:

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2011a. *Důvěra některým institucím veřejného života – březen 2011*[online]. Praha: CVVM. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101131s_po110404.pdf>[cit. 2012-02-15].

Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2011b. *Prestiž povolání* [online]. Praha: CVVM. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101176s_eu110725.pdf>[cit.2012-03-08].

- Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2011c. *Angažovanost Čechů ve veřejném životě – únor 2011* [online]. Praha: CVVM. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101122s_pd110316.pdf> [cit.2012-02-22].
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2011d. *Důvěra vybraným politikům a institucím v mezinárodním kontextu – duben 2011* [online]. Praha: CVVM. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101144s_pm110509b.pdf> [cit.2012-02-16].
- Centrum pro výzkum veřejného mínění. 2012. *Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v prosinci 2011* [online]. Praha: CVVM. Dostupné z: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101219s_pi120102.pdf> [cit.2012-02-15].
- Havel, Václav. 1997. *Projev prezidenta republiky Václava Havla ve Spolkovém sněmu Bonn* [online]. Praha: Torst. Dostupné z: <http://archive.vaclavhavel-library.org/kvh_search/?q=iho%C4%8De%C5%A1stv%C3%AD> [cit.2012-04-04].
- Klaus, Václav. 2011. *Projev prezidenta republiky Na Národní svatováclavské pouti* [online]. Praha: Lidové noviny. Dostupné z: <<http://www.klaus.cz/clanky/2934>> [cit.2012-04-16].
- Klaus, Václav. 2012. *Vystoupení na Žofínském fóru* [online]. Praha. Dostupné z: <<http://www.klaus.cz/clanky/3079>> [cit.2012-04-18].
- Ministerstvo obrany České republiky. 2001. *Základní řád ozbrojených sil* [online]. Praha: MO ČR. Dostupné z: <<http://www.kvv-brno.army.cz/dokumenty/zakon/Z1.pdf>> [cit.2012-04-22].
- Ministerstvo obrany České republiky. 2011b. *Pomůcka. Občanská sdružení a organizace spolupracující s MO ČR*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky [online]. Dostupné z: <http://www.veterani.army.cz/hm/10_5.html> [cit.2012-04-04].
- Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012a. *Jak se stát profesionálem* [online]. Dostupné z: <<http://kariera.army.cz/cz/profesional>> [cit.2012-02-25].
- Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012b. *Základní údaje o služebním poměru vojáka z povolání* [online]. Dostupné z: <<http://kariera.army.cz/cz/sluzebni-pomer>> [cit.2012-02-25].
- Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012c. *Podmínky pro přijetí*. [online]. Dostupné z: <<http://kariera.army.cz/cz/profesional/8555/podminky-pro-prijeti>> [cit.2012-02-26].
- Ministerstvo vnitra České republiky. 2010. *Kdo a za jakých podmínek* [online]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/udeleni-statniho-obcanstvi-ceske-republiky.aspx>> [cit.2012-01-15].
- Moskos, Charles. 2001. "Military Sociology". In Paul Baltus, Neil Smelser (eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Pergamon [online]. Dostupné z: <<http://www.scribd.com/doc/12496383/Military-Sociology>> [cit.2012-01-25].
- Pehe, Jiří. 2004. *Občanská společnost v soudobé diskuzi* [online]. Praha: ELK. Dostupné z: <<http://www.pehe.cz/clanky/2004/obcanska-spolecnost-v-soudobe-diskuzi>> [cit.2012-02-30].
- Pejšek, Jan. 2011. *Plné znění Bílé knihy o obraně v češtině a angličtině* [online] Praha: Ministerstvo obrany České republiky. Dostupné z: <<http://www.mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/plne-zneni-bile-knihy-o-obrane-55515/>> [cit.2012-03-30].
- Středisko empirických výzkumů. 2011a. *Rostoucí nespokojenost s politickou situací je provázena propadem důvěry v politické strany* [online]. Praha: STEM. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/clanek/2214>> [cit.2012-02-20].
- Středisko empirických výzkumů. 2011b. *České armádě důvěřuje přes 60% občanů, policii více než polovina lidí* [online]. Praha: STEM. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/clanek/2124>> [cit.2012-02-23].

Středisko empirických výzkumů. 2011c. *Důvěra v evropskou unii klesla na historické minimum*. [online]. Praha: STEM. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/clanek/2128>> [cit.2012-02-28].

Úřad vlády České republiky, Odbor informování o evropských záležitostech. 2005-2012. *Občanství Evropské unie*. Praha: Úřad vlády České republiky [online]. Dostupné z: <<http://www.euroskop.cz/625/sekce/obcanstvi-evropske-unie/>> [cit.2012-05-25].

Výzkumný ústav pedagogický. 2004. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf> [cit.2012-04-07].

Výzkumný ústav pedagogický. 2007. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné z: <<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV-pomucka-ucitelum.pdf>> [cit.2012-04-07].

Výzkumný ústav pedagogický. 2007. *Rámcový vzdělávací program pro gymnasia* [online]. Praha: MŠMT. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPG-2007-07_final.pdf> [cit.2012-04-07].

Zákony:

Zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Seznam tabulek

- Tabulka č. 1: Výhody pracovního poměru
- Tabulka č. 2: Seznam motivací ke vstupu do služby Armády České republiky
- Tabulka č. 3: Porovnání demografických údajů v základní populaci a vzorku pro dotazníkové šetření
- Tabulka č. 4: Struktura respondentů podle věku
- Tabulka č. 5: Struktura respondentů podle délky služebního poměru
- Tabulka č. 6: Charakteristiky respondentů pro vedení rozhovoru
- Tabulka č. 7: Motivace pro práci v armádě podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 8: Příspěvek na charitu v průběhu posledních 12 měsíců podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 9: Neziskové organizace a jejich (ne)důležitost pro chod demokratického státu podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 10: Zájem o politické dění podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 11: Sledování informací o politickém dění v médiích podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 12: Diskuze o politickém dění s přáteli podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 13: Účast na volbách podle sledovaných charakteristik
- Tabulka č. 14: Potenciální možnost angažovat se v politice podle sledovaných charakteristik

Seznam grafů

- Graf č. 1: Vývoj rozpočtového rámce reformy ozbrojených sil v letech 2003-2013
- Graf č. 2: Vývoj důvěry v Armádu ČR v letech 1996 – 2010
- Graf č. 3: Motivace vojáků pro práci v armádě
- Graf č. 4: Souhlas s výroky o práci v armádě
- Graf č. 5: Zastoupení organizací občanské společnosti, na jejichž činnosti se vojáci účastní nebo účastnili
- Graf č. 6: Příspěvek na charitu v průběhu posledních 12 měsíců
- Graf č. 7: Neziskové organizace a jejich (ne)důležitost pro chod demokratického státu
- Graf č. 8: Zájem o politické dění
- Graf č. 9: Sledování informací o politickém dění v médiích
- Graf č. 10: Diskuze o politickém dění s přáteli
- Graf č. 11: Účast na volbách
- Graf č. 12: Preference volebních stran
- Graf č. 13: Potenciální možnost angažovat se v politice
- Graf č. 14: Důvěra institucím ČR, EU, NATO a OSN
- Graf č. 15: Hrdost na Českou republiku ve vybraných oblastech
- Graf č. 16: Míra důležitosti územních celků

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Dotazník
- Příloha č. 2: Podklad pro realizaci rozhovorů s příslušníky armády
- Příloha č. 3: Struktura ozbrojených sil ČR
- Příloha č. 4: Finanční náležitosti vojáků
- Příloha č. 5: Přehled strategických dokumentů ČR
- Příloha č. 6: Přehled zákonů v působnosti Ministerstva obrany
- Příloha č. 7: Občanská sdružení a organizace spolupracující s Ministerstvem obrany

DOTAZNÍK: Příslušníci armády ČR a občanství

Vážení vojáci, vážené vojákyně,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku, s jehož pomocí se snažím zejména zjistit, co pro současné vojáky a vojákyně znamená pojem „občanství“ a „vlastenectví“ a jakých forem tyto pojmy nabývají. Tento dotazník je zcela **anonymní** a veškeré údaje, které vyplníte, budou použity pouze pro účely magisterského výzkumného projektu „Příslušníci armády ČR a občanství – případová studie na nejmenovaném vojenském útvaru“.

Pokyny k vyplnění dotazníku:

Na otázky v tomto dotazníku odpovídejte tak, že **zakroužkujete číslo zvolené možnosti**. Pokud se rozhodnete svou odpověď změnit, přeškrtněte původně zvolené číslo křížkem a zakroužkujte Vámi vybranou odpověď. **Není – li u konkrétní otázky uvedeno jinak, vyberte jen jednu odpověď. ČTĚTE, PROSÍM, INSTRUKCE U OTÁZEK.**

Profese vojáka

A1. Pokuste se určit, co vás nejvíce motivuje pro práci v armádě.

Vyberte **maximálně 5** motivů, které považujete subjektivně za **nejdůležitější**

- 1) Adrenalinové zážitky – výcvik, bojové nasazení
- 2) Dlouhodobá jistota zaměstnání
- 3) Dlouhodobá perspektiva kariérního růstu
- 4) Fyzický trénink
- 5) Jinde jsem nenalezl podobně ohodnocené zaměstnání
- 6) Možnost služby v zahraničí
- 7) Možnost vést kolektiv – velet jednotce
- 8) Nevšední zážitky
- 9) Osobní odpovědnost
- 10) Pravidelný – jistý příjem
- 11) Prestiž vojenské školy (univerzity)
- 12) Prestiž uniformy
- 13) Rodinná tradice
- 14) Různorodé zaměstnání – mám rád změnu
- 15) Služba vlasti
- 16) Sociální výhody zaměstnání (zdravotní, rekreace)
- 17) Sportovní vyžití
- 18) Sounáležitost ke kolektivu
- 19) Vojenská disciplína – pořádek
- 20) Vzdělávání při zaměstnání – plat při studiu
- 21) Vzdělání a výcvik užitečný i pro civilní život
- 22) Získání vojenské hodnosti

A2. Účastnil/a jste se nebo neúčastnil/a jste se zahraniční mise?

- 1) Ano, účastnil/a jsem se zahraniční mise
- 2) Ne, neúčastnil/a jsem se zahraniční mise
- 3) Nechci odpovídat

A3. Vyberte z následujících možností výroky, se kterými nejvíce souhlasíte.

Vyberte **maximálně 5** výroků, se kterými nejvíce souhlasíte

- 1) Práce v armádě je zaměstnání jako každé jiné
- 2) Práce v armádě je speciální povolání, které se v mnohém liší od jiných zaměstnání
- 3) Práce v armádě je v současné době prestižní povolání pro mladé lidi
- 4) Práce v armádě není v současné době přitažlivé povolání pro mladé lidi
- 5) Práce v armádě je nebezpečná a přináší mnohá rizika
- 6) Práce v armádě znamená zažít dobrodružství
- 7) Práce v armádě je dobrý způsob, jak vydělat peníze
- 8) Práce v armádě přispívá zejména k ochraně a obraně ČR, popřípadě jiných států (mise)
- 9) Práce v armádě rozvíjí dovednosti, které mohou využít i v civilním životě
- 10) Práce v armádě znamená být oddán své práci a ochotu podstoupit výzvy
- 11) Práce v armádě je celoživotní profese
- 12) Práce v armádě je pouze jedna etapa v profesním životě

II. Aktivní občanství

B1. Účastnil/a jste se někdy nebo účastníte se činnosti některé z uvedených neziskových organizací (a to i v době, kdy jste nesloužil/a v armádě)? Pokud ano, označte jakých.

- 1) Hospodářské svazy a komory
- 2) Odbory, profesní organizace a zaměstnanecké svazy
- 3) Náboženské a duchovní organizace
- 4) Kulturní, sportovní nebo vzdělávací neziskové organizace
- 5) Studentské a rodičovské organizace při školách
- 6) Neziskové organizace v oblasti péče o zdraví nebo v oblasti sociálních služeb
- 7) Humanitární neziskové organizace a neziskové organizace na ochranu lidských práv
- 8) Organizace mládeže
- 9) Ženské organizace
- 10) Etnické, národnostní a krajanské organizace
- 11) Organizace na podporu občanských aktivit
- 12) Organizace na ochranu životního prostředí, ekologické organizace
- 13) Politické iniciativy
- 14) Místní a sousedské organizace k řešení problémů v místě bydliště
- 15) Zájmové spolky a sdružení (sběratelé, myslivci, chovatelé, zahrádkáři a pěstitelé, rybáři, hasiči a podobně)
- 16) Pohřební spolky
- 17) Vzájemné úvěrové spořitelny (kampeličky)

B2. Vyberte z následujících možností jeden výrok, se kterým nejvíce souhlasíte.

- 1) Neziskové organizace jsou nepostradatelné pro společnost a demokratický chod státu
- 2) Neziskové organizace jsou poměrně důležité pro společnost a demokratický chod státu
- 3) Neziskové organizace jsou jen málo důležité pro společnost a demokratický chod státu
- 4) Neziskové organizace nejsou vůbec důležité pro společnost a demokratický chod státu

B3. Přispěl/a jste v průběhu posledních 12 měsíců na charitu (finančně, materiálně, jako dobrovolník a podobně)?

- a) Ano
- b) Ne
- c) Nechci odpovídat

C1. Řekl/a byste, že se zajímáte nebo nezajímáte o politické dění?

- 1) Velmi se zajímám
- 2) Spíše se zajímám
- 3) Spíše se nezajímám
- 4) Vůbec se nezajímám

C2. Jak často sledujete informace o politickém dění v médiích?

- 1) Velmi často
- 2) Někdy
- 3) Málokdy
- 4) Vůbec

C3. Jak často diskutujete o politickém dění s přáteli?

- 1) Velmi často
- 2) Někdy
- 3) Málokdy
- 4) Vůbec

C4. Zúčastnil/a jste se posledních voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR nebo/a do Senátu nebo/a do zastupitelstev obcí?

- 1) Ano
- 2) Ne
- 3) Nechci odpovídat

C5. Pokud byste nyní měl/a jít k volbám, jakou politickou stranu byste pravděpodobně volil/a?

- 1) ČSSD – Česká strana sociálně demokratická
- 2) ODS – Občanská demokratická strana
- 3) TOP 09
- 4) KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy
- 5) VV – Věci veřejné
- 6) KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – československá strana lidová
- 7) SPOZ – Strana Práv Občanů Zemanovci
- 8) Suverenita
- 9) SZ – Strana zelených
- 10) Jiné (vypište prosím).....
- 11) Nechci odpovídat

C6. Pokud byste nesloužil/a v armádě, angažoval/a byste se nebo neangažoval/a byste se v politice (vstoupil/a nebo nevstoupil/a byste do politické strany?)

- 1) Ano, angažoval/a bych se
- 2) Ne, neangažoval/a bych se
- 3) Nechci odpovídat

III. Důvěra institucím

D1. Řekl/a byste, že důvěřujete nebo nedůvěřujete armádě ČR jako instituci?

- 1) Rozhodně důvěřuji
- 2) Spíše důvěřuji
- 3) Spíše nedůvěřuji
- 4) Vůbec nedůvěřuji

D2. Řekl/a byste, že důvěřujete nebo nedůvěřujete Evropské unii (EU)?

- 1) Rozhodně důvěřuji
- 2) Spíše důvěřuji
- 3) Spíše nedůvěřuji
- 4) Vůbec nedůvěřuji

D3. Řekl/a byste, že důvěřujete nebo nedůvěřujete Severoatlantické alianci (NATO)?

- 1) Rozhodně důvěřuji
- 2) Spíše důvěřuji
- 3) Spíše nedůvěřuji
- 4) Vůbec nedůvěřuji

D4. Řekl/a byste, že důvěřujete nebo nedůvěřujete Organizaci spojených národů (OSN)?

- 1) Rozhodně důvěřuji
- 2) Spíše důvěřuji
- 3) Spíše nedůvěřuji
- 4) Vůbec nedůvěřuji

IV. Vlastenectví

E1. Vyberte z následujících možností výroky, se kterými nejvíce souhlasíte.

Vyberte **maximálně 5** výroků, se kterými nejvíce souhlasíte

- 1) Jsem hrdý obecně na ČR jako na svou rodnou zemi nebo jako na zemi, ve které žiji
- 2) Jsem hrdý na ČR, kvůli tomu, že zde mám rodinu a přátele
- 3) Jsem hrdý na ČR kvůli českým dějinám a jejím historickým osobnostem
- 4) Jsem hrdý na ČR kvůli její krásné přírodě
- 5) Jsem hrdý na ČR kvůli jejím památkám a městům
- 6) Jsem hrdý na ČR kvůli sportu a jejím sportovním osobnostem
- 7) Jsem hrdý na ČR kvůli její kultuře, tradicím, zvykům a umění
- 8) Jsem hrdý na ČR kvůli tomu, že zde žijí šikovní a vynalézaví lidé
- 9) Jsem hrdý na ČR kvůli jejím technickým vynálezům a vědeckým objevům
- 10) Jsem hrdý na ČR kvůli morálce, která zde vládne, mezilidským vztahům a dobrým lidským vlastnostem
- 11) Jsem hrdý na ČR kvůli její politické scéně
- 12) Jsem hrdý na ČR kvůli jejímu politickému vlivu ve světě
- 13) Jsem hrdý na ČR kvůli jejímu fungování demokracie
- 14) Jsem hrdý na ČR kvůli jejím ekonomickým výsledkům
- 15) Jsem hrdý na ČR kvůli jejím ozbrojeným silám
- 16) Jsem hrdý na ČR kvůli působení její armády v cizině
- 17) Jsem hrdý na ČR kvůli její příslušnosti k Evropské unii
- 18) Nejsem hrdý na ČR obecně, spíše jsem hrdý na region či obec, ve které(m) žiji
- 19) Jiné důvody (vypište).....
- 20) Nejsem v žádném směru hrdý/á na ČR

E2. Vyznačte na stupnici, do jaké míry pro Vás je nebo není důležitá obec, ve které žijete?

- 05 Velmi důležitá
04
03
02
01 Téměř nedůležitá

E3. Vyznačte na stupnici, do jaké míry pro Vás je nebo není důležitý region, ve kterém žijete?

- 05 Velmi důležitý
04
03
02
01 Téměř nedůležitý

E4. Vyznačte na stupnici, do jaké míry pro Vás je nebo není důležitá Česká republika?

- 05 Velmi důležitá
04
03
02
01 Téměř nedůležitá

E5. Vyznačte na stupnici, do jaké míry pro Vás je nebo není důležitá Evropská unie?

- 05 Velmi důležitá
04
03
02
01 Téměř nedůležitá

F1. Jaké je Vaše pohlaví?

- 2) Žena

F2. Kolik je Vám let?

- 1) Méně než 20
- 2) 20 - 24
- 3) 25 - 29
- 4) 30 - 34
- 5) 35 - 39
- 6) Více než 40

F3. Jaké je Vaše nejvyšší ukončené vzdělání?

- 1) Vyučení nebo střední bez maturity
- 2) Vyučení s maturitou
- 3) Střední odborné nebo všeobecné s maturitou
- 4) Vyšší odborné
- 5) Vysokoškolské

F4. Uveďte, prosím, jak dlouho přibližně sloužíte v armádě?

- 1) Méně než 4 roky
- 2) 5 - 9 let
- 3) 10-14 let
- 4) 15 - 19 let
- 5) 20 - 24 let
- 6) Více než 25 let

Jste ochotný/á se případně podílet na dalším pokračování výzkumu formou (anonymizovaných) rozhovorů?
Pokud ano, uveďte prosím váš **emailový či jiný kontakt**.....

Zavazuji se, že Váš uvedený kontakt **bude využit výhradně k případnému kontaktování Vaší osoby za účelem vedení výzkumného rozhovoru na téma občanství a vlastenectví.**

Velice Vám děkuji za vyplnění tohoto dotazníku.

Jana Čvrnochová,

Důvěryhodná instituce Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy

Pokud chcete cokoliv poznamenat, učiňte tak, prosím, níže:

Příloha č. 2: Podklad pro realizaci rozhovorů s příslušníky armády

Schéma rozhovorů

A) Úvod

Seznámení, krátké představení výzkumu, příprava nahrávacího přístroje + jeho zapnutí, ujištění o anonymitě, požádání o souhlas rozhovor nahrávat.

B) Hlavní část

- 1) Nejprve bych Vás poprosila, abyste na předloženou časovou osu zakreslil/a Vaše **nejdůležitější životní momenty**:
 - Které se udály ve Vašem **osobním a rodinném životě** (rok narození apod.)
 - Které se udály ve Vašem **profesním životě** (rok nástupu do armády a momenty, které považujete za důležité při Vaší práci v armádě)
 - **Společenské či politické události**, které zásadním způsobem ovlivnily Váš profesní život vojáka
- 2) Můžete nyní uvedené **momenty krátce popsát** (co pro Vás uvedené momenty znamenají, jakým způsobem ovlivnily Váš život)?

Co se týče Vašeho profesního života, můžete mi, prosím, odpovědět na následující otázky?

- Jaké byla Vaše vysněná **práce v dětství**?
 - Co předcházelo Vašemu **rozhodnutí stát se vojákem/vojákyňí**?
 - Co jste očekával/a od profese vojáka/vojákyňě (= **motivace** vstupu do armády)?
 - Naplnila se tato očekávání? Jaká ano? Jaká ne?
 - Jaké **nejdůležitější klady a záporny** Vám práce v armádě přináší (po jakých stránkách Vás práce v armádě uspokojuje/neuspokojuje; hlavní důvody, proč jste zůstal/a u armády)?
 - Zúčastnil/a jste se **zahraniční mise** (Pokud ano, proč? Pokud ne, proč a chtěl/a byste? Co pro Vás účast v misi znamenala)?
- 3) Zajímáte se o **současnou politickou situaci** v naší zemi (sledujete, co se děje na politické scéně)? Co si myslíte o **politických stranách**? Mají voliči možnost ovlivňovat vývoj v zemi?
 - Z jakých zdrojů čerpáte informace o tom, co se děje v politice (noviny, televize, diskuze s přáteli, internet,...)?
 - Slyšel/a jste o **politických iniciativách**, které se snažily zejména před volbami upozornit na problémy naší politické scény a přimět voliče prostřednictvím účasti na volbách k její změně (jako například iniciativy Vyměňte politiky, Máš hlas – tak ho použij, Volte nevyvolené, Defenestrace 2010); Myslíte si, že je správné, že takové iniciativy vznikají? Mohou podle Vás něco změnit? Ovlivnily Vás osobně tyto nebo podobné iniciativy)? Jak?
 - 4) Jak by se měl podle Vás chovat „**správný občan**“, co by měl nebo naopak neměl dělat? Někdy se také můžeme setkat s označením „aktivní občan“, co si pod tímto označením představíte? Označil/a byste se Vy za aktivního občana? Proč ano? Proč ne?
 - Mají vojáci být aktivními občany i mimo svou profesní práci? Jak by mohli být aktivní?
 - A co si myslíte o různých konkrétních projevech aktivity občanů jako například **petice, demonstrace, protestní akce, dopisy poslancům**? Máte s nimi osobní zkušenost?

- Někteří občané se podílejí na činnosti **neziskových organizací**. Účastnil/a jste se někdy Vy činnosti některé z neziskových organizací? Mohl/a byste, prosím, objasnit, co Vás k ne/účasti vedlo? (Byl/a jste členem, dobrovolníkem, finanční příspěvky apod.)?
 - Myslíte si, že neziskové organizace jsou důležitou součástí naší společnosti? Proč (ne)? Čím přispívají?
 - Domníváte se, že vojáci se mohou aktivně účastnit práce neziskových organizací? Jakých ano, jakých ne a proč?
- 5) Na zahraničních misích se podílejí nadnárodní instituce jako **EU, NATO** či **OSN** -jaký Vy máte postoj k těmto institucím (Zajímáte se o působení těchto institucí? Myslíte si, že spolupráce s těmito institucemi představuje přínos nebo má pro ČR spíše negativní dopady)?
- Co si o těchto institucích myslí Vaši přátelé či známí, diskutujete o tomto tématu (= o působení, prospěšnosti/neprospěšnosti, potřebě/zbytečnosti EU, NATO nebo OSN)?
- 6) Co se Vám vybaví pod pojmem **vlastenectví**? Jaké představy toto slovo ve Vás vyvolává?
- Myslíte si, že výrazy „*láska k vlasti*“, „*hrdost na vlast*“, „*patriotismus*“ jsou ještě v současném světě aktuální?
 - Považujete se za vlastence? Proč?
 - Domníváte se, že vojáci musí být vlastenci?

C) Navazující otázky

- 7) Myslíte si, že by se na zajištění bezpečnosti, obrany a ochrany vlasti měli vedle profesionálních ozbrojených složek podílet i občané (například určitou výchovou a přípravou ve školách, prostřednictvím sdružení apod.)?

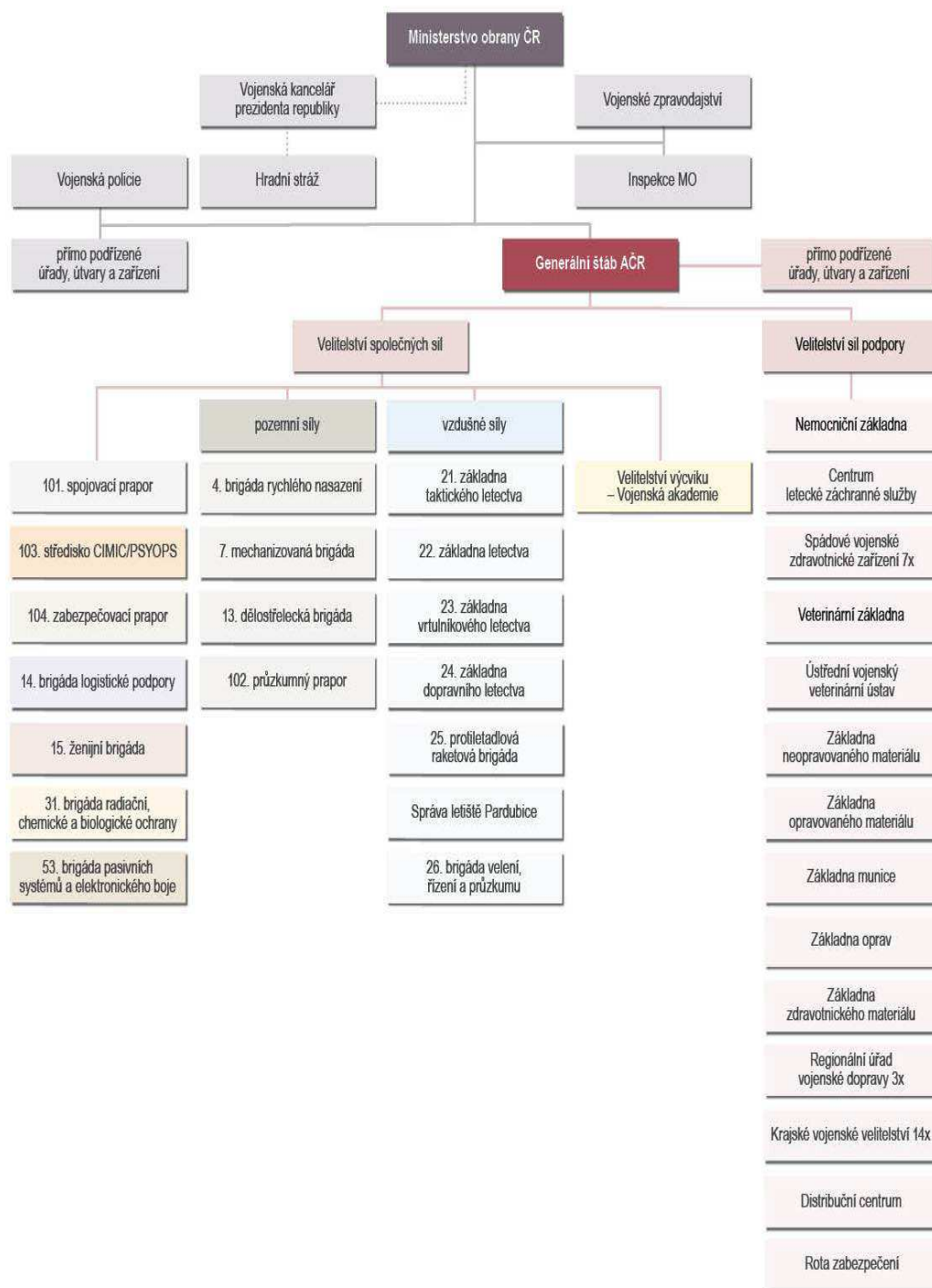
D) Nepřímé otázky

- 8) Teď bych Vám ráda položila poslední otázku. Představte si, že jste člověk, který má neomezenou rozhodovací moc. Co byste změnil na současné podobě armády? A současném stavu ČR?

E) Ukončení

Tak to bude ohledně mých otázek asi všechno. Chtěl/a byste ještě něco dodat nebo se na něco zeptat vy?

Příloha č. 3: Struktura ozbrojených sil ČR

Zdroj: Ministerstvo obrany České republiky, 2011-2012. *Struktura ozbrojených sil* [online]. Dostupné z:

<<http://kariera.army.cz/cz/armada-cr>> [cit.2012-02-26].

Příloha č. 4: Finanční náležitosti vojáků z povolání

Výtah z platových tarifů pro vojáky z povolání (před zdaněním)

Praxe	6. třída	7. třída	8. třída	9. třída	10. třída	11. třída	12. třída
do 1 roku	10 020,-	10 870,-	11 800,-	12 800,-	13 880,-	15 080,-	16 340,-
do 2 let	10 410,-	11 280,-	12 240,-	13 280,-	14 400,-	15 650,-	16 950,-
do 4 let	10 800,-	11 700,-	12 710,-	13 780,-	14 950,-	16 250,-	17 600,-
do 6 let	11 210,-	12 150,-	13 200,-	14 310,-	15 520,-	16 860,-	18 260,-
do 9 let	11 630,-	12 610,-	13 700,-	14 850,-	16 110,-	17 490,-	18 950,-
do 12 let	12 070,-	13 090,-	14 220,-	15 400,-	16 710,-	18 160,-	19 660,-
do 15 let	12 530,-	13 580,-	14 760,-	16 000,-	17 350,-	18 840,-	20 410,-
do 19 let	13 000,-	14 090,-	15 320,-	16 600,-	18 000,-	19 550,-	21 180,-
do 23 let	13 500,-	14 620,-	15 900,-	17 220,-	18 680,-	20 290,-	21 980,-
do 27 let	14 010,-	15 170,-	16 500,-	17 880,-	19 380,-	21 060,-	22 810,-
do 32 let	14 540,-	15 750,-	17 130,-	18 550,-	20 120,-	21 850,-	23 670,-
nad 32 let	15 090,-	16 350,-	17 780,-	19 260,-	20 880,-	22 680,-	24 570,-

Hodnostní příplatky

Hodnost	Příplatek	Hodnost	Příplatek
vojín	800,-	Praporčík	2 600,-
svobodník	1 200,-	nadpraporčík	3 100,-
desátník	1 300,-	štábní praporčík	3 700,-
četař	1 400,-	poručík	3 100,-
rotný	1 600,-	nadporučík	3 300,-
rotmistr	2 000,-	kapitán	3 500,-
nadrotmistr	2 300,-	major	3 700,-

Náborový příspěvek

Při povolání do služby lze vojákovi přiznat náborový příspěvek, a to ve výši od 30 000 do 130 000 Kč podle dosaženého vzdělání a sjednané doby trvání služebního poměru. **Příspěvek není nárokový** a bývá přiznáván pouze některým vysokoškolsky vzdělaným specialistům.

Přídavek na bydlení

Po uplynutí tříměsíční zkušební doby vzniká vojákovi, který nebydlí ve služebním bytě v obci jeho výkonu služby nebo v obci, ze které je možné denně dojíždět do místa pravidelného výkonu služby, nárok na **přídavek na bydlení ve výši 10 000 Kč** (zdaněný společně s platem).

Výsluhové náležitosti

Po zániku služebního poměru poskytuje stát bývalým vojákům s přihlédnutím k náročnosti služby a v závislosti na době trvání služebního poměru a důvodech jeho zániku výsluhové náležitosti, kterými jsou výsluhový příspěvek, odbytné, odchodné a úmrtné.

Zdroj: Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012b. *Základní údaje o služebním poměru vojáka z povolání* [online].

Dostupné z: <http://kariera.army.cz/cz/sluzebni-pomer> [cit.2012-02-25], vlastní zpracování

Příloha č. 5: Přehled strategických dokumentů ČR

Rok	Název
1991	Vojenská doktrína ČSFR
1995	Bílá kniha o obraně ČR
1997	Národní obranná strategie ČR
1997	Záměr koncepce výstavby AČR do roku 2000 s výhledem do roku 2005
1999	Vojenská strategie ČR
1999	Bezpečnostní strategie ČR
2001	Bezpečnostní strategie ČR
2001	Doktrína Armády České republiky
2002	Koncepce výstavby profesionální AČR a mobilizace ozbrojených sil ČR
2002	Vojenská strategie ČR
2003	Bezpečnostní strategie ČR
2003	Koncepce výstavby profesionální AČR a mobilizace ozbrojených sil ČR přepracovaná na změněný zdrojový rámec
2004	Doktrína AČR
2004	Národní strategie vyzbrojování
2004	Vojenská strategie ČR
2006	Zpráva o zajištění obrany ČR
2007	Plán obrany ČR
2007	Transformace resortu Ministerstva obrany České republiky
2008	Dlouhodobá vize resortu MO
2008	Principy obrany ČR 2030
2008	Vojenská strategie ČR
2009	Obranná politika Československé a České republiky 1989-2009
2011	Bezpečnostní strategie České republiky - září 2011

Zdroj: Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012. *Ceské strategické dokumenty* [online]. Dostupné z:

<http://www.mocr.army.cz/ministr-a-ministerstvo/odkazy/odkazy-46088> > [cit.2012-02-25], vlastní zpracování

Příloha č. 6: Přehled zákonů v působnosti Ministerstva obrany

Číslo zákona	Název zákona
Ústavní zákon č. 110/1998 Sb.,	o bezpečnosti České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů
Zákon č. 219/1999 Sb.,	o ozbrojených silách České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 220/1999 Sb.,	o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 221/1999 Sb.,	o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 222/1999 Sb.,	o zajišťování obrany České republiky, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 585/2004 Sb.,	o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon), ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 289/2005 Sb.,	o Vojenském zpravodajství, ve znění pozdějších předpisů
Zákon č. 214/2004 Sb.,	o zřízení Univerzity obrany
Zákon č. 170/2002 Sb.,	o válečných veteránech
Zákon č. 310/1999 Sb.,	o pobytu ozbrojených sil jiných států na území České republiky
Zákon č.124/1992 Sb.	o Vojenské polici

Zdroj: Ministerstvo obrany České republiky. 2011-2012b. *Zákony v působnosti Ministerstva obrany* [online]. Dostupné

z: <http://www.mocr.army.cz/dokumenty-a-legislativa/dokumenty/zakony-a-provadecci-pravni-predpisy-172/> > [cit.2012-02-25], vlastní zpracování

Příloha č. 7: Občanská sdružení a organizace spolupracující s Ministerstvem obrany

1. Samostatná občanská sdružení

Československá obec legionářská	Sdružuje bývalé vojáky Československé zahraniční armády z doby 2. světové války. Přispívá k obnově národní hrdosti, demokratických a bojových tradic v armádě, usiluje o zachování míru a bezpečnosti v souladu s Chartou Spojených národů a dodržování lidských práv a svobod. Spolupracuje s historickými ústavy, školami a jinými institucemi při zpracování dějin a jejich využití při výuce, napomáhá při obnově, zřizování a udržování památníků, čestných pohřebišť a jiných památných míst bojů českých vojáků.
Český svaz bojovníků za svobodu	Organizace sdružuje účastníky národního boje za svobodu, za její samostatnost a demokracii, včetně pozůstalých a rodinných příslušníků. Jejím posláním je přispívat k rozvoji ČR v duchu demokratických a humanitních tradic. Uchovávat historickou paměť národa, vést k úctě, národní hrdosti a dějinám mládež a střední generaci.
Sdružení válečných veteránů ČR	Organizace sdružuje osoby, které jsou válečným veteránem. Cílem sdružení je především trvalá péče o zdravotní a sociální potřeby válečných veteránů ČR. Aktivně se podílet na činnosti směřující k šíření dobrého jména ČR, historie a úspěchů Československé armády, Armády České republiky a Policie ČR.
Česká a Slovenská obec dělostřelecká	Sdružuje občany, kteří mají zájem a sami aktivně chtějí přispět k zajištění a organizování branné výchovy, branně sportovních aktivit, k prohlubování úcty především mladé generace k demokratickým tradicím České a Slovenské republiky, k propagaci AČR a OSR. Cílem činnosti je udržovat, rozvíjet, šířit historické tradice československého raketového vojska a dělostřelectva formou propagace, přednášek, konzultací a publikační činnosti. Rozvíjet dobré vztahy mezi vojáky v činné službě, v záloze, ve výslužbě, veterány a též civilní veřejnosti.
Klub vojenských výsadkových veteránů	Sdružuje vojenské veterány výsadkových jednotek ve výslužbě, záloze, v aktivní záloze a všechny příznivce vojenských výsadkových jednotek. Cíle činnosti klubu je dosahováno vnitřní klubovou činností členů klubu, pořádáním přednášek, besed, výstav i jiných společenských akcí na veřejnosti a pro veřejnost. Členové klubu sbírají a shromažďují dokumenty a materiál vojenského i nevojenského charakteru dokumentující činnost výsadkových jednotek.
Společnost Ludvíka Svobody	Sdružuje občany ČR, SR a jiných států, zvláště příslušníky bývalého 1. čs. armádního sboru, kteří mají kladný vztah k bývalému veliteli československého vojska v SSSR a chtějí se podílet na rozvoji těch ideálů svobody našich národů, demokracie, bratrství slovanských národů a míru, za které L. Svoboda bojoval. Cílem sdružení je zejména přispívat k rozvoji České republiky v duchu bojových tradic 1. čs. armádního sboru v duchu humanitních tradic našich národů a zásad Charty lidských práv, prosazovat tyto tradice, přispívat k uchování historické paměti našich národů a seznamovat veřejnost a hlavně mládež a vojáky s bojovým a humanitním odkazem Ludvíka Svobody.
Svaz důstojníků a praporčíků AČR	Svaz důstojníků a praporčíků AČR sdružuje vojáky všech druhů zbraní a služeb v činné službě, v záloze i ve výslužbě, jakož i jejich rodinné příslušníky a i právnické osoby, tj. občanská sdružení pracovníků civilní ochrany. Svaz veřejně prosazuje a hájí sociální, kulturní a humanitární zájmy svých členů, vychovává k úctě ke slavným tradicím našeho státu a ozbrojených sil, vede členy k důstojné reprezentaci svého vojenského stavu rozumným využíváním volného času v oblasti kultury, akcemi, které vychovávají k vlastenectví a vysokým morálním zásadám, rozšiřuje vojenské odborné znalosti.
Svaz vojenských veteránů ČR	Sdružuje bývalé vojáky z povolání a občanské zaměstnance rezortu Ministerstva obrany, kteří mají charakter „vojenského důchodce“ a důstojníky a praporčíky v záloze, kteří pobírají výsluhový příspěvek. Cílem svazu je umožnit svým členům pravidelné setkávání na společenských akcích v oblasti kultury, sportu, vzdělávání a při dalších zájmových činnostech; veřejně prosazovat a hájit sociální, kulturní a humanitární zájmy svých členů; propagovat vojensko-historické tradice Armády ČR.
Vojenské sdružení rehabilitovaných	Sdružuje bývalé vojáky, kteří byli v letech 1948 – 1989 z politických důvodů postiženi nebo pronásledováni a následně rehabilitováni podle zákona č. 87/1991 Sb., nebo zákona č. 11/1990 Sb. Hájí a aktivně prosazuje zájmy svých členů. Podílí se na výchovné a vzdělávací činnosti příslušníků ozbrojených sil. Pomáhá při výchově mladé generace k vlastenectví a mravnosti.

2. Asociace „Vojáci společně“

Asociace záložních brigád, o. s.	Sdružuje fyzické a právnické osoby se zájmem o vojenství, branně sportovní a branně technickou činnost, vojenskou historii a problematiku záloh ozbrojených sil ČR. Cílem AZB je rozvoj branně sportovních a branně technických aktivit, podpora výstavby a realizace přípravy záloh ozbrojených sil ČR. Přispívá k informovanosti svých členů a široké veřejnosti vedoucí k popularizaci a rozvoji novodobých tradic AČR
Sdružení čs. zahraničních letců 1939 – 45	Sdružuje zahraniční letce RAF a jejich pozůstalé. Hlavní činností je sociální oblast, výchova mladé generace k vlastenectví pomocí besed na školách všech stupňů.

Sdružení čs. zahraničních letců - východ	Sdružuje zahraniční letce z východu a jejich pozůstalé. Hlavní činností sdružení je sociální oblast, výchova mladé generace k vlastenectví pomocí besed a výstav na školách všech stupňů.
Sdružení přátel Vojenské zeměpisné služby	Sdružuje zájemce o historii, vědeckotechnický rozvoj, činnost, výsledky a propagaci Vojenské zeměpisné služby na území ČR. Cílem činnosti sdružení je v souladu s právními normami České republiky a Ministerstva obrany průzkum a shromažďování údajů a dokumentů o činnosti Vojenské zeměpisné služby a jejich významných pracovníků od r. 1918 do současnosti, propagace a seznamování široké veřejnosti s novými poznatky a výsledky.
Svaz civilní ochrany ČR	Sdružuje ve své organizaci lidi, kteří se zabývají otázkou prevence obyvatel při krizových situacích. Podílí se na branné výchově na školách formou přednášek, praktických zaměstnání a soutěží s brannou tematikou.
Svaz letců ČR	Sdružuje fyzické a právnické osob, které svou profesí či zaměřením podnikatelských aktivit byly nebo jsou spojeny s letectvím nebo parašutismem. Spolupracuje s leteckými útvary AČR.
Svaz PTP ČR - VTNP	Člení se na dva svazy – Český a Moravskoslezský. Sdružuje příslušníky bývalých VTNP s cílem hájit a prosazovat jejich práva a zájmy. Jeho činností je vytvářet podmínky pro zdravotní a sociální péči o členy svazu a jejich rodinné příslušníky.
Svaz vojáků v záloze ČR	Svou činností se orientuje na rozvoj branně sportovní, branně technické aktivity a střelecký sport. Organizuje branně sportovní a střelecké soutěže. Školí rozhodčí a odborné instruktory pro střeleckou soutěž, uděluje výkonnostní třídy.
Svaz vojáků z povolání AČR	Pracuje formou klubů v posádkách a útvarech AČR. Hájí uspokojování sociálních, profesních a jiných požadavků svých členů. Uplatňuje poznatky z práce zahraničních vojenských svazů, zejména EUROMILU. Usiluje o prohlubování hrdosti svých členů na příslušnost k AČR a zvyšování její společenské prestiže a popularity na veřejnosti.
Unie armádních sportovních klubů	Je nepolitické otevřené dobrovolné sdružení sportovních klubů AČR, popřípadě sportovních klubů, které ve své činnosti spolupracují s útvary a zařízeními AČR. Vytváří podmínky pro vzájemně prospěšnou spolupráci členských klubů při rozvoji sportu. Pomáhá členským klubům vytvářet organizační, personální, metodické, finanční a materiální podmínky pro tělovýchovnou a sportovní činnost VZP a o. z. Pomáhá organizovat a zabezpečovat Armádní sportovní hry, sportovní soutěže a přebory mezi členskými kluby.
Vojenská sekce Konfederace politických vězňů	Sdružuje vězně komunistického režimu, kteří byli odsouzeni pro politický odboj nebo politický odpor proti tomuto režimu. Cílem je prosazovat morální satisfakci a komplexní rehabilitaci bývalých politických vězňů.
Vojenský klub myslivosti	Sídlem sdružení je Praha. Sdružuje zájemce o myslivost z řad příslušníků AČR, občanských zaměstnanců a vojáků v záloze. Propaguje vojenskou myslivost na veřejnosti pořádáním besed ke Dni myslivosti a pořádáním společenských večerů a mysliveckých zábav.
Zpravodajská brigáda	Je organizací příslušníků vojenské odbojové skupiny z let 1939–1945. Smyslem této organizace je uchovat tradice domácího odboje. Úkolem je seznamovat mládež s činností a významem odbojových organizací.

Zdroj: Ministerstvo obrany České republiky. 2011b. *Pomůcka. Občanská sdružení a organizace spolupracující s MO ČR*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky [online]. Dostupné z: <http://www.veterani.army.cz/htm/10_5.html> [cit.2012-04-04], vlastní zpracování

Slovníček klíčových pojmů

Občanská společnost

Vymezení pojmu občanská společnost není jednoznačné. Občanská společnost může být podle různých pojetí chápána jako oblast mimo rodinu, trh a stát (základní pojetí), jiná pojetí však do této oblasti navíc zahrnují volný trh (nestátní pojetí) a demokratický stát (všezahrnující pojetí) (Skovajsa, 2010). V této práci je občanská společnost chápána v jejím základním pojetí, tedy jako oblast svobodného jednání a sebeorganizace občanů mezi rodinou, trhem a státem (Skovajsa, 2010). Podle Podrackého (2003) zaručuje občanská společnost přirozenou diferenciaci i mnohotvárnost společnosti, a představuje rozmanitost způsobů, jak naplnit individuální cíle lidí. Müller (2002) zdůrazňuje čtyři základní funkce či hodnoty občanské společnosti: ochrannou (ochranný val proti rozpínavosti státní moci), legitimizační (legitimizace vlády), participační (umožňuje participaci) a integrační (přináležitost občanů).

Občanství

Členové demokratických společností jsou integrováni prostřednictvím společného občanství (Boudon et kol., 2004). Mezinárodní právo vychází z toho, že občanství je určeno státní příslušností (Dohnalová; Malina, 2006). Podle Scrutona je občanství „vztah, který vzniká mezi státem a jedincem, je-li každý z nich plně právně odpovědný vůči tomu druhému. Skládá se ze soustavy oboustranných práv a povinností podepřených zákonem, který stojí nad oběma stranami“ (Scruton, 2011: 19). Podle Jiráskové (1999: 13) můžeme občanství rozumět v několika dimenzích. V užším významu znamená občanství „přináležitost k určité pospolitosti či společenství, v širším pojetí pak odkazuje k vědomému převzetí a naplňování odpovědnosti za celek a uvědomění si morálního závazku vůči společnosti, ke které občan přináleží“. Právě širší pojetí občanství podle Jiráskové je stěžejní pro tuto práci.

Vlastenectví

„Velký sociologický slovník“ (1996) definuje vlastenectví jako oddanost k pospolitosti, k níž člověk náleží. Vlastenectví ztotožňuje se silným národním uvědoměním, které je doložené odpovídajícím chováním. Podle Čermáka a Ambrose (2001) odkazuje vlastenectví k zemi, ve které se člověk narodil, ve které žije nebo ke které pociťuje příslušnost. Zároveň by člověk měl být ochoten pro tuto zemi a příslušné společenství něco udělat nebo přinést určitou oběť, a to včetně vlastního života.

Armáda České republiky

Armáda České republiky je hlavní složkou ozbrojených sil, které zajišťují obranu země. Jejich hlavním úkolem je jejich příprava k obraně suverenity a územní celistvosti České republiky a obrana České republiky před vnějším napadením. Po pádu komunistického režimu bylo nutné armádu začlenit do nové demokratické společnosti a podřídit ji fungujícímu civilnímu řízení a demokratické kontrole. Zároveň s tím musela proběhnout modernizace českých ozbrojených sil (Ministerstvo obrany, 2011a). Od roku 1989 do roku 2009 autoři Tůma, Janošec a Procházka (2009) rozlišují 4 vývojové etapy: nejprve proběhla demokratizace (vytvoření nezávislé armády), poté etapa integrace (přistoupení do Severoatlantické aliance), následovala etapa reformu (vytvoření profesionální armády) a nakonec etapa transformace, (snaha o vytvoření moderní armády s expedičními schopnostmi pro operace mimo území České republiky). Současné směřování a možné scénáře vývoje předkládá „Bílá kniha o obraně“, která byla schválena vládou České republiky 18. května 2011.

Rejstřík důležitých pojmů

A

armáda, 3, 4, 7, 8, 32, 33, 35, 36, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 56, 60, 70, 71, 77, 80, 117, 123

M

motivace, 4, 7, 8, 48, 51, 52, 53, 60, 62, 63, 65, 71, 72, 73, 76, 77, 82, 112, 117, 134

N

nacionalismus, 3, 19, 20, 22, 23, 24, 60, 107, 121
národ, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 32, 36, 58, 60, 100, 107, 109, 121

O

občan - voják, 57
občanská kultura, 8, 60, 121
občanská společnost, 3, 4, 8, 9, 12, 13, 17, 40, 117, 122, 123, 124, 141
občanský étos, 8, 19, 20, 60, 101
občanský sektor, 3, 8, 10, 12, 123

občanství, 4, 6, 7, 8, 14, 15, 17, 28, 41, 54, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 84, 100, 103, 107, 112, 113, 114, 116, 118, 121, 123, 127, 133, 141

organizace občanské společnosti, 4, 11, 42, 59, 61, 84, 87, 89, 90

P

participace, 13, 17, 19, 43, 55, 61, 80, 84, 85, 91, 94, 101, 102, 103, 113, 114
postmoderní, 3, 7, 8, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 60, 62, 63, 71, 73, 76, 82, 112, 113, 117

S

stát, 3, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 37, 41, 46, 48, 57, 60, 63, 83, 90, 92, 101, 102, 104, 117, 118, 123, 125, 134, 141

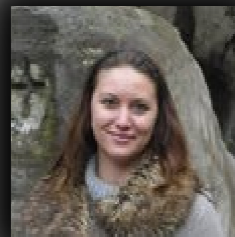
V

veřejné mínění, 42
vlastenectví, 1, 3, 4, 6, 7, 8, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 49, 54, 60, 61, 62, 66, 106, 107, 108, 109, 112, 115, 118, 119, 121, 127, 133, 135, 139, 140, 141
Vojenská sociologie, 3, 46, 48

O AUTORCE

Jana Čavrnachová

(narozena 23. července 1986 v Liptovském Mikuláši)

Po ukončení studia na česko-francouzském Gymnáziu Pierra de Coubertina v Táboře, vystudovala bakalářský obor Studium humanitní vzdělanosti na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Bakalářské studium bylo ukončeno obhajobou bakalářské práce „*Fenomén násobného studia: případová studie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy*“. Na uvedené fakultě v současné době ukončuje studium magisterského oboru Studium občanské společnosti. Pracovní zkušenosti má zejména v oblasti školství a auditu.